

LELKIPÁSZTOR

• EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT •

1700 éves a Niceai hitvallás

2

REUSS ANDRÁS

A Niceai hitvallás ökumenikus jelentősége

A látható egyházi egység egyik jele

KARL-HEINZ MENKE

A homoousios tó patri megosztja az embereket

A Niceai hitvallás kritikai funkciójáról

ÖTVÖS CSABA JÓZSEF

A Niceai hitvallás és a zsinat

Az első egyetemes zsinat örökségének néhány aspektusa az ortodox liturgikus hagyományban

Kedves Olvasó!

Az idén 1700 éves Niceai hitvallás ökumenikus, teológiai és kulturális jelentőségét értékeli a tanulmányok rovat három dolgozata. Reuss András munkájában annak jelentőségét hangsúlyozza, hogy a modern kori ökumenikus dialógusok során a teológusok felismerték, hogy a vitákat okozó betoldás (a filioque) és a zsinat eredeti szövege nem állnak egymást kizáró ellentétben, hanem más szemléletmódnak a lenyomatai. Ha tehát a Niceai hitvallást a nyugatiak is a zsinat utáni betoldás nélkül mondják, azzal nem tagadják meg korábbi álláspontjukat.

A korai krisztológiai viták minden megoldottnak vélt problémája a 14. század elején újra felszínre került – állapítja meg Karl-Heinz Menke, a hitvallás kritikai funkciójáról szóló írásában. A nominalizmus központi szerepe megmutatkozott abban az alapvető kérdésben, hogy miként lehet egy kontingens létező, az ember Jézus, magának Istennek a kinyilatkoztatása. A protestáns reformátorok nagyrészt nominalista krisztológiája, Lessing és Kant kritikája, az evolúcióelmélet, a historizmus, a nyelvfilozófia (nyelvi fordulat) és a vallások pluralista teológiája a doketista (Alexandria) és az adopcionista (Antiókhia) szubordinacionizmus új változatait hozta létre. E kihívások fényében a niceai zsinat 1700. évfordulója újból tudatosíthatja a homoousios to patri niceai kifejezés tartós relevanciáját és jelentőségét.

Ötvös Csaba József tanulmánya betekintést nyújt a zsinat szent atyáinak emlékezetét ünneplő gazdag hagyományba, amelyhez hozzátartozik a liturgikus program, az ünnep himnográfája, a szertartások szövegei, a szinaxarion, az ünnep ikonográfája, ahogyan a zsinaton részt vevő szentek hagiográfája, csodáinak, látomásainak történetei is.

Az igehirdetési előkészítők *ötvened vasárnapjától böjt negyedik vasárnapjáig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Februári számunk szerzői

Bakay Beatrix lelkész – Móríchida

Hulej Enikő lelkész – Nyírtelek

Menke, Karl-Heinz katolikus pap, professzor emeritus
– Bonn (Németország)

Ötvös Csaba József ortodox pap, kutató – Debrecen

Reuss András lelkész, professor emeritus – Budapest

Selmezi Lajos Péter lelkész – Mezőberény

Smidéliuszné Drobina Erzsébet nyugalmazott lelkész
– Surd

Szabóné Nyitrai Márta hitoktató lelkész – Pápa

Várócziné Elekes Aranka beosztott lelkész – Budapest

A Lelkipásztorban publikált tartalmakra a Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licenc feltételei érvényesek.

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Szakács Tamás

ÖJS szerkesztő: Jasper-Makay Emese

A szerkesztőbizottság tagjai

Angyal-Cseke Csaba

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Johann Gyula

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Borítóterv: János Nikolett

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 18 300 Ft; fél évre: 9150 Ft. Egy szám ára: 1750 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: a kft. ügyvezetője

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 1 3 3 2 8 2 1 1 2 5 0 2 9

Van út!

Zsolt 16,11

■ HULEJ ENIKŐ

Kisvárdai templomunk és kis gyülekezeti házunk egy nagy udvaron áll, ahol mostanáig nem volt járda a két épület között. Régi vágya volt a híveknek, és most megadatott, hogy utat építsünk, és így könnyebb és biztosabb legyen eljutni az alkalmakra. Hosszú időt vett igénybe a munka, hiszen nem fizetett brigád csinálta, hanem a közösség. Mi. Az Úr segítségével.

Magunk csináltuk – közösen a nyírteleki és a görögszállási testvérekkel, sőt még baptista segítők is akadt. Jött apával a gyermek. Asszonyok, idősek, ifisek is segítettek. S persze az erejük teljében lévő férfiak. Mindenki azt csinálta, amit tudott: ásott, földet talicskázott, utat mért, sódert rendelt, betont kevert, térkövet pakolt, sepregetett, ebédet főzött, imaközösséget vezetett...

Elhúzódtott a munka, hiszen volt olyan hét, amikor mindennap dolgoztunk, de volt, amikor csak egy munkanapot tudtunk összehozni. Volt tízes-húszas létszámú napunk is, de sokszor csak a minimálisan szükséges négy-öt fővel tudtuk munkálkodni. Volt, aki szinte mindig itt volt, de volt, aki csak egy-két napot tudott vállalni az egész építkezés alatt. Hatalmas munka volt ez nekünk, erő feletti, de megkaptuk az Úrtól, amire szükségünk volt. És elkészült a járda nem sokkal karácsony előtt! Menyire vártuk azt a pillanatot, amikor kész lesz, és mi végre járhatunk rajta!

Az utolsó kő behelyezése napján nekem lmk-ra kellett mennem. Amikor hazaértem, az asszonyok, akik az ebédeltetést intézték, még itt voltak. Nagy öröm volt a szívünkben! A fiúk az utolsó simításokat végezték, de meg-megálltak ők is, és mosolyogva bólogattak. Igen, hála az Úrnak!

Aztán Kati néni elköszönt, én pedig mentem a kisházba pakolni. Eltelt vagy fél óra, amikor észrevettem: Kati néni még mindig itt van. Mondtam is neki: „Azt hittem, már elment!” Erre az idős asszony arcán olyan mosoly ragyogott fel, sugárzó, gyermeki örömtől áthatott, hogy számomra ez a mosoly marad a járdaépítés legemlékezetesebb eleme.

„Annyira jó, hogy van járda – mondta –, hogy nem tudok elmenni, csak élvezem, hogy sétálok rajta oda-vissza!” Jót neveltünk, de ugyanezt éreztük mindannyian. Hálát és örömet. Minden porcikánkban éreztük ezt. Teljesen átvárt bennünket ez az érzés!

Nagyon is tudjuk értékelni, hogy van út, amelyen járhatunk, és amelyen biztos léptekkel eljuthatunk a célba. Tudjuk, milyen volt előtte, amikor a pocoktúrások miatt óvatosan lépkedhettünk csak, vagy esőzések idején sáros lábbelinket kellett törölgetnünk a templomajtóban.

Tudatában vagyunk, milyen nagy dolog, hogy van út. Ezt éljük meg most fizikai értelemben Kisvárdán, amikor a templomudvarban álló egyik épületből átmegyünk a másikba. De szimbolikus üzenete is van ennek.

Amikor haladunk életutunkon, arra vágyunk, hogy mindig biztos talaj legyen a lábunk alatt. Ez hol megvan, hol nincs meg. Olykor bukdácsolunk, esünk, sárba lépünk, toporgunk. Máskor gyorsan haladunk, határozottan lépkedünk. Ilyen az élet. Mindannyian így vagyunk ezzel.

De mi van mindeközben velünk lelki-hitbeli téren? Látjuk-e a célt, azt a mennyeit, ahová Isten kegyelméből van már út? Szilárd, kősziklából épült.

Ez az út Jézus Krisztus. Nem utat épített vagy utat mutatott csupán, hanem maga vált úttá a bűnös ember számára. Elvégezte ott a golgotai kereszten a nagy munkát. Egyedül. Csak egyedül ő.

A megváltás az ő munkája, és ő tökéletes munkát végzett. Emberré lett, szolgált, feláldozta az életét és megtörte a halál erejét. Pont úgy, ahogy Isten előre eltervezte és kijelentette. S így a szabadulás a bűnökből és a megérkezés a mennyei Atya ölelő karjaiba lehetségessé vált minden ember számára.

Ehhez mi semmit nem tudunk hozzátenni saját erőnkéből. Van viszont feladatunk: az, hogy befogadjuk őt, és járjunk az élet útján.

És aki ezt megteszi, az nem vágyik máshova. Úgy jár, mint a mi Kati nénink a kész járdán: él a lehetőséggel, betölti a szívét az öröm, és ragaszkodik hozzá. S ez meg is látszik rajta, és ha alkalma adódik, boldogan beszél is róla...

„*Megismerteted velem az élet útját, teljes öröm van tenálad, örökké tart a gyönyörűség jobbodon.*” (Zsolt 16,11) Február hónap igéje Dávid bizonyágtétele. A nehéz helyzetben lévő ember bizonyossága ez – Isten megtartó, életet adó hatalmáról. Hitvallás – arról, hogy ő az Úr élet és halál felett. S hogy ez mennyire igaz, azt Jézusban látjuk meg igazán.

Péter apostol ezt a zsolnárt idézte és magyarázta akkor, amikor a Szentlélek érkezésekor összesereglett sokaságnak prédikált (ApCsel 2,25–31).

Dávid szavai (lásd Zsolt 16,10-et is: „...nem hagysz engem a holtak hazájában, nem engeded, hogy híved leszáljon a sírba”) akkor ott önmaga számára csupán reménységet jelentettek, de nem valóságot; évszázadokkal később azonban az Úr Jézusban tényleg valósággá váltak. Ez is egy prófécia, amelyet Jézus beteljesített.

A názáreti Jézus keresztre feszítéséről mindenki tudott, aki Jeruzsálemben tartózkodott akkoriban. Sokan a pünkösti igehallgatók közül maguk is ott lehettek néhány héttel korábban a Pilátusnak „Feszítsd meg!”-et kiabáló tömegben, de a feltámadásról az apostoloknak kellett tanúskodniuk. S személyes bizonyágtételükben hivatkozhattak ószövetségi igékben található isteni kijelentésekre is.

Dávid szavai Jézusban nyertek értelmet. Az *élet* útja az ő halála és feltámadása által épült. Azon járhat mindenki, aki hittel vallja: Jézus a Megváltó. Az út kész. S aki ezen az úton jár, egészen bizonyosan célba jut. Üdvösségre lel.

Az út – építése kiváltság, megléte kegyelem. Kiváltság az, hogy olyan utak építésében vehetünk részt, melyek templomhoz, gyülekezethez, Krisztushoz vezetnek. Szolgálhatunk lehetőségeinkhez mértén, együtt mozdulhatunk a testvérekkel, átélhetjük fizikai és lelki értelemben is ennek áldását. Segíthetünk embertársainknak, hogy eljussanak oda, ahol hangzik Isten igéje, és ahol megismerhetik ők is az Urat. Hálás öröm töltheti be a szívünket most is azért, mert mehetünk, munkálkodhatunk, és továbbadhatjuk a jó hírt, amely így hangzik: „...*úgy szerette Isten a világot, hogy egyszerűen Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.*” (Jn 3,16)

Az viszont kegyelem, hogy az üdvösség útja készen kapott út – ezért mi nem tettünk és nem is tehetünk semmit! Immár kétezer éve adott ez a lehetőség minden ember számára. Isten ajándéka, hogy eljött a Megváltó, és a Szabadító Krisztus most is itt van! Így, miközben járjuk életutunkat, Jézus által járhatunk az *élet útján*, hiszen ő mondta: „*Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csak én általam.*” (Jn 14,6)

A Niceai hitvallás ökumenikus jelentősége

A látható egyházi egység egyik jele

■ REUSS ANDRÁS

Evangelikus Hittudományi Egyetem
nyugalmazott egyetemi tanár
E-mail: andras.reuss@lutheran.hu

DOI: 10.61894/LP.2025.100.2.1

- **Az első egyetemes zsinat (325) helyszínéről elnevezett hitvallást kezdettől fogva az egész kereszténység elfogadta. A latinok lassabban, betoldással és némi változtatással tették magukévá, az emiatt támadt viták is közrejátszottak a nagy egyházszakadás (1054) bekövetkeztében. A keletiek és a nyugatiak mégis egyaránt ragaszkodtak hozzá, és számos erőfeszítést tettek az ellentétek megszüntetésére. A modern kori ökumenikus dialógusok során ismerték fel a teológusok, hogy a vitákat okozó betoldás (a *filioque*) és a zsinat eredeti szövege nem állnak egymást kizáró ellentétben, hanem más szemléletmódnak a lenyomatai. Ha tehát a Niceai hitvallást a nyugatiak is a zsinat utáni betoldás nélkül mondják, azzal nem tagadják meg korábbi álláspontjukat. Ez a belátás alkalmassá teszi a Niceai hitvallást, hogy az egy közös apostoli hit kifejezése és megvallása és ezzel az egyház egységének egyik látható jele legyen.**

Kulcsszavak: apostoli hit / látható egység / filioque / Egyházak Világtanácsa / Hit és Egyházszervezet

Ezerhétszáz éves az a hitvallás, amelyet ritka kivételtől eltekintve minden keresztény felekezet a magáénak tart. Mindmáig sokan rendszeresen elmondják, énekelik, tanítják, értelmzik és azonosulni igyekeznek vele, mégis keveset tudunk róla, és nemegyszer azt is felületesen vagy helytelenül.

A történelmi hitelességnek inkább megfelelő, de nehézkes és hosszú *Nicea-konstantinápolyi hitvallás* elnevezést az Egyházak Világtanácsa (EVT) Hit és Egyházszervezet Bizottságának 1982-es li-mai ülése után kezdték használni (STAATS 1996, XII. o.), és lassan terjed a nyugati egyházak mindennapi használatában is. A létrejöttében szerepet játszó egyetemes zsinatok közül az első, a niceai zsinat évfordulója (325) alkalom arra, hogy ökumenikus jelentőségéről gondolkodjunk.

Összefűzött

Az első egyetemes zsinaton, Niceában 325-ben csak keleti püspökök szavazták meg a szöveget. A hagyomány szerint háromszáztizennyolcan voltak, nyugatról mindössze négy püspök és két római diakónus volt jelen. Keserű vitákkal terhes évtizedek után 381-ben a Konstantinápolyban tartott második egyetemes zsinaton százötven püspök (valamennyien keletiek, mert a nyugatiak nem is kaptak

meghívást) erősítette meg az elsőnek a hitvallását,¹ és melléje tette sajátját. Hetven évvel később, 451-ben a khalkédóni zsinaton újra felolvasták mindkettőt, és ezzel egyetemes érvényüként fogadták el az ott Niceainak, illetve Konstantinápolyinak nevezett hitvallást (Vö. DH 2004, *300.). Így a Niceai hitvallás jelentőségét nem a zsinati döntéshozatali eljárás ügyrendi szabályossága adja, ilyesmiről nem lehet beszélni. Nem is a császár által az elutasítókkal szemben kilátásba helyezett könyörtelen szankciók adják a súlyát. Nem is csak tiszteletet parancsoló régisége miatt foglalkozunk vele, hanem azért, mert tizenhét évszázadon keresztül Kelet és Nyugat kereszténységét szétszakadva is összefűzte.

A nagy egyházszakadás (1054) ellenére ugyanis tovább élt az összetartozás tudata a kereszténységben. De a megelőző századokban állandó ellentétet okozott a Szentlélekre vonatkozó ún. *filioque*-betoldás (qui ex Patre *Filioque* procedit, „aki az Atyától és a Fiútól származik”). Más, kisebb jelentőségű eltéréseken kívül ez volt a latin szöveg legfontosabb változtatása a 381-es zsinaton elfogadott görög szöveghez képest. A nyugati egyházban sokáig csak az Apostoli hitvallás különböző változatait mondták, mégis elfogadták a Niceai hitvallást. Így sokkal később vált ismertté nyugaton, először Galliában, majd széles körben másutt is, de az akkor ott már elterjedt arianizmus miatt fontosnak tartott latin *filioque* betoldással együtt. Római pápák is elleneztek a bővítést, mégis egyre általánosabbá vált, hogy így énekeljék a misén, míg 1014-ben Rómában is előírás lett. Azonban a lyoni zsinat (1274) a görögökkel remélt unióra tekintettel egy pontosító rendelkezést hozott.² A firenzei (1439) zsinaton ezt újra kijelentette, amit először a görögök is elfogadtak.³

A reformáció után a római egyház sorainak rendezésében használt Tridenti hitvallás szó szerint tartalmazta a hitvallás nyugati változatát (DH 2004, *1862.; vö. még *2526–2527.), míg az antimoderlista eskü (1910) csak a felsorolt tanok és pápai nyilatkozatok tiszteletben tartására kötelezett el (DH 1991, *3537–3550.). A Professio fidei viszont ismét tartalmazza a Niceai hitvallást és kiegészíti egy olyan bekezdéssel, amely Isten ígéjére és általában az egyház és a pápák által elfogadott tanításokra utal.⁴

A reformáció egyházai is elfogadták a Niceai hitvallást: latin, tehát nyugati változatában vették át. Közismert volt ugyan, hogy a latin szöveg módosult és a görög szöveg az eredeti, de az eltérés nem foglalkoztatta őket.⁵

Az anglikánok az egyházi unió feltételének négy elemét írták elő 1888-ban az ún. Lambeth-Quadrilateralban. Ezek: a Szentírás, a Nicaenum, a keresztség és a püspöki hivatal. Nem meglepő ezért, hogy a niceai zsinat ezerhatszáz éves évfordulóját 1925-ben az anglikánok a keleti egyházak egyes vezetőivel együtt a londoni Westminster Abbey-ben úgy ünnepelték, hogy a hitvallás latin változata után a görög szöveg is elhangzott (ROUSE–NEILL 1967, 487. o.). Az éledező ökumenikus kapcsolatok látványos, de nem meglepő eredménye volt, hogy 1925-ben a Life and Work stockholmi megalakulását követő záró istentiszteleten Photius alexandriai pátriárka az uppsalai dóm főoltára előtt görögül olvasta fel a Nicaenumot (uo. 547. o.).

¹ A zsinat első kánonja, DH 2004, *151.

² A lyoni zsinat a görögökkel való vitára tekintettel azt a tisztázó rendelkezést hozta, hogy „a Szentlélek az Atyától és a Fiútól, nem mint két létevtől, hanem mint egytől, nem két leheléssel, hanem egyetlen leheléssel származik öröktől fogva”. DH 2004, *850.

³ A firenzei zsinat dekrétumának formulája, hogy „a Szentlélek az Atyától és a Fiútól öröktől fogva van, és lényegét és szubszisztens létét az Atyától és vele együtt a Fiútól kapja, hogy mindkettőtől mint egyetlen kezdettől egyetlen lehelés által származik öröktől fogva”. DH 2004, *1300.

⁴ Ennek szövegét VI. Pál pápa 1967. július 17-én rendelte el azzal, hogy az előírt esetekben a Tridenti hitvallás és az Antimoderlista eskü helyett ezt kell mondani (Fons: Commentarium officiale: AAS 59 [1967] 1058).

⁵ Lásd például a Luther és Zwingli által is aláírt *Marburgi cikkek* első tételében (LVM 7: 491. o.).

A 20. század elején a Hit és Egyházszervezet (Faith and Order) megszervezői számára a kezdetektől kérdés volt, hogy miként fejezzék ki a majd újra egyesülő egyház hitét. Szükségesnek tartották, hogy korábbi korok gyakorlata szerint legyenek olyan hitvallások, amelyekkel a megkeresztelendők vallhatják meg hitüket, amelyek védenek a hamis tanítástól, amelyek istentiszteleti elmondásra és nyilvános tanúságtételre alkalmasak. Nem zárkóztak el ugyan új hitvallások készítésétől, de az előkészítők, akik szinte csak protestánsok voltak, sorozatosan úgy határoztak, hogy egy ilyen új hitvallásnak összhangban kell állnia Istennek a Szentírásban lejegyzett kinyilatkoztatásával, és nem kérdőjelezheti meg a Niceai hitvallás és az Apostoli hitvallás érvényét.⁶ Az EVT amszterdami megalakulásakor, 1948-ban a szervezet úgynevezett bázisába csak Jézus Krisztus isteni és üdvözítő voltát, vagyis csak a krisztológiát foglalták bele.⁷ Az EVT 1961-ben Újdelhiben tartott harmadik nagygyűlése már szükségesnek tartotta hozzátenni, hogy az egyházat olyan teljesen elkötelezett közösségnek tekinti, „amely az egy apostoli hitet vallja”,⁸ az EVT bázisát ezért – az ortodox egyházak elvárásának megfelelően – lényegében a Niceai hitvallás szerint szentháromsági tartalommal egészítette ki.⁹ Új lendületet kapott az ökumenikus gondolkodás az EVT Hit és Egyházszervezet Bizottságának Leuvenben 1971-ben tartott ülésén, amelyen az egyház egységének modelljeként a konciliáris közösséget javasolta, amit úgy értelmezett, hogy minden részt vevő gyülekezet ugyanazt az egy apostoli hitet vallja.¹⁰ Az ötödik nagygyűlés (Nairobi, 1975) is azzal jellemezte a helyi egyházak konciliáris közösségét, hogy mindannyian „ugyanazt az apostoli hitet vallják”.¹¹ Ettől kezdve érelődött a gondolat, hogy – különösen a keletiek és a nyugatiak általi elismertsége miatt – a Niceai hitvallás lehetne a tervezett ökumenikus világszervezet közös hitének foglalata,¹² bár nem zárkóznak el új hitvallási szöveg kimunkálása elől.¹³ A helyzetnek ez az áttekintése jogosít fel a kijelentésre: „Az evangéliumnak ez a közösen megvallott igazsága tanúsítja, hogy egyházaink szétválása nem hatolt le a gyökerekig. A Szentháromság Isten megvallásában mutatkozó közösség az egy, szent, egyetemes és apostoli egyház egységének elengedhetetlen feltétele.” (EKD–DBK 1981.)

Közös apostoli hit

Az ökumenikus párbeszédnek ilyen előzményei a konstantinápolyi zsinat jubileumi (381–1981) megemlékezéseivel együtt adtak ösztönzést, hogy a felekezetek és az ökumenikus mozgalom képviselői megújult érdeklődéssel forduljanak a Niceai hitvallás felé, és néhány alapkérdést tisztázzanak. Mivel

⁶ Concerning the Faith of the Reunited Church, 1923. In: *Apostolic Faith Today* 1985, 67. o.; STAATS 1996, 294. o.

⁷ „Az Egyházak Világtanácsa azoknak az egyházaknak a közössége, melyek a mi Urunk Jézus Krisztust Istennek és Üdvözítőnek ismerik el.”

⁸ *Jesus Christus das Licht der Welt* (Neu-Delhi 1961), 304. o.

⁹ „Az Egyházak Világtanácsa azon egyházak közössége, melyek az Úr Jézus Krisztust Istennek és Üdvözítőnek vallják a Szentírás szerint, és ezért együtt törekednek eleget tenni közös elhivatásuknak az egy Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek dicsőségére.” BARTHA 1962, 19. o. Az egész kérdéshez lásd T. K. Thomas szócikkét in: *Dictionary of the Ecumenical Movement*, 1991, 1096–1098. o. Érdekes, hogy a korábbi változat állítmányát („ismerik el”) hitvalláshoz illőre cserélik („vallják”).

¹⁰ *Bericht aus Nairobi 1975*, 26., 36. o.

¹¹ *Breaking Barriers: Nairobi 1975*, 60. o.

¹² *Apostolic Faith Today* 1985, 66–68. o.; STAATS 1996, 294. o.

¹³ Néhány ökumenikus tanácskozás anélkül, hogy szövegszerű javaslatokkal állt volna elő, vagy a Niceai hitvallásra hivatkozott volna, komolyan foglalkozott a közös apostoli hit tartalmának meghatározásával: *The Ecumenical Nature of the Orthodox Witness*. 1977 (New Valamo, Finland). In: *Apostolic Faith Today* 1985, 175–179. o.; *Towards a Confession of the Common Faith*. 1980. In: *Apostolic Faith Today* 1985, 180–187. o.; *Common Witness*, 1982. In: *Apostolic Faith Today* 1985, 188–200. o.

sem udvarias szólások, sem a kérdések félretétele, sem pedig kényszer nem képesek igazi egységet létrehozni, először magával a szöveggel kapcsolatos kérdésekben igyekeztek konszenzusra jutni. A kezdeti tanácskozások olyan egyszerűnek mondható eredményt könyvelhettek el, mint az abban való egyetértést, hogy szükséges az Atya, Fiú, Szentlélek Szentháromságába vetett hit értelmét kifejezni; a *filioque* nélküli szöveget kell a helyesnek tartani; és az egyes egyházaknak maguknak kell megtalálniuk annak a megfelelő módját, hogy miként válaszoljanak ezekre az ajánlásokra.¹⁴ Bár 1978-ban és 1979-ben a Klingenthalban (Strasbourg közelében) tartott konzultációkon, ahol ezt elfogadták, még csak római katolikusok és (református) protestánsok vettek részt, korszakos jelentőségű eseményként értékelhető ez a három ajánlás (STAATS 1996, 2., 294–295. o.).

Tanulságos észrevétel, hogy a gyors eredmény részben a lutheránusok hiányának volt köszönhető. Nekik ugyanis sokkal nehezebb a hitvallási iratok és a liturgia szövegén változtatniuk, mint a reformátusoknak (STAATS 1996, 295–296. o.). A reformátusok gyors egyetértése az alapállásukból következik. Egyrészt abból, hogy a Szentírás tekintélye mellett nem tekintik szükségesnek a régi hitvallásokat, sőt velük kapcsolatban az ige meghamisításának veszélyétől óvnak.¹⁵ Másrészt hitüket saját szavaikkal megvallva, még ki nem mondottan is tiszteletben tartják az egyetemes hitvallásokat.¹⁶ Az olykor nehézkesnek tartott evangélikusok 1984-ben éppen a Budapesten tartott hetedik nagygyűlésükön kérték tagegyházaikat a *filioque* kérdésének átgondolására.¹⁷ A következő, nyolcadik nagygyűlésen (Curitiba, 1991) a hitvallás gyakoribb használatát ajánlották istentiszteleteken és a katekézisben is, a 381-es szöveggel.¹⁸ A Lutheránus Világszövetség és az ortodox egyház dialógusbizottsága pedig 2024-ben nyilatkozott egyetértően a *filioque* elhagyásáról, miközben azokra a kora középkori és középkori keleti atyákra is utaltak, akik a nyugati betoldás helyett elképzelhetőnek tartották „a Fiú által” szöveget.¹⁹

Valójában nem új eredményről vagy áttörésről kell tehát beszélni, hanem inkább egy olyan kikristályosodott egyetértésről, melynek elfogadását korábban hivatalosan nem deklarálták. A *filioque* a római egyháznak sem okozott gondot, hiszen III. Leó pápa (795–816) ellenezte a betoldást, de elfogadta azt az értelmezést, amely a *filioque*-nek megfelelően értelmezte a harmadik hitágazatot (DH 2004, *617.). A firenzei zsinaton (1439) kimondták, hogy a betoldás „az igazság világos kifejezése céljából és az akkor fenyegető szükség miatt, megengedhetően és észszerűen lett hozzáillesztve a hitvalláshoz” (DH 2004, *1302.). A francia dominikánus teológus, Yves Congar 1980-ban javasolta, hogy a római tanítóhivatal hivatalosan vonja vissza a *filioque* betoldást azzal a feltétellel, hogy a keleti egyházak elismerik, hogy a *filioque* nem tévtan, és a nyugati egyház gyülekezetei lemondanak arról, hogy a betoldással mondják a Niceai hitvallást (STAATS 1996, 301. o.).

¹⁴ The Filioque Clause in Ecumenical Perspective. Klingenthal Memorandum, 1979. In: *Apostolic Faith Today* 1985, (231) 232–244. o.; az ajánlások: 243–244. o.

¹⁵ A *La Rochelle-i hitvallás* (1559) hivatkozik ugyan a „régii zsinatok” határozataira, de a *Skót hitvallás* (1560), a *Heidelbergi káté* (1563), a *Dordrechtii kánonok* (1619) és a *Westminsteri hitvallás* (1647) az egyetemes hitvallások egyikét sem említi, bár tanításukat lényegében átveszi. Viszont Zwingli 1525-ben még ragaszkodott az Apostoli hitvallás elmondásához a misében, STAATS 1996, 281. o.

¹⁶ Így a *Második helvét hitvallás* (1562), *Belga hitvallás* (1561), *Ír hitvallás* (1615).

¹⁷ LWF Report No. 19/20. February 1985, 216. o.; LWB-Report Nr. 19/20, Februar 1985, 227. o. A határozatot megelőző érvelést ismerteti: STAATS 1996, 299–300. o.

¹⁸ *Ich habe das Schreien meines Volkes gehört*. 159. o.

¹⁹ Gemeinsame Erklärung zum filioque. <https://lutheranworld.org/sites/default/files/2024-08/Lutheran-Orthodox-Joint-Statement-Filioque-DE.pdf>. (Letöltés: 2024. október 28.) <https://lutheranworld.org/sites/default/files/2024-07/Lutheran-Orthodox-Joint-Statement-Filioque-EN.pdf>. (Letöltés: 2024. október 28.) Ezt már a firenzei zsinat dekrétuma is tartalmazta, DH 2004, *1301.

A Niceai hitvallással kapcsolatos tartalmi kérdések megbeszélésére először csak az EVT szentháromsági megszövegezést tartalmazó új bázisának 1961-es elfogadása után a Hit és Egyházszervezet Bizottság odesszai ülésén került sor. Nem véletlenül 1981-ben, a konstantinápolyi hitvallás ezerhatszáz éves évfordulóján. A tartalmi kérdéseket négy megközelítésben tisztázták:²⁰

Először is azt állapították meg, hogy az ökumenikus mozgalom számára a Niceai hitvallásnak az a jelentősége, hogy az egyházaknak alkalmuk nyílik mai tanításukat és cselekvésüket vizsgálat alá vetni, akár rendszeresen használják a hitvallást, akár nem.²¹

Kiemelték még: fontos szem előtt tartani, hogy a hitvallás nem tartalmaz mindent, amit az igaz hit jelent. Hiszen egy adott történeti helyzetre tekintettel fogalmazták adott történeti kor nyelvén és gondolkodási kategóriáival, akár az elvetéseket, akár az állításokat nézzük. Lehet, hogy nem minden állítása olyan fontos a mi számunkra, mint az egykoriaknak volt, és vannak olyan kérdések napjainkban, amelyek korábban nem voltak annyira égetőek, mint ma, ezért a hitvallás nem is foglalkozhatott velük. A hitvallás elfogadása nem jelenti azt, hogy ne lehetne és kellene értelmezni, alkalmazni, magyarázni vagy esetleg kiegészíteni, de meggondolandó, hogy mi ennek a határa vagy mértéke. Valamint az is, hogy milyen széles körben találkozhat az egyházak egyetértésével. Egy másik kérdés, hogy a korábban ismeretlen mai kérdések megválaszolásában miként segíthet a Niceai hitvallás akár csak közvetett válaszokkal is.

Rögzítették még, hogy a Niceai hitvallás és a Szentírás viszonyát tekintve két álláspont feszül ma egymásnak. Az egyik úgy tartja, hogy bár a szavak sohasem teljesen megfelelőek, de a Niceai hitvallás mégis megfelelő kifejezése a bibliai hitnek, mert rámutat az élő Istenre, és ilyen értelemben még inspirálnak is tekinthető. Hiszen a hitvallás a Szentíráshoz hasonlóan nem az önmagában létező Istentől szól, hanem a cselekvőről és a vele való viszonyról. A másik álláspont nem tartja a Niceai hitvallást megfelelőnek, mert úgy gondolja, hogy egyoldalúan emel ki bizonyos dolgokat az Újszövetség állításai közül, mint például János evangéliuma kijelentéseit a szinoptikus evangéliumok rovására. Általában Isten cselekvése helyett Isten természetét helyezi előtérbe. A szokásos érvek közé tartozik, hogy a hitvallás hellenizálta a zsidó gyökerekből létrejött keresztény hitet. A tanácskozás felidézte, de nem oldotta fel az ellentéteket, és azt javasolta, hogy az egyházak igyekezzenek közösen megválaszolni a felvázolt kérdéseket.

Végül hangsúlyozták, hogy amikor a Niceai hitvallást az egy apostoli hit kifejezésének tartják, ez nem jelenti, hogy valamilyen formális megoldással elégednének meg, hanem az apostoli hitnek olyan *mai kifejezését* keresik, amely lehetővé teszi minden keresztény egységét, és biztosítja, hogy *valóban az igazán apostoli hit* hirdettessék a világban és a világnak. A hit még akkor is közös lehet, ha a megfogalmazás eltérő. A közvetlen feladat, hogy a hit kölcsönösen felismerhető kifejezéseire törekedjenek a felek.²² Bár nem a Niceai hitvallás fogalmainak, kifejezéseinek a használata a kizárólagos feltétele, hogy valamely felekezet vagy közösség az egy apostoli hitet vallja, elfogadása mégis a korai egyház idejétől létező közös ökumenikus alap lehet az apostoli hit mai megvallására. A közös vallástétel pedig – ami több, mint pusztán a kinyomtatott szöveg – az egyház látható egységének jele.

²⁰ The Ecumenical Importance of the Nicene-Constantinopolitan Creed. Odessa Report, 1981. In: *Apostolic Faith Today* 1985, (245) 246–256. o.

²¹ Egyes egyházak elfogadják a Niceai hitvallást, de istentiszteleiteiken nem mondják, vagy általában közösen nem mondanak hitvallást.

²² „Faith may be common, even where wording differ. The immediate task is to move towards mutually recognizable expression of faith.” *Apostolic Faith Today* 1985, 254. o.

A Hit és Egyházszervezett Bizottság Limában tartott ülése (1982) már határozottan arra kérte a tagegyházakat, újra ismerjék el, hogy a Niceai hitvallás a keresztény hitet fejezi ki, vizsgálják meg tanításukat ennek fényében, és fokozottan adjanak helyet a hitvallásnak liturgikus életükben és lelkipásztori szolgálatukban.²³

Újrafelfedezése szükséges

A modern kori ökumenikus mozgalom évtizedes fáradozásának eredménye tehát, hogy az egyház látható egységének jelül ismerte el az ezerhétszáz éves Niceai hitvallást. Ez a nagy előrelépés azért volt lehetséges, mert a 20. századi történeti kutatások és ökumenikus eszmecserék tisztázták az egyetértést akadályozó egykori értetlenséget és félreértéseket. Azonban nem arról van szó, hogy ugyanolyan helyzetben lennénk, mint a szakadás előtt, mert inkább csak a szakértők szintjén jutottunk előrébb. Csak az egyházak és teológusaik egyetértő döntése semmiképpen sem elegendő ahhoz, hogy valóban az egy apostoli hit foglalata és az egyház egységének látható jele lehessen a Niceai hitvallás. Ehhez még az is szükséges, hogy azonosulni tudjunk a tartalmával. A nehézséget számunkra az jelenti, hogy alig tudjuk elképzelni is, miért hozták izgalomba a hitvallásban tárgyalt kérdések a negyedik századi Kis-Ázsia emberét úgy, hogy – amint Nüsszai Szent Gergely (335–394) karikatúraszerűen leírta – mesterségüket elhanyagolják, ráérnek, csak álldogálnak és várják a híreket, majd hirtelen teológusokká lesznek, és a felfoghatatlanról kezdenek el beszélgetni mint nagyon fontos dologról. Kiskereskedők, pénzváltók, vegyeskereskedők válnak filozófusokká. Ha az ember aprópénzt akar, az egyik a „született” vagy „teremtett” kérdéséről kezd filozofálni, ha a kenyér árát kérdezik, a másik szétszórtan válaszol: „Az Atya nagyobb, a Fiú neki alávetettje”, és ha azt kérdezzük, hogy elkészült-e a fürdő, akkor azt mondja, hogy a Fiú a nem létezőkből lett.²⁴ A hitvallás körüli régi viták fogalmait mi már csak hosszas tanulmányok után értjük úgy-ahogy, de még ha meg is értjük, nem érezzük általuk úgy megszólítva magunkat, mint ahogyan ezeket az ókori embereket a fenti elbeszélés tanúsága szerint személyesen megérintette. A korokra jellemző hellenista gondolkodás és filozófia fogalomkészletét használták, de ezekkel a fogalmakkal Krisztusról beszéltek. A korabeli filozófiának azonban önmagában nem volt tárgya Jézus Krisztus. Ha mégis beszélgettek róla, az a missziói igehirdetés következménye volt, amely megszólította őket. A probléma, amellyel az igehirdetés szembesült, hogy miként lehet a zsidóság világában virágba szökkent keresztény hitet a görög világban azonos értelemben, tehát hitelesen megfogalmazni. A korai egyház missziói igehirdetésének és teológiájának életfontosságú feladata volt tehát, hogy a hellenizmus világába ültesse át a kereszténységet. Erre az átültetésre később sokszor úgy tekintettek, hogy hellenizálta a kereszténységet, és ezen nemcsak kimondatlanul, hanem kimondva is azt értették, hogy deformálta azt, de a tulajdonképpeni szándék és részben az eredmény is a hellenizmus krisztianizálása volt (STAATS 1996, 6. o.; FLESSEMAN VAN LEER 1984; HAINTHALER 2004).

A kultúráváltás során a kereszténység teljesítette azt a három kritériumot, amelyek kétségtelenül a bibliai tanúságtételen alapulnak, és amelyeket figyelembe kell vennünk. Szabályozóelvnek nevezi

²³ Towards the Common Expression of the Apostolic Faith Today, 1982. In: *Apostolic Faith Today* 1985, (215) 216–227. o. (különösen *15). Egy kis munkacsoport ugyanakkor, ugyanott a nők és férfiak közössége szempontjából is reflektált a kérdésre: The Community Study and Apostolic Faith, 1982. In: *Apostolic Faith Today* 1985, 228–230. o. Az EVT-nek címzett javaslatot idézi még: Report of the Standing Commission on Faith and Order, Crete 1984. In: *Apostolic Faith Today* 1985, 270. o. – STAATS 1996, 294–296. o.

²⁴ De deitate Filii et Spiritus Sancti, PG 46: 577. h.; STAATS 1996, 5. o. német fordítása alapján.

ezeket az amerikai George A. Lindbeck (1923–2018), aki szerint a korai kereszténység először is ragaszkodott a monoteizmushoz: az egy Isten, Ábrahám, Izsák és Jákób, valamint az Ószövetség és Jézus Istene, aki mindennek alkotója. Azután ahhoz is tartotta magát, hogy Jézus valóságos ember, aki egy meghatározott korban született, élt, szenvedett és meghalt. Végül pedig a „krisztológiai maximalizmus” is jellemző vonása ennek a váltásnak, amikor is az elképzelhető legnagyobb jelentőséget tulajdonították Jézusnak, ami még nem összeegyeztethetetlen az első két szabályba foglalt monoteizmussal és Jézus valóságos emberségével (LINDBECK 1998, 154. kk.). A Niceai hitvallás szavai az „egylényegű (homooosziosz)” kivételével mind megtalálhatók az Újszövetségben, az őskeresztény igehirdetés legkorábbi dokumentumában, de közben mégis egy másik kulturális közeg gondolati megközelítésével és annak nyelvén hirdetik az evangéliumot.²⁵ Nekünk a mi kulturális és nyelvi közegünkben kell megértenünk és megértetve hirdetnünk Krisztus evangéliumát.

A Szentléleknek akár csak az Atyától vagy akár az Atyától és a Fiútól való kijövetelét alátámasztó bibliai helyeket nem nehéz találni János evangéliumában. Nem ez a probléma, hanem az eltérő gondolkodásmód, amit a korabeli vitahelyzet is motivált. A nyugatiak a Krisztus ember voltát hangsúlyozó arianizmussal vitázva tartották fontosnak, hogy elhárítsák a szubordináció, azaz a Fiú alárendeltségének tanítását, de mindig is elismerték, hogy egyetemes zsinat nem szentesítette a betoldást. A latin szöveg (az Atyától és a Fiútól) „csupán azt állítja, hogy az Atya és Fiú közös forrása (co-principiuma) a Léleknek.” (KERESZTY 1995, 376. o. Vö. DH 2004, *850.; 1300–1302.) A görög szövegváltozatban (az Atyától) – amely a Fiú említésének mellőzésével nem tagadta a Fiú szerepét a Szentlélek jövetelében – „a hangsúly azon van, hogy a Fiú az Atyától kapja azt, hogy a Szentlélek forrása legyen”. (KERESZTY 1995, 376. o. Vö. DH 2004, *850.; 1300–1302.) A niceai zsinaton elfogadott szöveghez való visszatérés nem jelenti sem azt, hogy a nyugatiak megtagadnák a betoldást, sem azt, hogy ne állhatna fenn hangsúlybeli vagy szemléletmódbeli, de az egységet nem veszélyeztető eltérés a két megközelítés között. Az új ökumenikus helyzet feladata, hogy közösen kerüljék el az olyan állításokat, melyekben összemosódnak vagy egymás alá rendelődnak az isteni személyek.²⁶

Az eltelt tizenhét évszázad során a nyugati és a keleti kereszténység is különböző oldalakról és változatos módokon szembesült újabbnál újabb kérdésekkel és ellenvetésekkel. Talán nem is annyira magának a Niceai hitvallásnak a szövege, mint inkább az előtte és utána folyt viták során használt fogalomkészlet okozza, hogy a Krisztus természetét megrajzoló, statikus, a létet leíró fogalmakat a hitvallás Krisztus-képével azonosítjuk. Pedig a hitvallás a bibliai tanúságtétel szókészletéhez ragaszkodik, és annak tartalmát kívánja összefoglalni. Mi magunk is már nemcsak más nyelven fejezzük ki magunkat, de a körülöttünk levő világot és a keresztény hitet is egészen más gondolati rendszerben helyezük el. Megítélésem szerint – akár az ókori, akár a felvilágosodást követő modern korra gondolunk²⁷ – nagyon találóan ragadta meg a problémát Luther, amikor a Krisztus elleni támadás három fajtáját látta: „...az egyik nem akarja engedni, hogy [Krisztus] Isten legyen; a második nem akarja engedni, hogy ember

²⁵ Érdekes a reformátor hozzáállása: „Ha tehát az értelmem a »homouszion« szót gyűlöli, és nem akarom használni, attól még nem leszek eretnek. Ki kényszerítene, hogy használjam, ha ragaszkodom a dologhoz, amit a zsinaton (Niceában) az írások által meghatároztak?” Luther, *Rationis Latomianae*, StA 2: 506; WA 50: 117–118.

²⁶ PANNENBERG 1981, 43–44. o.; *The Ecumenical Importance of the Nicene-Constantinopolitan Creed. Odessa Report*, 1981. In: *Apostolic Faith Today* 1985, 255. o.

²⁷ A Niceai hitvallás visszaszorulásának okozója „a 19. század folyamán úrrá lett racionalista/liberális felfogás”. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa Teológiai és Keresztény Egység Bizottsága „Szentháromság vasárnap és a nicea/konstantinápolyi hitvallás” című nyilatkozata. *Evangélikus Élet*, LVII. évf. 24. sz. 1992. június 14.

legyen; a harmadik nem akarja engedni, hogy megtegye, amit megtett. E három mindegyike Krisztust meg akarja semmisíteni.” (LUTHER 2024, LVM 3: 448. o.) Hozzáteszi még Krisztus feltámadásának tagadását is, „és mindazt, ami a Krisztusról a hitvallásban következik.” (Uo.) Márpedig *ha csak ember* és nem isten, akkor egy ragyogó példa, semmi több. *Ha nem ember*, akkor nem követendő és nem követhető. *Ha nem értünk* feszítették meg, és nincs feltámadás, akkor ő „csak” mártír, sorsa pedig tragédia.

A tisztább látás érdekében fontos hangsúlyozni azt is, hogy a hitvallás nem egy kidolgozott szent-háromságtanból vezeti le a keresztény hit tartalmát, hiszen ez a tan éppen a zsinatot megelőző és a zsinatot követő vitákban kristályosodott ki. Nem is az a szándék vezette a zsinatot, hogy bevezessen az Atya, Fiú és Szentlélek Isten titkába. S a szöveg egyáltalán nem kelt olyan benyomást, hogy megfektetné ezt a titkot. Jézus Krisztus alakját, életét és ajándékát eleveníti fel nem a tudálemos összegzés, hanem sokkal inkább a hívők segítésének szándékával. A Fiú *minden idő előtti* születéséről szólva Isten szeretetéről közli, hogy az sem nem mulékony, sem nem valami új dolog, hanem már a világ teremtése előtt is volt. Azzal az állítással pedig, hogy a Fiú a *mindenható Atyától* született, megerősíti, hogy Krisztus szeretetében Isten szeretete nyilvánult meg, és minden ember részesülhet benne, tehát *noha megtestesült és emberré lett*, nem az emberi szeretet csúcsteljesítményéről van szó a kereszt felvételében, hiszen Krisztust miattunk és *értünk feszítették keresztre*. Az ő szenvedése jele és záloga az Atya büntől szabadító szeretetének. Feltámadása pedig az Isten eljövendő országa iránti reménységet erősíti bennünk. Jézus Krisztus tehát nemcsak tanító és példakép, hanem az életünket gyökeresen megújító isteni szeretet személyes megjelenítője, aki a benne hívőket Isten és a felebarát szolgálatába állítja a világban (EKD–DBK 1981). Istennek a teremtő, a megváltó és az újjáteremtő jelenlétét az emberi gondolkodásban és igehirdetésben nem lehet sem egymástól elválasztani, sem csak az Atyához vagy csak a Fiúhoz vagy csak a Szentlélekhez kötni, mert ez a háromféle jelenlét együtt fejezi ki Isten valóságát. Ha tehát Istenről helyesen akarunk beszélni, Atyának kell neveznünk őt, de hogy ez mit jelent, ahhoz a Fiúról és a Lélekről is szólni kell. Jézus Krisztus valóságát pedig csak akkor tudjuk igazán elmondani, ha a mennyei Atyáról és a Lélekről is szólunk. Sem az Atyát, sem Krisztust nem ismerhetjük igazán, ha a Lélek, aki világosságot gyújt az ember szívében, nincs jelen teremtő erejével bennünk és körülöttünk (2Kor 4,6). A Szentlélekről sem lehet úgy beszélni és gondolkodni, hogy nem beszélünk az Atyáról és a Fiúról (RITTER 1989, 213. o.). Mindezzel a kereszténység nemcsak Isten végső soron felfoghatatlan lényéről tanúskodik, hanem arról is, hogy ez a világ és benne az emberiség a világban nincs magára hagyva, hanem Teremtője, Megváltója és Szabadítója van (EKD–DBK 1981). A hívők pedig közösséget alkotnak az egyházban, ahol részük lehet a bűnbocsánatban, és együtt várják Isten megígért országát.

Az EVT Hit és Egyházszervezet Bizottsága kitaróan munkálkodott, hogy az ősi hitvallás egykor deklarált egyetemes elfogadtatása ne csupán porosodó szép emlék, hanem a kereszténység élő öröksége legyen, és nagy nyomatékkal fáradozott a szöveg megértetésén is, hogy tartalma közelebb kerüljön a ma élőkhez. A szándék komolyságát érzékelteti, hogy 1981 és 1990 között huszonöt nemzetközi konferencián összesen mintegy háromszáz hivatalos résztvevő feszült neki, hogy másfél száz oldalon ökumenikus egyetértéssel magyarázzák a Niceai hitvallást. Az eredmény egy angol nyelvű kötet és annak német fordítása lett.²⁸ A hosszú időt, a számos, hosszú utazást a világ különböző tájaira és a résztvevők seregét el-túlzottnak tartja STAATS (1996, 304–305. o.), aki úgy gondolja, hogy megírhatta volna a kötetet hármában egy-egy evangélikus, római katolikus és ortodox teológus. De igazat lehet adni neki abban, hogy ez

²⁸ *Confessing the One Faith* 1991. *Gemeinsam den einen Glauben bekennen* 1991. Az angol változat megrendelhető és a világhálón is elérhető. A német változat jelenleg nem kapható, de az EHE Könyvtárában megtalálható.

az erőfeszítés azt bizonyítja, hogy a Niceai hitvallás még mindig inkább csak a hivatásos ökumenikusok²⁹ ügye. Akár ennek a dokumentumnak a fordítása, akár a hitvallás magyarázata teológusaink közös munkájával a magyarországi ökumenében is a találkozások és a közös továbbtanulás eszköze lehetne.³⁰

Isten dicsőítése

Mint minden keresztény hitvallás, a Niceai hitvallás sem teológiai tételek gyűjteménye, hanem számadás a bennünk élő reménységről (1Pt 3,15). Forrása és alapja ennek a reménységnek a világ teremtője, aki mindannyiunk Teremtője, és Jézus Krisztus, aki értünk, emberekért és a mi üdvösségünkért eljött, és keresztre feszítették, és újra eljött megítélni élőket és holtakat, és a Szentlélek, aki Úr és éltető. Nem légből kapott üres optimizmus ez a reménység, mert a Krisztus-eseményből fakad. Nem is életidegen világmegvetés, mert kikerülhetetlenül és mélyrehatóan érinti életfolytatásunkat, gondolatainkat, szavainkat és cselekedeteinket is. A teremtett világ nem az ember prédája, hanem megóvándó ajándéka Istennek. A másik ember nem közömbös vagy ellenséges idegen, hanem szeretetre méltó felebarát. Az egyén nem élhet pusztán önmagának. Megújulásra van szüksége mindannyiunknak és közösségeinknek is. Hitünkéből következik, hogy van földi hivatásunk és van Isten előtti felelősségünk a jelen és a jövő alakításáért. Ezért Nicea is szembesít azzal a kérdéssel, melyet a jubileumi évre előretekintve az EVT főtítkára, Jerry Pillay így fogalmazott meg: „Hogyan érzük el mi, teológusokként és egyházakként – s e sorok írója hadd tegye hozzá: egyszerű hívőkként –, hogy a hit, amelyet megvallunk, nem marad elvont, hanem testet ölt mindennapi életünkben?”³¹

Elsősorban és mindenképp fölött az igazsága teszi, nemcsak a régisége, ha a hitnek erre az ősi szövegére úgy tekintünk, mint megőrzendő kincsre. Meg kell küzdenünk, hogy megértsük az évszázadokkal előttünk élt hívők szavait, amelyekről ők is tudták, hogy nem képesek tökéletesen kifejezni az egy Isten teljes valóját, de mégis elég jók ahhoz, hogy tudassák: a mindenható Atya teremtményei vagyunk, akik nem töltjük be maradéktalanul emberi hivatásunkat, Jézus mégis életét adta értünk, hogy egymásnak jó társai és a teremtett világnak jó sáfárai legyünk, és azzal a reménységgel éljünk, hogy a jövőnk a szerető Isten kezében van. A hitvallás Istennek az emberrel és az embernek Istennek való páratlan történetét idézi fel, amelynek még nincs vége, mert beteljesedésre vár. Megismerése és értékelése nem lehetséges csak történeti szempontból, mert a jelen és a jövő reménységét élteti a hívőkben. A hitvallás ezért sokkal több, mint pusztán elfogadandó hittételek sora, hanem dicsőítése Istennek, akinek a feltétel nélküli szeretete az igazi reménysége az emberiségnek és a világnak. Jó okunk van arra napjainkban, hogy erre magunkat és felebarátainkat emlékeztessük. Miért ne mondhatnánk istentiszteleteinken, ökumenikus alkalmakon és a januári ökumenikus imahéten is együtt? De nem azért, hogy kötelezettségként lerójuk, hanem úgy, ahogyan rokoni együttléten előveszik a régi családi emléket, hogy mindenki láthassa és megismerje, s így megerősödjék a jelenlevők családi tudata és összetartozása. Másokban pedig – bár távolról sem csak ezen múlik – ezáltal is ébredjen az Atya, Fiú, Szentlélekbe vetett reménység és hit.

²⁹ Berufsökumeniker.

³⁰ A *Keresztény Igazság* felkérésére elvállaltam a Niceai hitvallás rövid magyarázatának elkészítését 2005 tavaszára.

³¹ „How do we, as theologians and churches, ensure that the faith we confess does not remain abstract but becomes incarnate in our daily lives?” PILLAY 2024.

The Ecumenical Significance of the Nicene Creed

A Sign of Visible Ecclesial Unity

- **The Creed, named after the location of the first ecumenical council (325), was accepted by all of Christianity from the outset. The Latins adopted it more slowly, with some insertions and modifications, and the disputes that arose as a result also played a role in the Great Schism (1054). Nevertheless, both Eastern and Western theologians insisted on it and made many efforts to resolve the conflict. In the course of modern ecumenical dialogues, theologians have recognized that the controversial addition (the filioque) and the original text of the council are not mutually exclusive contradictions but rather reflections of different perspectives. Therefore, if Western Christians recite the Nicene Creed without the post-council addition, they do not abandon their previous stance. This insight makes the Nicene Creed suitable as an expression and confession of a common apostolic faith, and thus a visible sign of the unity of the Church.**

Keywords: apostolic faith / visible unity / filioque / World Council of Churches / Faith and Order

Bibliográfia

Rövidítések

DH 2004 = DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter: *Hitvallások és az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Ford. Fila Béla – Jug László. Összeáll. Romhányi Beatrix – Sarbak Gábor. Szerk. Burger Ferenc. Örökmécs Kiadó, Bányterenyé – Szent István Társulat, Budapest, 2004.

EKD–DBK 1981 = Evangelische Kirche in Deutschland. Deutsche Bischofskonferenz. *Erklärung zur 1600-Jahr-Feier des Glaubensbekenntnisses von Nizäa-Konstantinopel*. Pfingsten, 1981.

LVM = *Luther válogatott művei*. 2–9. köt. Szerk. Csepregi Zoltán et al. Luther, Budapest, 2011–.

ROUSE–NEILL 1967 = *A History of the Ecumenical Movement 1517–1948*. 2. kiad. Szerk. Ruth Rouse – Stephen Charles Neill. SPCK, London, 1967.

Szakirodalom

Apostolic Faith Today. A Handbook for Study. Szerk. Hans-Georg Link. WCC Geneva, 1985. (Faith and Order Paper No. 124)

BARTHA Tibor 1962. Merre vezet az egyházak útja Új-Delhi után? *Theologiai Szemle*, 5. új évf. 1–2. sz. 13–19. o. *Bericht aus Nairobi 1975. Ergebnisse – Erlebnisse – Ereignisse*. Offizieller Bericht der Fünften Vollversammlung des ÖRK 23. November bis 10. Dezember 1975 in Nairobi/Kenia. Szerk. Hanfried Krüger – Walter Müller-Römheld. Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main, 1976.

Breaking Barriers: Nairobi 1975. The Official Report of the Fifth Assembly of the WCC, Nairobi, 23 November – 10 December, 1975. Szerk. David M. Paton. WCC – SPCK London, 1976.

- Confessing the One Faith. An Ecumenical Explication of the Apostolic Faith as it is Confessed in the Nicene-Constantinopolitan Creed (381)*. WCC, Geneva. (Faith and Order Paper No. 153.) <https://archive.org/details/wccfops2.160>. (Megtekintés: 2024. október 30.)
- Dictionary of the Ecumenical Movement*. Szerk. Nicholas Lossky – José Míguez Bonino – John S. Pobee et al. WCC, Geneva – William B. Eerdmans, Grand Rapids, 1991.
- FLESSEMAN VAN LEER, Ellen 1984. A keresztyén hit útja az újszövetségi-zsidó fölfogástól a niceai-hellén fölfogásig. Ford. Hubai Péter. *Theologiai Szemle*, 27. új évf. 4. sz. 209–213. o.
- Gemeinsam den einen Glauben bekennen: eine ökumenische Auslegung des apostolischen Glaubens, wie er im Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel (381) bekannt wird*. Előszó Jean M. Tillard. Ford. Renate Sbeghen. Studiendokument der Kommission für Glauben und Kirchenverfassung. ÖRK, Kommission für Glauben und Kirchenverfassung, Frankfurt am Main, Lembeck – Bonifatius, Paderborn, 1991.
- HAINTHALER, Theresia 2004. A görög gondolatiság a korai kereszténységben. A kereszténység „hellenizálása”? *Vigilia*, 69. évf. 4. sz. 271–282. o.
- Ich habe das Schreien meines Volkes gehört*. Curitiba 1990. Offizieller Bericht der Achten Vollversammlung des Lutherischen Weltbundes. Curitiba, Brasilien 29. Januar – 8. Februar 1990. Szerk. Norman A. Hjelm. Genf, 1990. (LWB-Report Nr. 28/29.)
- Jesus Christus das Licht der Welt. Bericht über die Dritte Vollversammlung des ÖRK Neu-Delhi 1961*. Szerk. Gerhard Brennecke. EVA, Berlin, 1963.
- KERESZTY RÓKUS O. Cist. 1995. *Jézus Krisztus. Krisztológiai alapvetés*. Szent István Társulat, Budapest.
- LINDBECK, George A. 1998. *A dogma természete. Vallás és teológia a posztliberális korban*. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest. (Hermeneutikai füzetek 16.)
- LUTHER, Márton 2024. Három hitvallás. A Krisztus-hitnek az egyházban egyetértően használt három szimbóluma vagy hitvallása (1538). Ford. Reuss András. In: *Felelősség a gyülekezetért*. Szerk. Csepregi Zoltán – Horváth Orsolya. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 3.) 442–461. o.
- PANNENBERG, Wolfhart 1981. Die Bedeutung des Bekenntnisses von Nicäa-Konstantinopel für den ökumenischen Dialog heute. In: *Der Lobpreis des Dreieinigen Gottes im Heiligen Geist. 1600 Jahre Bekenntnis von Nicäa-Konstantinopel*. Evangelische Akademie Tutzing. (Tutzing Studien 2.) 37–44. o.
- PILLAY, Jerry 2024. Echoes of Nicaea: Enduring Faith and Embracing Unity. Tenth Congress of Asian Theologians (CATS-X), October 24–29, 2024, Kuala Lumpur, Malaysia. Keynote Lecture. https://www.oikoumene.org/sites/default/files/2024-10/2024-10-23%20CCA%20Conference%20on%20Nicaea_CAT%20X_12pt.pdf. (Letöltés: 2024. október 31.)
- RITTER, Adolf Martin 1989. Dogma und Lehre in der Alten Kirche. In: *Handbuch der Dogmen- und Theologiegeschichte*. Szerk. Carl Andresen. 1. köt. *Die Lehrentwicklung im Rahmen der Katholizität*. Szerk. Carl Andresen – Adolf Martin Ritter – Klaus Wessel et al. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 99–283. o.
- STAATS, Reinhart 1996. *Das Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel. Historische und theologische Grundlagen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Toward the Sixth World Conference on Faith and Order*. Commemorating the Council of Nicaea: Where Now for Visible Unity? <https://www.oikoumene.org/resources/publications/toward-the-sixth-world-conference-on-faith-and-order>. (Megtekintés: 2024. október 8.)

A homoousios tó patri megosztja az embereket

A Niceai hitvallás kritikai funkciójáról*

■ KARL-HEINZ MENKE

Fordította: Gromon András
teológus, író, fordító, szerkesztő
E-mail: gromonandras@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2025.100.2.2

- ▶ A görög filozófiai gondolkodás maximája, miszerint a sokféleség az egység hiányos módja, összeegyeztethetetlen volt a Jézus Krisztus igaz istenségébe vetett keresztény hittel. Az igazság egysége és egységé iránti elkötelezettsége miatt a korai kereszténységnek meg kellett védenie hitvallásának a filozófiai érveléssel való összeegyeztethetőségét. A bibliai gondolkodásmód görög gondolkodásmóddá való átalakulása elsősorban az alexandriai és az antiókhiai teológiai iskolák közötti, évszázadokon át tartó vita eredménye volt. Az alexandriai iskola a három hiposztázis (Atya, Fiú, Szentlélek) alárendeltségét a doketista krisztológiával kötötte össze – az antiókhiai iskola pedig a Szentháromságról szóló modalista tanítást társította az adopcionista krisztológiával. A korai krisztológiai viták minden megoldottnak vélt problémája a 14. század elején újra felszínre került. A nominalizmus központi szerepet játszott ebben: hogyan lehet egy kontingens létező, mint az ember Jézus, magának Istennek a kinyilatkoztatása? A protestáns reformátorok nagyrészt nominalista krisztológiája, Lessing és Kant kritikája, az evolúcióelmélet, a historizmus, a nyelvfilozófia (nyelvi fordulat) és a vallások pluralista teológiája a doketista (Alexandria) és az adopcionista (Antiókhia) szubordinacionizmus új változatait hozta létre. E kihívások fényében a niceai zsinat ezerhétszázadik évfordulója újból tudatosíthatja a homoousios tó patri niceai kifejezés tartós relevanciáját és jelentőségét.

Kulcsszavak: szubordinacionizmus / doketizmus / adopcionizmus / nominalizmus / Spirit Christology / vallások pluralista teológiája / zsidó nézőpontú krisztológia

Minden krisztológia kezdetén váltóállítás történik. Az ember vagy azt feltételezi, hogy maga Jézus az alapja azoknak az értelmezéseknek, amelyek nem csupán *Isten Fiának* (Gottes Sohn) nyilvánítják őt, hanem *Fiúistennek* is (Gott der Sohn), vagy pedig a történeti Jézus és a hit Krisztusa közti különbségtételt összekapcsolja azzal az *a priori* állítással, hogy a valódi Jézus az a tény, amelyet megtisztítottunk az értelmezői által használt képektől. Ennek az alternatívának a szemléltetésére elegendő az a márkai elbeszélés, amely a húsvét előtti Jézus Tábor-hegyi megdicsőüléséről szól (Mk 9,2–10). Vannak olyan magyarázók, akik ezt a jelenetet a Jézus-jelenség megtapasztalása kulcsjelenetének tartják. A magyarázók többségének pedig nehézségei vannak ezzel a perikópával, mivel az nem illik bele az idősémájukba; ők úgy gondolják, hogy a preegzisztens krisztológia beleillik a negyedik evangéliumba, de a legrégebbibe nem.¹ Pedig már Márk tanúsítja: Jézus „több, mint Jónás (Mk 4,35–41), több, mint Illés (Mk 5,21–43), több, mint Illés és Mózes (Mk 6,32–44)” (PESCH 1976, 356. o.).

* Első megjelenés: MENKE 2024.

¹ Ehhez: WYPADLO 2013; REISER 2021, különösen 171–191. o.

A Niceai hitvallás: a bibliai tényállás magyarázata vagy meghamisítása?

A pápai Jézus-könyv kritikusai túlságosan kevéssé vették számításba, hogy XVI. Benedek nem azzal száll szembe, hogy *megkülönböztessük* a történelmi Jézust az ő újszövetségi értelmezőinek Krisztusától, hanem azzal, hogy *elválasszuk* őket egymástól. Többek között Martin Hengelre, Klaus Bergerre és Marius Reiserre hivatkozva olyan jelenséggént határozza meg Jézus Abba-kapcsolatát, amelyet a szem- és fültanúk – például a Tábor-hegyen – minden gondolkodási mintát és kategóriát meghaladó valóságként tapasztaltak és éltek meg. Ezért állítja: „Az ember csak Jézus magányába belépve, csak az ő sajátosságában, az Atyával való kommunikációjában részesülve nyomulhat előre az ő identitásához.” (JRGS 6/2: 696. o.) E nem ritkán tudománytalannak rágalmazott előfeltevés alapján az, amit a krisztológiai zsinatok megpróbáltak fogalmilag egyre pontosabban megmagyarázni, nem más, mint a Jézus szem- és fültanúi által megtapasztalt egyedülállósága annak az embernek, aki a János- evangéliumban azt mondja magáról: „Aki engem látott, Istent, az Atyát látta” (Gott-der-Vater = az „Atyaisten”) (Jn 10,30; 12,45; 14,9; 16,15). Joseph Ratzinger így összegez: „A dogma alap kifejezése, az »egylényegű Fiú«, amelyben össze lehet foglalni a régi zsinatok teljes tanúságtételét, nem tesz mást, mint hogy egyszerűen filozófiai-teológiai szaknyelvre alkalmazza Jézus imádságának tényét.” (JRGS 6/2: 707. o.)

Adolf von Harnack (1851–1930) antitézise így hangzik: „A krisztológiai dogma a görög filozófia egyik konstrukciójára cserélte ki Jézus evangéliumát.” Ámde eltekintve attól, hogy időközben az úgynevezett Jézus élete-kutatás négy hulláma dokumentálja annak lehetetlenségét, hogy az igehirdető Jézust elválasszuk a hirdetett Krisztustól, inkább a görög gondolkodás krisztianizálásáról lehet beszélni, semmint az evangélium hellenizálásáról. A görög filozófia alapjellegzetességét így lehet megfogalmazni: az összes létezők hierarchiáját az egység egyre nagyobb foka szerint lehet megállapítani; vagy negatívan fogalmazva: a sokféleség az egység hiányos módzata. Ha Nicea zsinati atyái ezt az alapelvet követték volna, akkor Jézusnak az ő „Abbájához” fűződő kapcsolatát valószínűleg Adolf von Harnackhoz hasonlóan értelmezték volna, nevezetesen egy különleges küldetéstudattal megáldott embernek az általa „Atyjának” nevezett Istenhez fűződő kapcsolataként. Amikor Harnack a Fiú istenségét összeegyeztethetetlennek nyilvánítja az Atya istenségével (vö. HARNACK 1990, 704–705. o.), akkor inkább ő maga a foglya a görög ontológiának, semmint az általa kritizált Nicaenum. A Niceai hitvallás ellentmond a görög ontológiának, mégpedig homlokegyenest;² a Fiúnak az Atyával való, általa kihirdetett egylényegűsége (homoousios tó patri) azt jelenti, hogy a sokféleséget ugyanaz az ontológiai méltóság illeti meg, mint az egységet. Összegezve: a niceai zsinat nem hellenizálta Jézusnak az Atyaistenhez (Gott-der-Vater) fűződő, az evangélisták által tanúsított kapcsolatát, hanem ellenkezőleg: meg akart felelni az újszövetségi tényállásnak, és ezért egyenesen az ellenkezőjükre fordította a görög gondolkodásmód alapvető premisszáit.³

Ehhez nem kötődött a görög filozófia semmiféle elutasítása, mert – ha úgy tetszik – az arámi gondolkodásmódnak⁴ a görög gondolkodásmódra való átalakítása a keresztény egyetemességi igény elő-

² Ehhez: GRILLMEIER 1975, 423–488. o.

³ „James D. G. DUNN azon kezdeményezése [DUNN 1989, 252–254. o.], hogy a megtestesülés témáját is tartalmazó krisztológia megújítását Jézus önértelmeléséig vezessék vissza [...], alapjában véve kézenfekvő; mert az a régi Bultmann-féle tézis, hogy a krisztológia csak húsvét után kezdődik, ténylegesen már nem meggyőző. Martin HENGEL (1975, 66–68. o.) és Larry W. HURTADO (2008, 266–285. o.) joggal hangsúlyozza, hogy a döntő váltoállításoknak már korán, Pált megelőzően meg kellett történniük.” (HEYDEN 2014, 427. o.).

⁴ E megnevezés jogosultságához lásd: DANIELOU 1964.

feltétele volt. Enélkül egyáltalán nem lenne megmagyarázható, hogy a Földközi-tenger vidékének politeista vallásai hogyan szorultak ki olyan meglepő gyorsasággal. A kereszténység nem katonai vagy gazdasági hatalommal győzte le ezeket a vallásokat, hanem azáltal, hogy szövetségre lépett a filozófiai rációval. A görög gondolkodásmód arra kényszerítette a korai kereszténységet, hogy fogalmilag tisztázza a maga hitét. Ez a tisztázás egy csaknem ötszáz éves időszak alatt zajlott le, és lényegében két teológiai iskola, Alexandria és Antiókhia egymással való versengésének és küzdelmének eredményeképpen valósult meg.

Az alexandriai szubordinacionizmus és annak doketista következményei

Aki Órigenészhez († 253) hasonlóan a platóni-újplatóni gondolkodásmódban mozog, az nem képes az Atyában és a Fiúban egyszerre megvalósulni elképzelni az ontológiailag Legnagyobb Valóság lényegét (das Wesen des ontologisch Höchsten). Egy újplatonista el tudja gondolni a Logosznak és a Léleknek (Geist) a Legfelső Valóságból (Allerhöchste) való örök származását, a Logosznak és a Léleknek egy „Legnagyobb Valósággal” (der Höchste) való egylényegűségét azonban nem.⁵ Az Alexandriában honos teológiai iskola három hüposztázisról beszél, és ezért az antiókhiai teológiai iskola részéről a triteizmus vagy a szubordinacionizmus szemrehányásával szembesült. És ez még nem elég: az alexandriai „három hüposztázis”-tannak problematikus krisztológiai következményei voltak. Mert ha valaki a Fiút mint önálló hüposztázist alárendeli (szubordinálja) az Atya hüposztázisának, akkor meg kell magyaráznia, hogyan lehet még magának *Istennek* az emberré válásáról beszélni, vagy pláne arról, hogy ő leszállt a bűn keresztre feszítő gyűlöletének helyére. Az alexandriaiak erre a kérdésre adott válasza egy tendenciózusan doketista krisztológia volt. Amilyen mértékben alárendelték Jézus Krisztust a Legfelső Valóságnak (Allerhöchste), ugyanolyan mértékben fölérendelték őt minden más embernek. Ez azt jelenti: Jézus Krisztus a Logosznak egy ember testébe csak átmenetileg beöltöztetett, az Atyából örökkévalóan származó hüposztázisa – ha úgy tesszük, egy kvázi isteni köztes lény a Teremtő és a teremtett világ között. Egyes alexandriai teológusok kijelentik, hogy Krisztus lelke és szelleme (Seele und Geist) a preegzisztensnek elgondolt Logoszé volt, és csak a teste volt egy emberé. Mások – akiket „monothelétáknak” neveztek – arról beszélnek, hogy Krisztusban az emberi akarat helyett a Logosz akarata volt jelen. A szakirodalom az alexandriai krisztológia minden változatát az „egyesülési, illetve egybeolvadási krisztológia” és a „Logosz-szárx-krisztológia” megnevezéssel foglalja össze.

A presbiter Arius († 327) semmi más nem volt, mint egy következetesen gondolkodó alexandriai.⁶ Miközben Órigenész azt tanítja, hogy a Fiú örökkévalóan származik az Atyából, Arius azt hangsúlyozza, hogy örök származás nem létezhet, mivel ellentmondana az isteni létnek (das Göttliche), ha az valamiképpen nem egy önmagának elégséges valóság lenne. Tehát így következtet: a Fiú az Atya akarata által a semmiből (ex ouk ónton) keletkezett; kezdete van. Arius Logosza nem isten, hanem egy teremtmény; nem maga Isten, hanem az Istennek lényegileg alárendelt Logosz az alanya Krisztus minden szavának, tettének és szenvedésének; a Logosz az alany, Jézus szenvedésre képes teste pedig az ő szer-

⁵ Ehhez átfogóan: GERLITZ 1963, különösen 48–119., 172–221. o.

⁶ Az összes hozzáférhető forrás teljességre törekvő listáját kínálja: HANSON 1988, 878–886. o. A vitathatatlanul valódi Ariusz-övegek kronológiai elemzését nyújtja: BÖHM 1991, 43–84. o.; BÖHM 1993, 109–117. o.

ve (Organon), illetve eszköze (Instrument). Egészen más a János-prológus Logosza; őt a szerző kifejezetten „Istennek” nevezi. Annak érdekében, hogy kizárja az ariánus, illetve a jánosi Logosz bármiféle összekeverését, a Niceai hitvallás kerüli a „Logosz” (szak)kifejezést, és ehelyett a következő formulával nyilvánítja ki a Fiúistennek (Gott-des-Sohnes) az Atyaistennel (Gott-dem-Vater) való ontológiai egyenrangúságát: „Isten az Istentől, világosság a világosságtól, valóságos Isten a valóságos Istentől.”

Az antiókhiai modalizmus és annak adopcionista következményei

Hogy mennyire nehezen alakult az arianizmus megválaszolása a görög filozófia fogalmaival, le lehet olvasni azon az attribútumon, amelyet minden keresztény felekezet szinte minden hitvallásába felvettek: *homoousios tó patri*.⁷ Ez az antiókhiai iskolából származik, ahol – modern kifejezéssel szólva – inkább exegetikailag érveltek, mintsem szisztematikusan. Mindazonáltal az antiókhiaiak sem vitatták annak a görög filozófiában adott alapelvnek az érvényességét, hogy az ontológiailag legfőbb valóság (das Höchste) nem lehet egyszerre az Atya *hypostasisa* és a Fiú *hypostasisa* is. De ebből a premisszából nem a Fiú és a Lélek (Geist) hüposztázisának az Atya alá rendelését vezették le, hanem az egy és egyetlen Isten *ousiájának* három módozataként vagy arcaként (prosopa) értelmezték az Atyát, a Fiút és a Lelket. Rövidebben mondva: az alexandriaiak triteizmusba hajló háromságtanát (három hüposztázis tana) inkább modalizmusba hajló háromságtanával válaszolták meg. És ahogyan az alexandriaiak háromságtanának, úgy az antiókhiaiak háromságtanának is megvolt a krisztológiai fonákja. Az alexandriai egybeolvadási krisztológiának (doketizmus és monofüzitizmus) felel meg az antiókhiaiak később „nesztoriánusnak” nevezett „szétválasztási krisztológiája”. Ankürai Marcellus (†374) a Logoszt és a Lelket Istenben nyugvó energiákként értelmezi, amelyek – kifelé megjelenve – a Jordán-beli keresztsége alkalmával éppen arra a „hatalomra” képesítik az ember Jézust, amellyel azután ő beszélt és cselekedett. Ez azt jelenti: Jézus Krisztus nem mindig a Fiú; csak azzá válik. Ezért az antiókhiaiaknak az irodalomban többnyire „szétválasztási vagy Logosz-Anthrópsz-krisztológiának” nevezett krisztológiáját „adopcionizmusként” is szokták jellemezni. Jóllehet ez Jézusnak az Újszövetség által tanúsított Abba-kapcsolatából indul ki, de közben figyelmen kívül hagyja a János-prológust és a Mátéra és Lukácsra támaszkodó preegzisztencia-krisztológiát. Az antiókhiai nézőpontból Isten a Logosz és a Lélek révén *Deus assumens*, Jézus pedig az őrá hagyatkozó *homo assumptus*.

Miért van ennyi vizály a fogalmak körül?

Nem csak Harnack vetette meg a korai egyház háromságteológiai és krisztológiai vizálykodásait, mondván, hogy azok szörszálhasogató definíciók, és megkülönböztetések tárgyává fokozzák le Jézus Krisztust. Ámde ez a kritika félreismeri, hogy a keresztény hit lényegéről volt szó, az *articulus stantis et cadentis ecclesiae*-ről. Jézusban *mint valódi emberben* csak akkor jelenhet meg a háromságos Isten kinyilatkoztatott volta, ha Jézusnak a tér és az idő végességében megélt Abba-kapcsolata *szemé-*

⁷ A történelem iróniája: Szamoszati Pált (†272), Antiókhia püspökét 268-ban elítélték, mivel modalista háromságtanát ugyanazzal a *homoousios tó patri* formulával magyarázta, amellyel – évtizedekkel később – a niceai zsinat harcol Arius szubordinacionizmusa ellen. Ehhez lásd: BRENNECKE 1984, 270–290. o. Kiegészítésképpen: RITTER 1979, 404–423. o.

lyesen azonos az örök Fiúnak (Logosz) az örök Atyához fűződő, a Háromságon belüli (innertrinitaris) kapcsolatával. Az alexandriaiak és különösképpen Arius doketista tendenciájú krisztológiája az Atyaisten (Gott-der-Vater) átmeneti szócsövénél vagy eszközénél nyilvánítja a Megváltót. Így nézve Jézus csupán valami fontosat közölt az emberiséggel. Vagy pozitívan fogalmazva: a golgotai esemény csak akkor több a Jézus által átadott üzenetnél, amely a bűnös ember Istentől való elkülönülésének megszüntetéséről, a bűnnek a hatalmától való megfosztásáról és ezért a menny lehetségessé válásáról szól – minden olyan ember számára, aki megragadja Jézusnak a felé kinyújtott kezét, aki egészen a „seolig” leszállt –, ha Jézussal *maga Isten* jutott el oda, ahol a bűnös bezárkózott bűnei következményeibe, és így elszakadt Istentől.⁸ És ahogyan Jézus Krisztus valódi istensége, úgy valódi emberisége is elengedhetetlen jelentőségű. Mert minden egyes embertársa csak akkor fivére vagy nővére Jézus Krisztusnak, és ennél fogva felülmúlhatatlan módon megnemesedett, ha a Niceai hitvallás által az Atyáéval azonos ontológiai síkra helyezett Fiú nem csupán külsődlegesen, hanem valóban ember. A kereszténység csak akkor nem e világ megvetése a túlvilág kedvéért, hanem az ember emberivé tétele, ha feltételezzük Krisztus valódi emberségét. Azáltal, hogy Jézus Krisztust hüposztatikusan (személyileg) azonosítják a Fiúistennel (Gott-der-Sohn), a zsinati atyák forradalmasítják a görög filozófia antropológiáját. Abban ugyanis az ideák világa a tulajdonképpeni valóság, elkülönítve a sok empirikusan észlelhető dolog mulandó világától. Példa: az „ember” ideája örök, az egyes ember ellenben ennek az ideának mulandó és kicserélhető megvalósulása. Jézus Krisztus azonban azonosul minden szegénnyel, éhezővel, szomjazóval, mezítelennel és rabbal, minden egyes embertársát fivérének és nővérének nevezi, és a vele együtt keresztre feszített két bűnöző egyikének bűnbánatára ezzel az ígérettel válaszol: „*Mondom neked, még ma velem leszel a Paradicsomban.*” (Lk 23,43)

Felületesen szemlélve meglepő lehet, hogy az antiókhiai szétválasztási krisztológia szótériológiai és antropológiai következményei konvergálnak az alexandriai egyesítési krisztológia következményeivel. Ez az Antiókhia és Alexandria közti összetartás azonban gyorsan tisztázható: ha Jézus olyan ember, aki csak az Atyából kiáradó energiák (a Logosz és a Lélek) által emelkedik Isten Fiává, akkor ő legjobb esetben is csak Isten Lélekkel telt szerve (Organon), de nem Isten reális jelenléte ott, ahol a bűnös bezárkózott a maga végzetébe. Ahogyan az alexandriaiak által elgondolt, Isten és az ember közti közties lény, úgy az antiókhiai krisztológiáknak a Logosz és a Lélek által adoptált Istenfiúja (Gottessohn) is legjobb esetben útmutató a mennybe, de nem maga az Atyaistennel (Gott-der-Vater) alkotott közösség.

Az antiókhiai győzelem Niceában és az alexandriai visszavágás

Minden összehajlás dacára: a niceai zsinat az antiókhiaiak győzelme volt az alexandriaiakkal szemben, mert az antiókhiai iskolából származó *homousios tó patri* formula közvetlenül az alexandriai „három hüposztázis”-tan szubordinacionizmusa ellen irányult. Az első konstantinápolyi zsinatra (381) volt szükség ahhoz, hogy helyesbítsék a *homousios tó patri* axióma modalista elhajlását, nevezetesen a hitvallás ezen tételével: „Hiszek a Szentlélekben, aki az Atyától [és a Fiútól] származik, akit az Atyával és Fiúval együtt imádunk és dicsőítünk.” (DH 150) Pozitívan kifejezve: a „három személyben egy

⁸ Ebben a szótériológiai kicsúcsosodásban gyökerezik az alexandriai Athanasziosz elkeseredett (és az egyoldalúságtól nem mentes) antiarianizmusa. Ehhez: HANSON 1988, 239–273. o.

lényeg” formula megőrzi a Fiúnak az Atyaistennel való egylényegűségéről szóló niceai hitvallást egy modalista háromságtan szerinti félreértéstől.

Ha úgy tetszik, az első konstantinápolyi zsinat az alexandriaiak reagálása volt az antiókhiaiak niceai győzelmére. És ahogyan az utóbbinak megvolt a maga elhajlása, ugyanúgy az alexandriaiak visszavágásának is, mert azok a maguk „három hiposztázis”-tanából levezették az Atya szenvedésképtelenségének és a Fiú szenvedésképtelenségének megkülönböztetését – azt a különbségtevést, amely az antiókhiaiak modalista háromságtana ellen irányult; az ugyanis magában foglalja, hogy a Fiúval az Atyának is szenvednie kellett. Ezt a végkövetkeztetést az alexandriaiak nyomására „patripaszionizmusként” elítélték (DH 284), ami viszont súlyos következményekkel járt a keresztény szótériológiára nézve. Annak foglyaként, amit a görög filozófia az elgondolható Legnagyobból (das Höchste) tanított, megfélemlítettek arról a megkülönböztetéséről, amelyet már Irenaeus (†130)⁹ és még világosabban Gregoriosz Thaumaturgosz (†270) (vö. FROHNHOFEN 1987, 213–220. o.) elvégeztet, nevezetesen hogy különbség van a) azon szenvedés között, amelyet akarata ellenére rónak ki valakire, és b) azon szenvedés között, amelyre valaki szeretetből igent mond, és így hordozza. Röviden: az a patripaszionizmus, amelyet az egyház tanítóhivatala elítélt, alapvetően különbözik attól a patripaszionizmustól, amelyet például Wolfhart PANNENBERG (vö. 1959, 1–49. o.) vagy Hans Urs von Balthasar védelmez. Ugyanis: „A »pathosz«-t lehet kényszerű külső történésként értelmezni. Ilyen semmiképp sem érheti Istent; ha azonban ő szabadon elhatározza, hogy emberként szenvedni fog, akkor szenvedésének alapjául egy erősebb »akció« szolgál, amelynek révén ő a szenvedést és a halált is »áthatja«, és ezzel mindkettőt elpusztítja.” (BALTHASAR 1983, 200. o.)

A Niceai hitvallás kritériumi szerepe

Minden említett egyoldalúság ellenére a *homoousios tó patri* formula felekezeteket átfogóan¹⁰ az újszövetségi tényálláshoz való hűség kritériumává vált; azt fejezi ki, hogy Jézusnak az Atyaistenhez (Gott-der-Vater) történelmileg megvalósult viszonyulásában *maga Isten* nyilatkoztatta ki magát. A Niceai hitvallás rögzíti: maga Isten mindig is eleve kapcsolat, nevezetesen az örök Fiúnak az örök Atyához fűződő kapcsolata. És a Niceát kiegészítő első konstantinápolyi zsinat (381) a harmadik isteni hüposztázissal, a Szentlélekkel azt nyilvánítja ki, hogy az Atya és a Fiú kettőssége nem az egység hiányos módozata, hanem ellenkezőleg: a tökéletes egység tanúbizonysága.

Jézus Krisztus valóban ember és valóban a Fiúisten (Gott-der-Sohn) – elválaszthatlanul és keveretlenül (DH 302). A krisztológiát mégis mindmáig foglalkoztatja az a kérdés, *hogyan* marad teljességgel megőrizve a Megváltó ember volta, ha az ő hüposztázisa kezdettől fogva és kizárólagosan a Háromságon belüli Fiú hüposztázisa. Pusztán az egység és a különbség *Háromságon belüli* azonos eredetűségére (Gleichursprünglichkeit) utalni – ez elhibázza a problémát; mert a *tér és idő által meghatározott világban* két valóságnak a *Háromságon belül* lehetséges azonos eredetűsége éppolyan lehetetlenség, mint a négyszögű kör. Változatlanul szigorúan figyelembe kell venni: Krisztusnak a „hiposztatikus egység” szakkifejezéssel meghatározott egyedülállósága (Singularität) olyan egységet ír le, amely a háromsági egységtől eltérően nem állt fenn mindig is, hanem az Atya a Szentlélek által alkotta meg

⁹ IRENAEUS: *Adversus haereses* III 16, 6 (SC 211, 314).

¹⁰ A különböző keresztény felekezeteken belüli, nagyon különböző kötelező érvényűség problémájához: STAATS 1996, 279–318. o.

térben és időben. Feltételezhetjük, hogy Jézus ember voltát nem korlátozta hüposztatikus felvétele a Fiúistenbe (Gott-der-Sohn), hanem felszabadította arra, hogy önmaga legyen. Ugyanakkor az is tény, hogy a hüposztatikus egységről szóló dogmát a teológiatörténet során ismételten a Logosz hegemoniája értelmében (Krisztus valódi ember voltának megrövidítéseként) értelmezték.¹¹ A két központi krisztológiai fogalom, az *ousia* és a *hypostasis* mindmáig megmaradó jelzalogteherként (Hypothek) van jelen abban, hogy viszonyukat eltérően határozzák meg a) a háromságban és b) a krisztológiában. A krisztológiában (két természet egy személyben) henotikus (egyesítő) jelentést, a háromságban azonban (egy természet három hiposztázisban, illetve személyben) diakritikus (megkülönböztető) jelentést tulajdonítanak a *hypostasis*, illetve a személy fogalomnak.

Arius redivivus, avagy a Nicea-konstantinápolyi hitvallás a nominalizmus, a modernség és a posztmodernség támadása alatt

Nicea és Konstantinápoly hitvallása (NC) révén egyszer s mindenkorra tisztázottnak tűnt, hogy egy háromságban nélküli krisztológia elhibázza az újszövetségi tényállást (Jézus Abba-kapcsolatát). De a történelemre vetett pillantás hamar fölismereti velünk, hogy az Antiókhia és Alexandria közti vitás kérdések újból és újból felmerülnek.

A nominalizmus szubordinációs következményei

Szinte felbecsülhetetlen horderejű szellemtörténeti áttörés kezdődött a 13. és 14. század fordulóján. Kiváltója egy eredeti teológiai megfontolás volt. Ha Isten – így az alaptézis – abszolút szabad, akkor egészen más világot is teremthetett volna, mint a jelenlegi; akkor minden teremtett valóság egyszerűen esetleges; akkor egyetlen teremtmény sem az isteni gondolatok vagy az isteni akarat kifejeződése; akkor egyáltalán nem lehetséges olyasmi, mint a természet teológiája (természetes teológia); akkor Jézus Krisztus teremtett természete vagy legalábbis ennek szenvedése a kereszten nem Isten kinyilatkoztatott volta, hanem inkább Isten elrejtése az ő ellentétében („Deus absconditus” krisztológia). Martin Luther – mivel nominalista tanítója révén járatos ebben a gondolkodásmódban – kijelenti, hogy a Megváltó, mivel ő valóságos Fiúisten (Gott-der-Sohn; homoousios tó patri), mindenkor érvényesülni hagyhatta volna vagy megakadályozhatta volna emberi természetének szenvedését.¹²

Az ellentétek feltételezik egymást. Az úgynevezett óprotestantizmus tendenciózan alexandriás krisztológiáját a felvilágosodás által meghatározott újprotestantizmus (vö. DREHSENS 2000, 366–383. o.) tendenciózan antiókhias krisztológiája követi. Ez is egy bizonyos filozófia kísérőjelensége: Lessing és Kant – következetesen nominalista módon – abból indul ki, hogy valamilyen történet, mivel esetleges, egyáltalán nem tartalmazhatja (nyilatkoztathatja ki) a kifejezetten nem esetlegeset, változhatatlant és szükségszerűt, tudniillik az alapjában véve minden ember által belátható igazságot. Krisztológiára fordítva: a történeti Jézus egyáltalán *nem lehet* az isteni Logosz, hanem legjobb esetben csak tudatba

¹¹ Jézus Krisztus meg nem rövidített emberségének az asszumpció-, szubszisztencia- és habituselméleten belüli problémájáról szemléletesen megkülönböztető áttekintést nyújt KRAUS 2005, 338–345. o.

¹² Ehhez lásd: MÜLLER 2001, 51–70. o.

emelheti azt, amit maga az ember esze autonóm módon is tudhatna. Lessing szerint Jézus „az emberi nem nevelője”, de nem maga „az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6) (vö. SCHILSON 1974, 89–179. o.).

Ennek a filozófiának az újprotestantizmus krisztológiája által végbement recepciója az antiókhiai szubordinacionizmus modern válfaja. Tipikus példa: Friedrich Schleiermacher (1768–1834) krisztológiájában Jézus nem mindig is eleve Fiúisten (Gott-der-Sohn); ő az „új Ádám”, aki az első Ádámtól eltérően nem a saját énjéből fakadóan és nem a saját énjére irányulóan, hanem Istenből kiindulva és Istenre irányulóan élt, és így mint a bűnösök között a teljesen büntelen volt „az egyetlen Fiú”. Ahogyan az antiókhiaiak, ugyanúgy Schleiermacher is kritizál minden olyan háromságtant, amely három személyből indul ki. Ahogyan az antiókhiaiak, úgy ő is szembefordul a hüposztatikus egység dogmájával. Ehelyett olyan emberként értelmezi a Megváltót, aki istenkapcsolata (bűntelensége) által az ádami kárhozattörténet fordulópontja lett (vö. JUNKER 1990, különösen 39–120. o.).

Az alapján a nominalista előfeltételezés alapján, amely szerint a természetben és a történelemben egyetlen ténynek sincs jelentősége önmagában, hanem azok csak az ember által vagy az ember történelmi feltételekhez kötött nyelvi játékaik¹³ révén nyernek jelentőséget, a liberális protestáns teológiában eldöntöttek számít, hogy Jézus csak egy új tudat katalizátora volt. David Friedrich Strauß (1808–1874) korlátoltságnak nevezi azt, amikor valaki még mindig úgy véli, hogy a krisztológia tartalma szükségképpen összekapcsolódik egy egyén személyével és történetével (vö. STRAUSS 1836, 738. o.). Jóllehet az igazság közvetítése mindig történelmileg történik, de ettől a közvetítők nem éppolyan szükségszerűek, mint a közvetített igazság. Jézus sem szükségszerűen, hanem véletlenül közvetítője a minden ember számára lehetséges istenfiúságnak.

Rudolf Bultmann (1884–1976) megkülönbözteti Jézus *történelmi ténylegességét* az *ő történetiségétől* (vö. BULTMANN 1993a, 200–201. o.). Történelmi tényként Jézus a múlt egyik végtelenül értelmezhető tárgya, Isten beszédének eszközeként viszont egy jelenlegi történés. A tulajdonképpeni Jézus Bultmann szerint nem a történészek Jézusa, hanem az a kérügma, amely a hallgatókat egyesével egzisztenciálisan megragadja, és így lehetővé teszi számukra az egyedül kegyelemből történő megigazulásba vetett hitet (vö. BULTMANN 1993b, 30. o.). Bultmann áthelyezi Jézus jelentőségét az Újszövetségben elbeszélte történetből a mindig egyedi kérügmabefogadó személy egzisztenciájába. Így tekintve Jézus keresztségének és feltámadásának eseményei nem az üdvösség történését jelentik, hanem csak egy megtérés lehetséges katalizátorai. Azt, hogy Bultmann hogyan határozza meg a kinyilatkoztatás és a történelem viszonyát, így lehet összegezni: kinyilatkoztatás csak ott történhet, ahol az idő megszűnik időbelinek lenni.

Isten mint az abszolút Lélek és Jézus mint általa eltöltött szerv (Organon)

Az anglikán egyházon belül a 19. században alig felülmúlható élességű összeütközés történt az „oxfordi ortodoxia” és ama teológiai avantgárd között, amely történetkritikai alapállású volt, és a „felülről jövő krisztológiára” „alulról jövő jézuológiával” válaszolt. A két pártban közös volt a Háromság szélsőséges elfelejtése. Az oxfordi megtestesüléskrisztológusok azért hagyták feledésbe merülni a Három-

¹³ Az az alapelv, hogy a gondolkodás nyelv nélkül lehetetlen, és hogy a nyelv mindig egy meghatározott nyelvi közösség alkotása, ehhez a krisztológiai következtetéshez vezet: Jézus mindig az, amit ő egy nyelvi játékon (Sprachspiel) belül jelent. Ehhez kritikusan: MÜLLER 1995, 161–186. o.; GÖCKE 2018, 56–73. o.

ságot, mivel nem a második isteni személynek a Lélek által létrehozott megtestesüléséről beszéltek, hanem egyszerűen Isten megtestesüléséről, következésképpen messzemenően szinonimaként alkalmazták a „Jézus” és az „Isten” fogalmat. Az ellenoldal élharcosai azért hagyták feledésbe merülni a Háromságot, mivel egyszemélyűként (monopersonal) fogták fel Istent, és Jézust Isten ama képessége egyik jelenségeként értelmezték, hogy önmaga valamelyik másában – minden teremtményben és eseményben – többé vagy kevésbé intenzíven megjelenjen. A szakirodalom „gradualista Lélek-krisztológiának” nevezi az antiókhiai krisztológiának ezt a válfaját. Ez azzal a Hegel¹⁴ által ihletett tézissel helyettesíti az egyszeri megtestesülési eseményről szóló elképzelést, amely szerint Isten az abszolút Lélek, aki minden valóságban többé-kevésbé intenzíven megismerteti magát. Így tekintve Jézus nem az egyetlen, hanem csak hatástörténetileg kiemelkedő példánya Isten világ- és történelembeli, pneumatológiailag értelmezett immanenciájának.¹⁵ Geoffrey Lampe – 1960 és 1979 között az Újszövetség és a patrisztika professzora Cambridge-ben – jellegzetes címmel (*God as Spirit*) írta meg az anglikán Lélek-krisztológia egyfajta „summáját”. Ahogyan már a 4. században Ankürai Marcellus, Lampe is Isten térben és időben megjelenő energiáiként nevezi meg az Igét (Logosz) és a Lelket, és ezt a következtetést vonja le: Jézus az az ember volt, akiben Isten Szava és Lelke olyan hatalmasan jelent meg, hogy bár *Isten Fiának* szabad nevezni, de *Fiúistennek* (Gott-der-Sohn) nem.¹⁶

Azon teológusok mellett, akik Istent kizárólag mint az abszolút Lelket értelmezik, aki ugyanolyan mértékben képes transzcendens és immanens lenni, ott vannak azok a teológusok, akik a Niceai hitvallással szembeni kritikájukat azzal a tézissel kötik össze, hogy Isten a teremtett világot és a történelmet megelőzően vagy ezektől függetlenül nem Atya, Fiú és Lélek. Hendrikus Berkhof (1914–1995) holland teológus nem ontológiailag, hanem üdvtörténetileg értelmezi a niceai *homoousios tó patrit*. Magyarázata szerint Isten azáltal nyilatkoztatja ki magát Atyaként, hogy az egyetlen büntelen embert, „Jézust” a fiának nyilvánítja, és őbenne olyan hatalmasnak bizonyul, amelyet „Szent Léleknek” nevezünk (vö. BERKHOF 1973, 348–349. o.). Hasonlóan gondolja Piet Schoonenberg (1911–1999), aki ezzel a kérdéssel kezdi krisztológiáját: „Jézus emberi személy volta fölvetett az Ige személy voltába, és ezért emberként személytelenné vált? Avagy az emberi személyi mivolt mint a cselekvések, a döntések és az éntudat önálló emberi középpontja az Ige isteni személye mellett, vagy azzal feszültségben áll?” (SCHOONENBERG 1969, 68. o.) Válasza: vagy arról van szó, hogy Jézus fiúsága a Niceai hitvallás értelmében magához Istenhez tartozik, vagy az antiókhiai szubordinacionizmus értelmében Jézus az őbenne adoptáló és inspiráló Atyaként megmutakozó JHWH teremtett médiuma.¹⁷ Schoonenberg úgy véli, a Szentírásból ki lehet olvasni, hogy az Atyaisten (Gott-der-Vater) csak a valódi másság szabadon bocsátása után – tehát a teremtés és a történelem folyamán – jelenik meg Fiúként és Szentlélekként. Azt hangsúlyozza, hogy az üdvtörténeti háromságot megelőzően nem létezik immanens Háromság. Jézus nem a Háromságon belüli (trinitátsimmanens) és preegzisztens módon a Fiú, hanem csak életében, szenvedésében és halálában válik azzá, amikor Lélek-történésként megtapasztalja az Atya immanenciáját önmagában.

¹⁴ „A Léleknek (Geist) az a természete, hogy megnyilvánuljon, tárgyiasuljon; ez az ő tette és az ő elevensége, az ő egyetlen és végtelen tette. Istennek mint Léleknek (Geist) ez a lényege, hogy egy másikért legyen, hogy kinyilatkoztassa magát; nem egy alkalmalmmal teremt meg a világot, hanem ő az örök Teremtő, az önmagát örökké kinyilatkoztató. Ez ő, ez az *actus*; ez az ő fogalma, ez a rendeltetése.” (HEGEL 1986, 35. o.)

¹⁵ Vö. ILLINGWORTH 1889, 132–157. o.; uő 1898, különösen 23–81. o., 151–165. o.; RAVEN 1928.

¹⁶ Vö. LINK-WIECZOREK 1998, 248–265. o.; PRESS 2001, 5–13. o.

¹⁷ Vö. SCHOONENBERG 1992, 168. o. Ehhez átfogóan lásd: BLANKENBERG 2000.

A pluralista vallásteológia a vádlottak padjára ülteti Niceát

John Hick brit teológus (1922–2012) – akit nemritkán a pluralista vallásteológia atyjának neveznek – egy vallásokat átfogó „világteológia” alapjaként tekintett a gradualista Lélek-krisztológiára. Ugyanabban az évben, amelyben Geoffrey Lampe közzétette *God as Spirit* című főművét, Hick megjelentette *The Myth of God Incarnate* című, híressé vált gyűjteményes kötetét (HICK 1977). Ebben elveti azt a niceai axiómát, amely szerint a Fiú egylényegű az Atyával, mondván, hogy ez nem más, mint a mitikus beszédmód tipikus maradványa. Magyarázata szerint a mitikus gondolkodásformában lehetséges védelmezni a niceai axiómát, de ez hamissá válik, ha azt szó szerint vesszük, és ha a szó szerint vételhez még az egyetemesen jelentős páratlanság igényét is hozzátesszük. Hick szerint Jézus Krisztus páratlanságának és egyetemes üdvösségi jelentőségének állítása az alapja mindenfajta intoleranciának a kereszténység történelmében, kifelé az imperialista misszióknak, befelé az inkvizícióknak.¹⁸ Egy 1966-os korai tanulmányában egy nem abszolutizált krisztológia mellett száll síkra, amely a niceai „azonos lényegűség” (Homoousie) fogalmát az „azonos szeretetűség” (Homoagape) fogalmával helyettesíti (vö. HICK 1973, 148–164. o.). Azt mondja: jóllehet Jézus csak ember volt, az ő *agapéjének* jelenségét az isteni szeretet eseményének lehet nevezni, ez a beszédmód azonban nem metafizikai jellegű, hanem metaforikus. Ismételten hangsúlyozza, hogy a metaforikus értelmezésről Jézusnak a Háromságon belüli Fiúval történő metafizikai azonosítására való áttérés a keresztény teológiatörténetnek már a János-evangéliumban jelentkező és a krisztológiai zsinatokon normává emelt bűnbeesése volt.¹⁹

Hick Nicea-értelmezésében²⁰ döntő mozzanat, hogy kikapcsolja a hüposztatikus egység dogmája és a háromsági dogma közti, logikusan szükségszerű összefüggést; figyelmen kívül hagyja, hogy a háromsági dogma nem monolitikus, hanem viszonyulási egységként fogja fel Istent. Ha Jézus valószínű emberként ugyanazt a *kapcsolatot* éli meg az Atyaistennel (Gott-der-Vater), amely a Háromságon belül a Fiúisten (Gott-der-Sohn) kapcsolata az Atyaistennel, akkor ő *kath' hypóstatin* (személyileg) – nem pedig *kath' ousian* (lényegileg) – a Fiúisten. Hick figyelmen kívül hagyja, hogy ismételten el lettek ítélve azok az alexandriai elképzelések, amelyek szerint az emberi természet helyét részben az isteni természet tölti ki; nem veszi észre a hüposztatikus és az ontológiai egység közti különbséget, és ezért arra a következtetésre jut, hogy a kereszténységnek ki kell szabadulnia görög fogságából.

Hickhez hasonlóan, de kevésbé radikálisan érvel Leonard Swidler is (1929–), aki Philadelphiában hosszú ideig a „katolikus gondolkodás és vallásközi párbeszéd” tanszékének vezetője volt. Hicktől eltérően Swidler nem akarja elvetni a Niceai hitvallást, csak „dezabszolutizálni” akarja annak terminológiáját. Azt javasolja, hogy ez a dogmatikus definíciók „attributív újrafogalmazásával” történjék, például

¹⁸ „Thus the dogma of the deity of Christ – in conjunction with the aggressive and predatory aspect of human nature – has contributed historically to the evils of colonialism, the destruction of indigenous civilisations, anti-Semitism, destructive wars of religion and the burnings of heretics and witches.” [Így Krisztus istenségének dogmája – összefüggésben az emberi természet erőszakosságával és zsákmányoló jellegével – történelmileg hozzájárult a gyarmatosítás gonoszságaihoz, az őslakos civilizációk pusztításához, az antiszemizizmushoz, pusztító vallásháborúkhoz, valamint eretnekek és boszorkányok égetéséhez. – Ford. Jasper-Makay Emese.] HICK 1992, 372. o.

¹⁹ „And as Christian theology grew through the centuries it made the very significant transition from 'Son of God' to 'God the Son', the Second Person of the Trinity. The transposition of the poetic image 'Son of God' into the trinitarian concept 'God the Son' is already present in the Fourth Gospel.” [Ahogy a keresztény teológia az évszázadok során fejlődött, jelentősen elmozdult az „Isten Fia” fogalmától a „Fiúisten”, a Szentháromság második személyének koncepciója felé. Az „Isten Fia” költői kép átültetése a trinitárius „Fiúisten” koncepciójába már a negyedik evangéliumban megjelenik. – Ford. Jasper-Makay Emese.] HICK 1977b, 175. o.

²⁰ Ehhez átfogóan: CARRUTHERS 1990, 263–309. o.

azáltal, hogy a létre vonatkozó kijelentéseket („valóságos Isten és valóságos ember”) a tulajdonságokra vonatkozó kifejezések váltsák fel („valóban isteni és valóban emberi”) (vö. SWIDLER 1991, 110. o.).

Zsidó perspektívájú szubordinacionizmus

A szubordinacionizmus kevésbé filozofikusan, mint inkább teológiailag megalapozott válfaja a zsidóság és a kereszténység viszonyának a soa által felidézett újrameghatározásában gyökerezik. Példaként Hans-Joachim Kraus (1918–2000) és Friedrich-Wilhelm Marquardt (1928–2002) nevezhető meg.

A göttingeni exegeta, Kraus elhatárolódik Jézus életének azon kutatóitól, akik érdekezérelt Jézusképeiket összekeverik az „önmagában vett Jézussal” (Jesus an sich). Hangsúlyozza, hogy az egyetlen szemüveg, amelyet egy exegeta föltehet, az a zsidóság szemüvege, mert – indoklása szerint – Izrael népe írásba foglalt várákozásaiban vannak azok a kategóriák, amelyekkel maga Jézus értelmezte önmagát (vö. KRAUS 1983, 347. o.). Kraus meghatározása szerint Jézus az, akit „Izrael Istene felszerelt és felkent a Lélekkel” (Ézs 11,1kk; 61,1kk) (uo. 359. o.). Rámutat arra, hogy a *ruah* a Bírák kora óta ama harcos Megmentőnek a karizmája, aki JHWH nevében cselekszik. Lukács a 4. fejezetben elbeszéli, hogyan üti fel Jézus a Szentírás a názáreti zsinagógában, idézi Ézsaiás 61. fejezetét, visszaadja a könyvet a zsinagóga előjárójának, majd azt mondja: „Ma teljesedett be az Írás szava, amelyet az imént halottatok.” (Lk 4,21) Jézus keresztségére való tekintettel Kraus kijelenti: a Názáreti a Szentlélekkel való felkenés által kap küldetést és felhatalmazást arra, hogy Isten fia legyen. Nem állt mindig is Isten oldalán, hanem a Lélek állítja Isten oldalára. Ami Jézust Isten biblikusán tanúsított üdvörténetének minden prófétája közül kiemeli, az a Lélek adományának fokozatilag minden korábbit felülmúló teljessége.²¹ Kraus összefoglalása: „Ily módon az »Isten fia« felségcímet az Újszövetségben mindenestül a Lélek határozza meg. És ez azt jelenti: nem »isteni természet« vagy lényegmeghatározás jellemzi Jézust mint az »Isten fiát«, hanem egyedül Isten Lelke.” (KRAUS 1992, 43. o.)

Még radikálisabban zsidó perspektívájú krisztológiát kínál Friedrich-Wilhelm Marquardt (1928–2002). Ahogyan Kraus, ő is síkraszáll a metafizikaitól a biblikus gondolkodásformához való visszatérés mellett (vö. MARQUARDT 1991, 130. o.), mert – amint hangsúlyozza – a lényeg tekintve az Isten és ember közötti, Krisztusban megvalósult *egységről* szóló niceai dogma nemcsak valami hasonlót, hanem *ugyanazt* akarja mondani, amit a Héber Biblia mond kapcsolati fogalmakkal a JHWH és Izrael között újból és újból bekövetkezett egyesülésről. Ennek a tézisnek az alátámasztása érdekében Marquardt arra utal, hogy „Isten megtestesült” Izrael történelmében. Az ő nézőpontjából a megtestesülés (Inkarnation) mindenekelőtt azt jelenti, hogy Isten oda megy, ahol az istenellenes struktúrák és hatalmak a maguk halálos logikáját bontakoztatják ki. Az ő nézőpontjából János azt akarja kifejezni evangéliumának prologusában, hogy Jézus oda viszi el Isten Szavát (a Tórá), ahol a test (a magatartását önállóan meghatározó, önkényeskedő, istenellenes világ) uralkodik (vö. uo. 128. o.). Ahogyan az ézsaiási Isten Szolgája, úgy Jézus is példaértékűen mutatja be Izrael történetét, azaz Isten megtestesülő odalépését az élet és a halál közti hasadék helyére. Az ő egyedülállósága Izrael egyedülállóságában gyökerezik. Az ő egyedülállósága Izrael egyedülállóságának az ábrázolása (vö. uo. 134–135. o.). Marquardtnak „a soára való tekintettel megfogalmazott krisztológiája” abban csúcsonyul ki, hogy vitat minden ontológiai kizárólagosságot. Azt kérdezi: hogyan lehet igazolni egy ilyen kizárólagossá-

²¹ Ehhez kritikusan: HOFHEINZ 2012, 335–354. o.

got, „tekintettel oly sok zsidó mártírra, akik szintén utolsó lehetük Istenhez híven és magukat az ő törvényének egészen átadva éltek és haltak meg [...]”; ez a »Csak ő!« nem csupán annak a keresztény előítéletnek a kifejeződése-e, amelynek, ha törik, ha szakad, ragaszkodnia kell Jézus összehasonlíthatatlanságához?” (Uo. 193. o.) Ahol a Nicea-konstantinápolyi hitvallás utolérhetetlen egységről beszél, nevezetesen a zsidó Jézusnak az örök Logossal való hüposztatikus egységéről, és ahol a hagyományos dogmatika olyan eseményként írja le a kereszt és a feltámadás eseményét, amely minden kor minden emberének bűnét megfosztotta hatalmától, ott Marquardt azt a szemrehányást teszi, hogy a régen bekövetkezett megváltás „mindig is” voltával a valós történelem eltörlése történik meg. Marquardt Jézusban egy olyan izraelitát lát – semmiképpen sem az *egyetlent* –, akiben a Tóra bebizonyította erejét az embernek Istennel való egyesítésére (Einung); egy olyan izraelitát lát – semmiképpen sem az *egyetlent* –, akiben a Tórának a halált (az Istentől való elszakadást) legyőző hatalma láthatóvá vált.²²

Összegzés

A Niceai hitvallás örökre a kereszténység emlékezetébe vési: az Újszövetség által tanúsított Jézus magának Istennek a megtörtént kinyilatkoztatása. Vagy másképp mondva: Jézus az Atyaistennel (Gott-der-Vater) egylényegű Fiú. Ez az egyenlővé tétel (Gleichung) csak akkor nem jelenti a Logosz menekülését a mítoszba, ha Isten háromságként létező egység. A Nicea-konstantinápolyi hitvallás háromságtanának feltételezése nélkül minden krisztológia vagy tendenciózusan adopcionista, vagy tendenciózusan doketista. Noha Jézus „Isten fiaként” történő újszövetségi megnevezésének felváltása a „Fiúisten” (Gott-der-Sohn) címmel utólagos pontosítás, de a *homoousios tó patri* attribútum nélkül a négy evangélium minden Jézus-megnevezése kértértelmű marad. Jóllehet a Niceai hitvallás nem az utolsó szó, de a keresztény hit maradandó kritériuma. Tekintettel Krisztus egyedülállóságának említett relativizálásaira, II. János Pál pápa beírta a kezdődő harmadik évezred emlékezetébe, hogy min áll vagy bukik a keresztény hit. Az ő megbízásából elkészített és 2000. augusztus 6-án közzétett, *Dominus Jesus* kezdetű, „Jézus Krisztus és az Egyház egyedülállóságáról és az üdvösségre vonatkozó egyetemeségéről” szóló dokumentum kimondja: „Feltétlenül ragaszkodni kell ahhoz, hogy Jézus Krisztus, Isten megtestesült Fia misztériumában [...] az isteni igazság teljessége vált nyilvánvalóvá.” (DH 5085)

The homoousios tó patri Divides Opinion

The Critical Function of the Symbolum Nicaenum

- ▶ **The maxim of Greek philosophical thought that multiplicity is a deficient mode of unity was incompatible with the Christian belief in the true divinity of Jesus Christ. Because of its commitment to the unity and uniqueness of truth, early Christianity had to defend the compatibility of its creed with philosophical reasoning. The transformation of the biblical mode of thinking into the greek mode of thinking was mainly the result of a centuries-long debate between the theological schools of Alexandria and Antioch. The school of Alexandria has connected**

²² Ehhez lásd: VASEL 2001, 144–152. o.

the subordination of three hypostases (Father; Son; Holy Spirit) with a docetic Christology – the school of Antioch has connected a modalistic doctrine of the Trinity with an adoptionistic Christology. All the problems of the early Christological disputes that were considered to be settled arose again at the beginning of the 14th century. Nominalism was central to the question: How could a contingent reality like the man Jesus be the revelation of God himself? The largely nominalistic Christology of the Protestant reformers, the criticism of Lessing and Kant, evolutionary theory, historicism, the philosophy of language (linguistic turn) and the pluralistic theology of religions brought forth new versions of docetic (Alexandria) and of adoptionistic (Antioch) subordinationism. In view of these challenges, the 1700th anniversary of the Council of Nicaea can raise a new awareness of the enduring relevance and significance of the Nicene phrase *homooúsios tō patri*.

Keywords: subordinatianism / docetism / adoptionism / nominalism / Spirit Christology / pluralistic theology of religions / Jewish-perspective Christology

Felhasznált irodalom

- BALTHASAR, Hans Urs von 1983. *Theodramatik*. 4. köt. *Das Endspiel*. Johannes Verlag, Einsiedeln.
- BERKHOF, Hendrikus 1973. *Christelijk Geloof. Een inleiding tot de geloofsleer*. Callenbach, Nijkerk.
- BLANKENBERG, Birgit 2000. *Gottes Geist in der Theologie Piet Schoonenbergs*. Grünewald, Mainz.
- BÖHM, Thomas 1991. *Die Christologie des Arius. Dogmengeschichtliche Überlegungen unter besonderer Berücksichtigung der Hellenisierungsfrage*. Eos Verlag Erzabtei, St. Ottilien – München. (STG 7.) 43–84. o.
- BÖHM, Thomas 1993. Einige Aspekte zur jüngeren Arius-Forschung. *Münchener Theologische Zeitschrift*, 44. évf. 1–2. sz. 109–117. o.
- BRENNECKE, Hanns Christof 1984. Zum Prozess gegen Paul von Samosata. *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft*, 75. évf. 3–4. sz. 270–290. o. <https://doi.org/10.1515/zntw.1984.75.3-4.270>
- BULTMANN, Rudolf 1993a. Das Befremdliche des christlichen Glaubens. In: uő: *Glauben und Verstehen. Gesammelte Aufsätze*. 3. köt. 4. kiad. J. C. B. Mohr, Tübingen, 197–212. o.
- BULTMANN, Rudolf 1993b. Der Begriff der Offenbarung im Neuen Testament. In: uő: *Glauben und Verstehen. Gesammelte Aufsätze*. 3. köt. 4. kiad. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1–34. o.
- CARRUTHERS, Gregory H. 1990. *The Uniqueness of Jesus Christ in the Christian Theology of World Religions. An Elaboration and Evaluation of the Position of John Hick*. University Press of America, Lanham.
- DANIÉLOU, Jean 1964. *Das Judenchristentum und die Anfänge der Kirche*. Westdeutscher Verlag, Köln–Opladen. (AFLNW 121.) <https://doi.org/10.1007/978-3-322-96291-1>
- DREHSENS, Volker 2000. Neuprottestantismus [szócikk]. *Theologische Realenzyklopädie*. 24. köt. 2. kiad. De Gruyter, Berlin. 366–383. o.
- DUNN, James D. G. 1989. *Christology in the Making. A New Testament Inquiry into the Origins of the Doctrine of the Incarnation*. 2. kiad. SCM Press, London.
- FROHNHOFEN, Herbert 1987. *Apatheia tou theou. Über die Affektlosigkeit Gottes in der griechischen Antike und bei den griechischsprachigen Kirchenvätern bis zu Gregorios Thaumaturgos*. Peter Lang – Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main.
- GERLITZ, Peter 1963. *Außerchristliche Einflüsse auf die Entwicklung des christlichen Trinitätsdogmas. Zugleich ein Religions- und dogmengeschichtlicher Versuch zur Erklärung der Herkunft der Homoousie*. Brill, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004665453>

- GÖCKE, Benedikt Paul 2018. Der Anspruch des christlichen Glaubens auf objektive Wahrheit. In: *Glaube ohne Wahrheit? Theologie und Kirche vor den Anfragen des Relativismus*. Szerk. Michael Seewald. Herder, Freiburg. 56–73. o.
- GRILLMEIER, Alois 1975. Hellenisierung – Judaisierung des Christentums als Deutepinzipien der Geschichte des kirchlichen Dogmas. In: uő: *Mit ihm und in ihm. Christologische Forschungen und Perspektiven*. 2. kiad. Herder, Freiburg. 423–488. o.
- HANSON, Richard P. C. 1988. *The Search for the Christian Doctrine of God. The Arian Controversy 318–381*. T&T Clark, Edinburgh.
- HARNACK, Adolf von 1990. *Lehrbuch der Dogmengeschichte*. 1. köt. *Die Entstehung des kirchlichen Dogmas*. Az 1909-es 4. kiad. reprintje. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- HEGEL, Georg Friedrich Wilhelm 1986. *Vorlesungen über die Philosophie der Religion*. 2. köt. Suhrkamp, Frankfurt am Main. (Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft 17.)
- HENGEL, Martin 1975. *Der Sohn Gottes*. J. C. B. Mohr, Tübingen.
- HEYDEN, Wichard von 2014. *Doketismus und Inkarnation. Die Entstehung zweier gegensätzlicher Modelle von Christologie*. Francke, Tübingen.
- HICK, John (szerk.) 1977a. *The Myth of God Incarnate*. Westminster Press, Philadelphia.
- HICK, John 1977b. Jesus and the World Religions. In: *The Myth of God Incarnate*. Szerk. John Hick. Westminster Press, Philadelphia. 167–185. o.
- HICK, John 1992. *An Interpretation of Religion. Human Responses to the Transcendent*. 2. kiad. Yale University Press, New Haven – London.
- HICK, John 1973. Christ and Incarnation. In: uő: *God and the Universe of Faiths. Essays in the Philosophy of Religion*. Palgrave Macmillan, London. 148–164. o. https://doi.org/10.1007/978-1-349-19049-2_11
- HOFHEINZ, Marco 2012. Der geistgesalbte Christus. Trinitätstheologische Erwägungen zur umstrittenen Geistchristologie. *Evangelische Theologie*, 72. évf. 5. sz. 335–354. o. <https://doi.org/10.14315/evth-2012-72-5-337>
- HURTADO, Larry W. 2008. Jesusverehrung und die Frömmigkeit des Judentums zur Zeit des zweiten Tempels. *Evangelische Theologie*, 68. évf. 4. sz. 266–285. o. <https://doi.org/10.14315/evth-2008-0405>
- ILLINGWORTH, John R. 1889. The Incarnation in Relation to Development. In: *Lux Mundi*. Szerk. Charles Gore. John Murray, London. 132–157. o.
- ILLINGWORTH, John R. 1898. *Divine Immanence. An Essay on the Spiritual Significance of Matter*. Macmillan, London.
- IRENAEUS. *Adversus haereses* III 16, 6 (SC 211, 314).
- JRGS = Joseph Ratzinger: *Gesammelte Schriften*. 6/2. köt. *Jesus von Nazareth. Spirituelle Christologie*. Szerk. Gerhard Ludwig Müller. Herder, Freiburg, 2014.
- JUNKER, Maureen 1990. *Das Urbild des Gottesbewusstseins. Zur Entwicklung der Religionstheorie und Christologie Schleiermachers von der ersten zur zweiten Auflage der Glaubenslehre*. De Gruyter, Berlin. <https://doi.org/10.1515/9783110851793>
- KRAUS, Georg 2005. *Jesus Christus – der Heilmittler. Lehrbuch der Christologie*. Knecht, Frankfurt am Main – Freiburg. (Grundriss der Dogmatik 3.)
- KRAUS, Hans-Joachim 1983. *Systematische Theologie im Kontext biblischer Geschichte und Eschatologie*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn.
- KRAUS, Hans-Joachim 1992. Eine Christologie des Heiligen Geistes. In: *Jesusbekenntnis und Christusbefolgung*. Szerk. Martin Stöhr. Kaiser, München. 37–63. o.
- LIENHARD, Marc 1980. *Martin Luthers christologisches Zeugnis. Entwicklung und Grundzüge seiner Christologie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

- LINK-WIECZOREK, Ulrike 1998. *Inkarnation oder Inspiration? Christologische Grundfragen in der Diskussion mit britischer anglikanischer Theologie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Forschungen zur systematischen und ökumenischen Theologie 84.) <https://doi.org/10.13109/9783666562914>
- MARQUARDT, Friedrich-Wilhelm 1991. *Das christliche Bekenntnis zu Jesus, dem Juden. Eine Christologie*. Hartmut Spenner, München.
- MENKE, Karl-Heinz 2024. Das homoousios tò patri scheidet die Geister: Zur kriteriellen Funktion des Symbolum Nicaenum. *Communio*, 53. évf. július–augusztus. <https://doi.org/10.23769/communio-53-2024-396-412>
- MÜLLER, Gerhard Ludwig 2001. „Christus allein alles”. Zur Christologie Martin Luthers. *Lutherische Kirche in der Welt*, 48. évf. 51–70. o. <https://doi.org/10.71750/lkw.v48i.99700>
- MÜLLER, Klaus 1995. Subjektivität und Theologie. Eine hartnäckige Rückfrage. *Theologie und Philosophie*, 70. évf. 2. sz. 161–186. o.
- PANNENBERG, Wolfhart 1959. Die Aufnahme des philosophischen Gottesbegriffs als dogmatisches Problem der frühchristlichen Theologie. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 70. évf. 1–49. o.
- PESCH, Rudolf 1976. *Das Markusevangelium*, 1. köt. *Einleitung und Kommentar zu Kap. 1, 1–8, 26*. Herder, Freiburg. (Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament II/1.) <https://doi.org/10.1163/157007378x00174>
- PRESS, Michael 2001. *Jesus und der Geist. Grundlagen einer Geist-Christologie*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn. 5–13. o.
- REISER, Marius 2021. Und er wurde vor ihren Augen verwandelt. In: *Fiktion und Wahrheit in neutestamentlichen Geschichtserzählungen*. Herder, Freiburg–Basel–Wien. 171–191. o.
- RAVEN, Charles 1928. *The Creator Spirit*. Martin Hopkinson, London.
- RITTER, Adolf Martin 1979. Zum homoousios von Nizäa und Konstantinopel: Kritische Nachlese zu einigen neueren Diskussionen. In: uó (szerk.): *Kerygma und Logos. Beiträge zu den geistesgeschichtlichen Beziehungen zwischen Antike und Christentum*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 404–423. o.
- SCHILSON, Arno 1974. *Geschichte im Horizont der Vorsehung. G. E. Lessings Beitrag zu einer Theologie der Geschichte*. Matthias Grünewald, Mainz. 89–179. o.
- SCHOONENBERG, Piet 1969. *Ein Gott der Menschen*. Ford. Heinrich A. Mertens. Benziger, Einsiedeln.
- SCHOONENBERG, Piet 1992. *Der Geist, das Wort und der Sohn. Eine Geist-Christologie*. Ford. Wilma Immler. Pustet, Regensburg.
- STAATS, Reinhart 1996. *Das Glaubensbekenntnis von Nizäa-Konstantinopel. Historische und theologische Grundlagen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- STRAUSS, David Friedrich 1836. *Das Leben Jesu kritisch bearbeitet*. 2. köt. Osiander, Tübingen.
- SWIDLER, Leonard 1991. Eine Christologie für unsere kritisch-denkende, pluralistische Zeit. In: *Horizontüberschreitung. Die Pluralistische Theologie der Religionen*. Szerk. Reinhold Bernhardt. Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. 104–119. o.
- VASEL, Stephan 2001. *Philosophisch verantwortete Christologie und christlich-jüdischer Dialog. Schritte zu einer doppelt apologetischen Christologie in Auseinandersetzung mit den Entwürfen von H.-J. Kraus, F.-W. Marquardt, P. M. van Buren, P. Tillich, W. Pannenberg und W. Härle*. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh.
- WYPADLO, Adrian 2013. *Die Verklärung Jesu nach dem Markusevangelium. Studien zu einer christlichen Legitimationserzählung*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 308.) <https://doi.org/10.1628/978-3-16-152561-2>

A Niceai hitvallás és a zsinat

*Az első egyetemes zsinat örökségének néhány aspektusa az ortodox liturgikus hagyományban**

■ ÖTVÖS CSABA JÓZSEF

Debreceni Egyetem Filozófiai Intézet
ortodox pap, kutató
E-mail: cotvos@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2025.100.2.3

► **Az ortodox hagyományban az első egyetemes zsinat emlékezetéhez nemcsak az egyetemes egyház teológiai alapvetése, a trinitológiai és krisztológiai megállapítások, az első hitvallás és az egyházi rendet, az egyház szervezetét és működését meghatározó kánonok kapcsolódnak, hanem több ünnep is. A zsinat szent atyáinak emlékezetét ünneplő gazdag hagyományhoz tartozik a liturgikus program, az ünnep himnográfija, a szertartások szövegei, a szinaxarion, az ünnep ikonográfija, ahogyan a zsinaton részt vevő szentek hagiográfija, csodáinak, látomásainak történetei is.**

A tanulmány a zsinat hagyománytörténetének ezeket az aspektusait mutatja be röviden, amelyek az egyház gyakorlatában, liturgikus életében ma is meghatározóak.

Kulcsfogalmak: ortodox egyház / első niceai zsinat / szent atyák / himnográfia / ikonográfia / szinaxarion / hagiográfia / menea

Bevezetés

Az ortodoxiát szokás a hét egyetemes zsinat egyházának nevezni, mert „ma is azt a dogmatikai tanítást vallja magáénak, amelyet a hét egyetemes zsinat rögzített” (BERKI 1975, 215. o.). Ehhez szorosan kapcsolódik az a megállapítás, mely szerint az ortodox egyház „az egyetemes zsinatokban látja Krisztus állandó hűségének jelét az Ő Egyházában” (uo. 222. o.), és ezért a zsinatokat tévedhetetlennek és egyetemesnek, hitbeli meghatározásaikat igaznak tartja, mert az egyetemes egyházban a Szentlélek éltetésével és vezetésével az egyetemes zsinatokon megerősített doktrinális nyilatkozatok, dogmák a Szentírással együtt maradandó és megmásíthatatlan tekintéllyel bírnak (vö. uo.).

Minden egyetemes zsinat hangsúlyozta a folytonosságot, és megerősítette a Niceában megalkotott hitvallás és dogmák érvényességét, amely mozdíthatatlan alap maradt és marad az ortodoxiában. A II. egyetemes zsinat első kánonja szerint: „A Konstantinápolyban összegyűlt szent atyák elhatározták, hogy nem szabad megszüntetni a bithiniai Niceában összegyűlt háromszáztizennyolc atya hitvallását, hanem annak érvényesnek kell maradnia, minden eretnekséget pedig anathematizálni kell; név szerint: az eunomiánusokét, vagyis az eudoxiánusokét; a szemiriánusokét, vagyis a pneu-

* A dolgozat a K 138280 számú NKFI projekt támogatásával készült.

matomachusokét; a szabellianusokét; a marcellianusokét; a photinianusokét és az apollinaristákét” (BERKI 1946, 67. o.).

Az első egyetemes zsinat emlékezetéhez nemcsak az egyetemes egyház teológiai alapvetése, a trinitológiai és krisztológiai megállapítások, az első hitvallás és az egyház rendjét, szervezetét és működését meghatározó kánonok kapcsolódnak (a húsz kánon közül a legismertebb talán a húsvét idejének egységesítése), hanem több ünnep is. A liturgikus év során többször elevenedik meg az, ami Niceában történt. Az egyik ünnep a húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódik: a húsvét utáni hetedik vasárnap, az első egyetemes zsinat atyáinak vasárnapja. A másik vasárnap állandó ünnep, amikor az első hat zsinat atyáiról emlékezik meg az egyház (július 13–19. közé eső vasárnap). A zsinat szent atyáinak emlékezetét ünneplő gazdag hagyomány része a liturgikus program, a szertartások szövegei, a szinaxarion (az ortodox egyház kalendáriuma, amely az adott nap szentjeinek életét, tanítását, az adott ünnep történetét foglalja magában), az ünnep ikonja, ahogyan a zsinaton részt vevő szentek hagiográfiája, csodáinak, látomásainak történetei¹ is.

Magát a Niceai hitvallást a zsinaton elfogadott formájában csak az ikonok jelenítik meg – erre a későbbiekben még visszatérek –, hiszen a ma is használt formáját a hitvallás a második – a konstantinápolyi – egyetemes zsinaton nyerte el 381-ben. Tették ezt úgy a szent atyák, hogy a Konstantinápolyi hitvallást a Niceai hitvallás autentikus kifejezéseként fogadták el (GAVRILYUK 2021, 327. o.). Érdeemes itt megjegyezni, hogy a hitvallás az ortodox hagyományban inkább a görög szimbólum szó eredeti jelentéséhez kötődik, és nem annyira a latin *credó*hoz. A görög szimbólum (σύμβολον) összetett szó, az 'egybe-/össze-' és a 'dobni/hozni' jelentésű szavak összeillesztésével a görög *szümballein* igéből származik, a hit szimbólumaként a hit egybehozását, egybefoglalását, kifejezését, megvallását jelenti. Ebből következően a hitvallás általános érvényű, kötelező, elfogadása és elmondása az egyház teljes jogú tagjává válás feltétele (gyermek esetében a keresztszülő vállalja magára), formális és hivatalos, ugyanakkor része az egyház liturgikus életének is, minden szent liturgián elhangzik, hogy a hívő megújítsa és felelevenítse, jobban mondva elimádkozza a keresztségben megvallott hitet (minden más imádság, himnusz, ének közös, „mi” formában hangzik el) (HOPKO 2016).

Az első egyetemes zsinat aktái elvesztek, egyedül a hitvallás, a zsinati levél és a húsz kánon maradt fenn.² Azonban a legkésőbb a 9. századra (MOGA 2024, 415. o.) összeállított liturgikus szövegek, himnuszok, imádságok, ahogyan a szinaxarion és természetesen az ikonográfia is, őrzik és minden évben megjelenítik és megelevenítik a zsinat hagyományát, történetét és jelentőségét.

Az alábbiakban a zsinat hagyománytörténetének és liturgikus életének néhány részét vizsgálom, azokat az aspektusokat szem előtt tartva, amelyek az ortodox gyakorlatban, a hagyomány jelenében is meghatározók.

A zsinat ideje és a részt vevő atyák

Az egyház élő emlékezetében alapvető szerepet játszik mind a zsinat dátuma, mind a részt vevő atyák száma, ezért röviden ezekre is ki kell térnünk.

¹ Érdemes megemlíteni pl. Szent Konstantin, Szent Miklós, Szent Szipridon, Szent Atanáz, Szent Pál a zsinaton történt csodáit és tetteit, amelyekről az adott szent ünnepnapján is megemlékezünk. A kérdéshez az ünnep ikonjainak bemutatása során még visszatérek.

² A hitvallás és a kánonok szövegeihez lásd: TANNER 1990, 1–19. o.; ALBERIGO 2006, 3–15. o. A kánonok szövegét magyarul Berki Feriz atya fordításában olvashatjuk: BERKI 1946, 54–66. o.

Szókratész *Egyháztörténete* szerint május 20-án kezdődött a zsinat: „Paulinus és Julianus konzulok ideje alatt, május hó 20-án nyílt meg, ami Makedóniai Sándor uralkodásától számítva a 636. év volt.” (1, XIII, 12; Szókratész: *Egyháztörténet*, 79). A liturgikus kalendáriumokban azonban gyakran május 29-ét említene. Ez utóbbi dátumot alátámasztja az, hogy 325-ben a húsvét április 18-ára esett, és negyvenegy nappal később, május 29-én – a mai ünnephez közel – kellett, hogy megnyíljon a zsinat.³ Közel konszenzus övezi a zsinat záró napját, e szerint július 25-én ért véget.

A részt vevő atyák számának meghatározásában a szinaxarionok beszámolóí segítenek. Egy részük szerint kétszázharminckét püspök, nyolcvanhárom presbiter, diakónus és szerzetes vett részt a zsinaton,⁴ vagy összefoglalóan háromszáztizennyolc istenhordozó atyát említene.⁵ Eusebius kétszázötven püspök és számtalan presbiter, diakónus és akolitus érkezéséről tudósít (*Vita Constantini* 3,7,1); Atanáz háromszáz körüli számot említ, míg 359-ben Hilarion és maga Atanáz is már háromszáztizennyolc atyáról tud (FERGUSON 2005, 151. o.). A szinaxarionokban csak néhány szent neve – és a hozzájuk kapcsolódó történetek és csodák – olvasható,⁶ de léteznek jóval teljesebb listák a kézíratos forrásokban a résztvevőkről és a hitvallás aláíróiról (GELZER–HILGENFELD–CUNTZ 1898).

Ehhez a számhoz kapcsolódik szorosan az, hogy az ünnepet kezdő alkonyati szertartáson (a vécsernyén) az említett verset magában foglaló ószövetségi olvasmányt is olvassa az egyház, amelyben a 318-as szám megjelenik (Gen 14,14–20;⁷ a másik két olvasmány Ex 1,8–11.15–17 és 10,14–21). Ábrahám szolgáinak száma háromszáztizennyolc, akik Lót megszabadításában segítenek. A számhoz a korai keresztény hagyományban meghonosodott más értelmezések is társultak. A 2. századra datálható Barnabás levelében (*Epistle* 9,7–9), majd Alexandriai Kelemen aritmológiai fejtegetései között (*Stromata* VI,11) is olvasható az, hogy Jézus görög neve betűinek (IH) és a kereszt betűjének (T) számértéke együtt háromszáztizennyolc.

Néhány évtizeddel a zsinat után már megjelenik az azóta is elfogadott szimbolikus teológiai értelmezés, amely a zsinat atyáinak számát ezzel az ószövetségi hellyel hozta összefüggésbe. Gavrilyuk szavait idézve: „A bibliai kép a zsinati atyákat az Új Izrael, az Egyház harcosaivá változtatta, akik Istent védelmezik a Fiú és az Atya konzubsztancialitásának megvallásával.” (GAVRILYUK 2021, 328. o.). Hilarion az első, majd Vazul és Ambrosius már közismert tényként kezelik (pontos hivatkozásokhoz lásd GALADZA 2022, 184–185. o.).

³ Ehhez és a kronológiai kérdésekhez összefoglaló módon lásd GALADZA összefoglalóját: 2022, 183–184. o. Ehhez lásd még: Μέγας Συναξαριστής, 284–285. o.

⁴ Ehhez lásd pl. Synaxarion for the Sunday of the Holy Fathers. *Orthodox Metropolitanate of Hong Kong and South East Asia*. <https://omhkse.org/archives/19045>.

⁵ Μέγας Συναξαριστής, 284. o. Hasonló módon csak a szent atyák számát említi a neten is olvasható Μνήμη Α' Οικουμενικῆς Συνόδου (Remembrance of the First Ecumenical Council). <https://www.synaxarion.gr/gr/sid/3426/sxsaintinfo.aspx>.

⁶ A zsinat menetéről és hagyományáról a teológia- és egyháztörténet, a szinaxarionok, a himnográfia, a hagiográfia és az ikonográfia adnak teljesebb képet. Ehhez lásd fentebb 5. jegyz., de a kérdéshez a későbbiekben még visszatérek.

⁷ „Midőn meghallotta Ábrám, hogy Lót, az ő testvérenek fia fogságba esett, fölfegyverezte a házanépéhez tartozó háromszáztizennyolc férfiút, és Dánig üldözte azokat. És éjszaka rájuk támadt ő és a szolgálói, és megverte és üldözte őket egészen Hóbáig, amely Damaszkusztól balra van. És visszaszerezte Szodoma egész lovasságát, és Lótot, az ő testvére fiát is visszahozta, és annak minden jószágát, valamint az asszonyokat és a népet. Kijött pedig Szodoma királya az ő fogadására – miután visszatért a Hodologomor és a vele tartó királyok felett aratott győzelméből – a Sávė völgyébe, amely a Király völgye. És Melkhisédék, Sáleem királya, kenyeret és bort hozott ki eléje; a Magasságos Isten papja volt ez. És megáldotta Ábrámot, és ezt mondta: Áldott vagy, Ábrám, a Magasságos Istenben, aki teremtette az eget és a földet; és áldott a Magasságos Isten, aki ellenségeidet kezébe adta.” (Gen 14,14–20; ortodox fordítás belső liturgiai használatra)

A zsinat hatása és megjelenése az egyházi szolgálatokon

Schulz írja: „...az ortodox hagyományfelfogás [...] ereje abban a sajátos kapcsolatban nyilvánul meg, ahogy a liturgia által áthatott dogmatikai és a közvetlen liturgikus hagyomány egybeforr. A hét ökumenikus, egyetemes zsinat története [...] világosan megmutatja, ahogy a dogmatikus-zsinati fejlődésnek (amennyiben az eretnokségek elleni védelmet kellett biztosítani) előfeltételét képezte az egyház belső életét szabályozó törvényekből fakadó liturgikus hagyomány. A nikaiai zsinati atyák (325) az egyházi tanítást nem annyira a saját tanítóhivatalukra hivatkozva határozták meg, hanem úgy, hogy az ariánusokkal azt a hagyományt szegezték szembe, amely már régtől fogva megtalálta a liturgiával kapcsolatos kifejezését a keresztségre felkészítő kaiszareai hitvallásban: Isten az Istentől, Világosság a Világosságtól.” (SCHULZ 2005, 338. o.)

Galadza következtetését elfogadva megállapíthatjuk, hogy a zsinat minden kánonja hatást gyakorolt valamilyen mértékben az egyház liturgikus életére (GALADZA 2022, 188–189. o.). Ezek közül érdemes kiemelni az ünnepekre tett jelentős hozzájárulást. Nemcsak a húsvét idejének meghatározásában, hanem a húsvéti böjt, a karácsony és a vízkereszt ünnepeköréinek alakulásában érhető főként tetten, hiszen a trinitológiai és krisztológiai dogmák megfogalmazása a Logosz preegzisztenciája és megtestesülése tanának megfogalmazásában is dominált, és persze az arianizmus ellenében, és mindez természetesen érvényesült az egyház gyakorlatában is (BRADSHAW–JOHNSON 2011, 104., 147–148. o.), ahogy a keresztség misztériumának kiszolgáltatásában is.

Az elfogadott hitvallás elmondása vélhetően nem azonnal került bevezetésre a liturgiában. Csak a 6. századból van egyértelmű szövegtanú, amikor Timótheus konstantinápolyi pátriárka elrendelte a bevezetését (GALADZA 2022, 189. o.). A királyi imaórákon és a lenyugvási szertartáson is elmondásra kerül – a mai napig.

A hitvallás elmondása a szent liturgia része, a diakónus (vagy a pap) felhívása vezeti be: „Az ajtókat, az ajtókat! Bölcsességben figyeljünk!”⁸ Ez a figyelmeztetés ma már nem a templom kapuinak bezárására és őrzésére vonatkozik. Kavaszilasz így kommentálja: „Ezek után a pap felszólít mindenkit annak elmondására, amit Istenről tudnak és hisznek. Mondják el most az igazi bölcsességet, melyről így beszél az apostol: »Bölcsességet hirdetünk a tökéletesek között.« Arról a bölcsességről van szó, melyet a világ nem ismert föl – tudniillik e világ bölcsei és azok, akik az érzéki ismeretnél nagyobbat és magasztosabbat sohasem ismertek, s ilyeneknek még a létezésében se hittek. Ezért szólít fel a pap, hogy [...] a bölcsességnek nyissunk meg minden ajtót, szájunkat és fülünket.” (BAÁN 2023, 181. o.).

A kommentárok közül érdemes megemlíteni, hogy a hitvallás Thesszaloniki Szent Simenon liturgiagyagyarázatában egyszerre hivatkozik a hagyományra és a nikaiai hitvallásra: „72. És kezdettől fogva így hagyományozták ránk ők egymást követve ezt az áldozatbemutatást. Nem egyesektől, nem is e föld egyik (eldugott) sarkában kaptuk a hagyományokat, hanem a kezdettől fogva élt összes utódtól, az apostoloktól és hitvalló atyáktól, akik csodáktól tündököltek, gyakran pedig a mi határainkon belül gyűltek össze, sőt Konstantin Krisztust szerető városában; ez ugyanis Krisztusra alapult és virágzott az ő legszentebb Anyjának oltalma alatt. 73. Itt pecsételte meg a Nikaiaiban összegyűlt atyák által készített hitvallást a második isteni egyetemes zsinat. És hasonlóképp az akkor és azóta is a földkerekség határaitól gyakran összegyűlt atyák, akik gyakorta együtt végezték a szent szertartást, mind pontosan hagyták ránk a misztagógia elemeit.” (BAÁN 2023, 300. o.).

⁸ *Aranyszájú Szent János isteni liturgiája*. Papi szerkönyv. Budapest, 2022.

Az ünnepi szolgálatok

Az egyház mai gyakorlatában a fentiekből következően számos elem jelenik meg. A szertartásokon énekelt teológia nemcsak az alapvető teológiai tanítást juttatja szóhoz, hanem magát a zsinatot is megjeleníti, a szent atyák felemlegetésével és a hívek dicsőítésével együtt.⁹

Az alkonyati szolgálaton énekelt egyik előverses sztichira ezt mondja: „Évenkénti emlékét ma ünnepeljük buzgó hittel az isteni ihletettségu atyáknak, akik az egész földkerekségről egybegyültek Nikeának fényes városában, az igazhitűek gyülekezetében. Mert a gonosz Ariosznak istentelen tanítását istenfélőn gondolkodva elítélték, és őt az Egyetemes Egyházból zsinatilag kivetették, s mindeneket világosan tanítottak Istennek Fiát egylényegűnek, öröktől fogva és minden idők előtt valónak vallani, amint azt a Hitvallásban pontosan és istenfélőn kifejtették. Azért mi is, követve az ő istenes tanításait, biztos hittel imádjuk Atyával együtt a Fiút s a Szentséges Lelket is, az egy Istenségben lévő egylényegű Háromságot.” (BERKI 1979, 323. o.) Ahogy látjuk, nemcsak az igaz hittanítás részletes bemutatása, hanem az eretnek tanítás is szóhoz jut, Ariosz elítélése visszatérő motívum a szövegekben. Az egyetemes egyház zsinatán elfogadott hitvallás alapvető tanításainak összefoglalásából megtudjuk azt, hogy Isten Fia 1. egylényegű az Atyával és a Szentlélekkel; 2. öröktől fogva született; és 3. nem teremtmény; 4. ezt a hitet hagyományozta ránk az egyház, ezt követjük mi is.¹⁰ Ariusz és az arianizmus ezeket a hittételeket nem tudta elfogadni, állításait anatómával sújtották.

Az ünnepi alkonyati szolgálat több himnusza egyszerre emlékezik meg az igaz tanról, Krisztus örök születésének tanításáról és Ariosz eretnekségéről. A szent atyák sztichiráiban ezt olvassuk: „Hajnalcillag előtt, az Atya méhéből, anya nélkül születél, minden időknek előtte, de Ariosz teremtménynek, nem pedig Istennek tekint, és vakmerőségében műveid közé sorol, Téged az Alkotót, az örök tűz lángját vonva önmagára. Ám a niceai zsinat Isten Fiának hirdetett Téged, Urunk, az Atyával és a Lélekkel együtt uralkodónak.” (BERKI 1969, 323. o.) Mintha a zsoltár (109,3) és a hitvallás szavait olvasnánk versbe szedve, és a hitvalláshoz csatolt anatóma¹¹ sorait, amellyel elítélték Ariosz tévedését.

Ariusz tévtanait a következőképpen magyarázza az egyik sztichira: „Az esztelen Ariosz szétszabdalta a Szentséges Háromság egységét, három egyenlőtlen és egymástól különböző lényegre; ezért az isteni ihletettségu atyáink, készségesen egybegyülve és buzgósággal eltelve, miként a thesbei Illés, a Léleknek pallosával szabdalják szét, a gyalázatnak káromló tanítóját, amiként a Lélek parancsolta.” (Uo.) Illés próféta és a Baál-papok küzdelmének ószövetségi képével az igaz és hamis hit szembenállását látjuk. A próféta készségét és buzgóságát az atyákhoz rendelve a sztichira a cáfolathoz kapcsolja: ahogy Ariosz szétszabdalta a Szentháromságot, úgy őt – vagyis tévtanítását – szabdalják szét (cáfolják meg) a Szentlélek pallosával az atyák.

A szembeállításból következik a két, igaz és hamis hagyományokról szóló tan: az egyházi hagyo-

⁹ A khalkedóni zsinat után, 518. július 16-án alkotta meg II. Johannesz konstantinápolyi pátriárka a khalkedóni zsinat szent atyáinak szinaxisát, amellyel összekapcsolódtak a többi egyetemes zsinat szent atyái is. Ezt a döntést foglalták a liturgikus könyvekbe, és így született meg fokozatosan a himnográfia az atyák tiszteletére. A niceai zsinat istenhordozó atyáinak tiszteletét is ebbe a tipikumba iktatták a mennybemenetel utáni vasárnapon. Ehhez lásd GETCHA 2012, 270. o.

¹⁰ A zsinathoz vezető teológiai hagyományokról, a zsinati teológiáról és következményeiről szóló szakirodalom hosszú listájából áttekintő jelleggel lásd pl. BEHR 2004; KIM 2021; LYMAN 2024, további részletes bibliográfiával.

¹¹ Az anatóma görög szövege és angol fordítása in: KELLY 1960, 216. o.: „... és azokat viszont, akik azt mondják, hogy »volt, amikor nem volt«, és »mielőtt született, nem volt«, és »a semmiből lett«, vagy azt állítják, hogy Isten Fia másik hűposztázisból vagy lényegből van, vagy teremtett, vagy változásnak alávetett vagy változókéony, azokat az egyetemes és apostoli egyház anatómával sújtja.”

mány, amelynek letéteményese a zsinat, a Szentháromság személyei közötti egylényegűségről szóló tanítással indul, és ezzel szemben áll Ariosz, akiben egyfelől hittagadó példát lát, másfelől pedig a későbbi eretnenségek kútfejét: „Ki tépte szét köntösödet, Üdvözítő? Ariosz – mondtad –, ki részekre szaggatta a Háromságnak egyértékű eredetét, ő tagadta azt, hogy egyike vagy a Háromságnak; ő tanítja Nesztórioszt, hogy ne ejtse Istenszülő nevét. Ám a nikeai zsinat Isten Fiának hirdetett Téged, Urunk, az Atyával és a Lélekkel együtt uralkodónak.” (Uo.) Innen már könnyen belátható, milyen árulást követett el Ariosz, hiszen a hagyomány eredőjét Júdásban azonosítja a következő sztichira, következményként pedig Nesztórioszt jelöli meg (Nesztórioszt az efezusi egyetemes zsinat ítélte el 431-ben). Júdás és Ariosz nemcsak a tévedésben, hanem a halálukban is osztoznak: „A bűnök szakadékéba esik Ariosz, ki gyűlölte látni a világosságot, és isteni csáklya tépi fel a belsejét, hogy erővel adja ki az egész lényét és lelkét, lévén ő második Júdás, gondolatban és viselkedésben. Ám a nikeai zsinat Isten Fiának hirdetett Téged, Urunk, az Atyával és a Lélekkel együtt uralkodónak.” (Uo.) Ezt az eretnek hagyományt fejt ki részletesebben az egyik sztichira: „Az apostoli hagyományok biztos őrei lettek, szent atyák, mert a Szentháromság egylényegűségét igazhitűen tanítván, Ariosz káromlását zsinaton elítélték, s vele együtt a Szentlélek ellen harcoló Makedonioszt is megfenyítették, kárhoztatták továbbá Nesztórioszt, Eutükhészt, Dioszkoroszt és Szabellioszt és az engedetlen Szevéroszt. Imádkoztatok értünk, hogy megmeneküljünk azok tévelygéseitől, és hitünket szeplőtelen tisztaságban megőrizzük, ezért könyörgünk hozzátok.” (Uo. 324. o.)

A zsinaton részt vevő atyák emlékét az ünnepi tropárium így dicsőíti: „A Léleknek titokzatos harmonáit, az isteni ihletettségu atyákat énekekben magasztaljuk ma, akik az Egyházban az istenismeret összecsengő dalát énekelték, a lényeg és Istenség szerint egységes, változatlan Háromságot; Ariosz elítélőit, az igazhitűek előharcosait, kik mindenkor közbenjárnak az Úrnál, hogy irgalmat nyerjen a mi lelkünk.” (Uo. 323. o.) Egy másik szerint: „A Szentlélek értelmi felvilágosítását isteni ihletéssel befogadván a zsinati atyák, kevés szóval és nagy bölcsességgel mondták ki a természetfölötti kijelentést, és mint Krisztus hitének terjesztői, az evangéliumi szent hagyományok megőrzői és áldott védői, fentről nyervén azok tiszta kinyilatkoztatását, az Istentől kapott hitszabályt megvilágosodva kifejtették.” (Uo. 328. o.) És végül: „Teljes pásztori tudományukat összeszedvén s a legigazságosabb haragra gerjedvén, a komoly tévedéseket visszavetették, a kártékony farkasokat a Szentlélek paritýáival elkergették, s az Egyház teljességéből, mint halálra valókat és gyógyíthatatlan poklosokat kizárták az istenes pásztorok, mint Krisztus legigazabb szolgálói és az isteni íghirdetésnek szent beavatottjai.” (Uo. 328. o.)

A Szinaxarion

A Szinaxarion szerint: „A zsinat Nagy Szent Konstantin alatt, uralkodásának huszadik évében ült össze. Mert, amikor a keresztényüldözés véget ért, először Rómában uralkodott, aztán megalapította a róla elnevezett áldott várost a világ teremtése utáni 538-adi évben, ekkor kezdődött az ariánus eretnenség is.”¹²

A Nikephorosz Kallisztosz Xantopulosz által írt szinaxarion bevezető sorai a következőket mondják: „A mostani ünnepet a következő okból ünnepeljük. Amikor a mi Urunk, Jézus Krisztus, aki a mi testünket viselte, kimondhatatlanul véghez vitte egész ökonómiáját (üdv gondoskodását), és visszatért Atyja trónjára, a szentek felmentek, meg akarva mutatni, hogy Isten Fia valóban emberré lett, és a tökéletes

¹² <https://www.johnsanidopoulos.com/2011/06/synaxarion-for-sunday-of-holy-fathers.html>.

emberré lett Isten emelkedett fel a mennyekbe, és ült a fenség jobbára a magasságban, és hogy a szent atyák eme színódusa így hirdette és vallotta, hogy egylényegű és egy hódolat illeti az Atyával, ezért elrendelték, hogy a mostani ünnep a dicsőséges mennybemenetele után essen, mintegy felmagasztalva ezt a sok atya gyülekezetét, amiért azt hirdette, hogy Ő, aki felment testben, igaz Isten és tökéletes ember.”¹³

Getcha véleménye szerint ez a rövid szakasz magyarázatot ad az ünnep és a mennybemenetel ünnepének a kapcsolatáról, és egyszerre tanúskodik arról, miért a mennybemenetel napja után illesztették a liturgikus naptárba (GETCHA 2012, 270–271. o.).

A résztvevőket így mutatja be: „A szent atyák közül kétszázharminckettő volt püspök, míg nyolcvanhat presbiter, diakónus vagy szerzetes, összesen háromszáztizennyolc atya volt jelen. A legillusttrisabbak a következők voltak: Szent Szilveszter római pápa és Szent Metrophanész konstantinápolyi pátriárka, akik mindketten betegek voltak, és képviselőik révén voltak jelen; Alexandriai Szent Alexandrosz Nagy Szent Atanázsal együtt, aki akkoriban fődiakónus volt; Antiókhiai Szent Evsztathiosz és jeruzsálemi Makariosz pátriárka; Cordovai Szent Hosius; Szent Paphnutiosz hitvalló; Szent Miklós és Trimuthusi Szent Szipridon, aki megkeresztelt egy ott tartózkodó filozófust, miután megcáfolta érveit, és bebizonyította neki az Istenség hármasság természetét.”¹⁴

Az ünnep szinaxarionját kiegészítik a részt vevő atyákhoz kapcsolódó hagyományok. Ilyen például az, amelyik Hitvalló Szent Pál neocezareai érsek életét mondja el (ünnepe december 23-án van). A zsinatról a szent életrajzából azt tudjuk meg, hogy a császár minden résztvevőt külön köszöntött a zsinat befejezésekor. Sokan voltak közöttük olyanok, akik hitükért a keresztényüldözések alatt sebeket szereztek vagy elvesztették valamelyik testrészüket. Szent Pál kezeit – amelyek megbénultak, amikor Licinius császár parancsára olvasztott vasat öntöttek rá – a császár többször nagy tisztelettel megcsókolta (és azt mondta: „A Krisztusomért halott és mozdulatlan kezek megragadtak, és nem tudok betelni.” *Synaxarium Ecclesiae* 339).

A hagyomány szerint két püspök halála után írta alá a zsinat határozatát: „Mivel az atyák közül ketten – mindketten főpapok – a zsinat során Istenhez távoztak, Nagy Szent Konstantin, miután elhelyezte a Szent Szinódus határozatának másolatait a tiszteletre méltó koporsójukba, és azokat biztonságosan bezárta, a dokumentumokat általuk is megerősítve és aláírva találta, Isten kimondhatatlan parancsa révén.”¹⁵

A zsinat szentjei a himnográfában

Az alábbi fejezetben a teljesség igénye nélkül válogatok a mineákból, hogy a zsinaton részt vevő szent atyákat dicsőítő himnuszokon keresztül is bepillantást nyerjünk az egyháznak a zsinatot éltető hagyományába.

A zsinatot összehívó és ott jelen lévő Konstantin császár az ortodox hagyományban a társapostol vagyis az apostolokkal egyenrangú tisztet nyerte el (ünnepe május 21-e, együtt Szent Ilonával). A zsinatra így emlékezik kánonja 6. ódájának első himnusza: „Csodálatosan összegyűjtöted az istenhordozó atyák boldog seregét, istenszerető Konstantin, és általuk megszilárdítottad a háborgó lelkeket, hogy az Atyával együtt tisztelendőnek és együtt uralkodónak vallják és úgy dicsőítsék a Fiút.” (*Ménea* V: 147. o.)

¹³ Az angol fordítás: <https://omhkea.org/archives/19045>.

¹⁴ <https://www.johnsanidopoulos.com/2011/06/synaxarion-for-sunday-of-holy-fathers.html>.

¹⁵ <https://www.johnsanidopoulos.com/2011/06/synaxarion-for-sunday-of-holy-fathers.html>.

Konstantinápolyi Pál patriarcha (november 6.)

„A főpapi ruhát magadra öltötted, és a veled egynevű Pált buzgón követted, szentéletű atya! Az üldözéseket és a veszedelmeket elviselted, és sok fáradozás közepette Ariosz káromló tanítását legyőzted, a kezdet nélküli és egylényegű Háromságért szenvedve az istentelen, a Szentlélek ellen harcoló Makedonioszt is leterítetted, s az igaz hitet mindenkinek világosan hirdetted, és az angyalokkal együtt lakozol. Velük együtt esedezél most, hogy üdvözüljön a mi lelkünk!” (*Ménea* II: 52. o.)

Szent Amphilokhiosz (november 23.)

Két kánonban hangzik el ez a himnusz: „Titokzatos igehirdetésedre buzgón figyelünk, s így Ariosz istenségcsontkítását elkerüljük, s a teremtetlen, egylényegű Háromságot hittel dicsőítjük, atyánk! Látva, hogy tanításoddal megcáfoltad Makedonioszt, az Atyával és Fiúval egyvalóságú és együtt imálandó, jóságos Leleket hittel dicsőítjük, atyánk!” (*Ménea* II: 240. o.)

Alexandriai Péter (november 24.)

Kánonjának VIII. ódájában emlékezünk meg arról, hogy a zsinaton a tévtanítását megtagadta ugyan Ariosz, de később visszatért hozzá. Ezt előre látva Péter nem engedélyezte az alexandriai gyülekezetbe való visszavételét: „Ariosz gonosz káromlásának szennyáradatát feltartóztatad, őt a hívek gyülekezetéből kitiltottad és az Egyház környekéről eltávolítottad, istenszerető!” (*Ménea* II: 252. o.)

Szent Miklós püspök (december 6.)

Ez a himnusz a szent kánonjában hangzik el: „Szellemi szemmel előre látod a jövődöt, a helyes hittételekkel mindenkit eltöltöttél: azt hirdetted nekünk, hogy a Fiú az Atyával egylényegű, Ariosz örületét pedig lerontottad, és a te helyes tanításodat az igaz hit oszlopaként élénk állítottad.” (*Ménea* II: 374. o.) Bátorsága és buzgósága kap nagy hangsúlyt az igaz hit védelmezésében: „Krisztus Egyházának buzgó pártfogója lettél, Szent Miklós, ki bátran elvetve a téveszmék istentelen tanítását, az igazhitűség példájaként jelentél meg mindnyájunknak. Esedezél mindazokért, akik szent útmutatásodat követik!” (*Ménea* II: 368. o.)

Szent Markiánosz és Szent Mártíriosz jegyzők és vértanúk (október 25.)

Alexandriai Pál püspök segítői voltak. „Egy szív és egy lélek voltak a szent társak, és Ariosz szakadását megszüntették, azt tanítva, hogy imádni kell az örökkévaló Atyával együtt a vele egy, kezdet nélküli Fiút és a Szentleleket, a Szentháromságot egységben és az egységet a Háromságban, egy osztatlan természetet három személyben.” (*Ménea* I. 565)

Alexandriai Alexandrosz pátriarka (augusztus 30.)

„Végtelenül boldog Sándor, az Egyház pásztorává, az ortodoxia élharcosává lettél, Ariosz kérdését leverted állandó imádsággal, melyet a mindenség Megváltójához intéztél. Esedezzél most is hozzá, hogy ajándékozzon lelkünknek békességet és adja meg a nagy irgalmat!” (*Ménea* VI: 579. o.)

Szent Gergely, Konstantinápoly püspöke (január 25.)

„Istenes szavaid erős parittyájával leparittyáztad Arioszt, mint egy farkast, minden dicséretreméltó Isten-ihlette, és messzire elkergetted Krisztus nyájától, legjelesebb pásztor! Nyájadat a Szentháromság virányain melengtetted, azért tisztelünk téged, pásztorok pásztor, Gergely!” (*Ménea* III: 352. o.)

Szent Hipátiosz gangrai püspök (március 31.)

Hipátiosz a zsinaton az egylényegűség dogmája mellett foglalt állást. A zsinatról hazatérve vértanúságot szenvedett az ariánusoktól.¹⁶ „A hittételeket megerősítetted, szentéletű, az Igét az Atyával együtt örökkévalónak és vele egylényegűnek hirdetted, nyájadat is az igaz hitben legettetted, Ariosz esztelen tanítását megszégyenítetted. Így már Krisztushoz jutva esedezzél mindnyájunkért!” (*Ménea* IV: 202. o.)

Szent Atanáz (január 18.)

A zsinat idején diakónusként szolgált – a nevéhez kapcsolódik az egylényegűség terminusának használata a hitvallásban. Később Alexandria püspöke lett, és művei többségében a zsinati dogmát védelmezte.

„Üdvözlégy, az erények szabálya, ki a hitért keményen harcoltál, és tiszta tanításod erejével Ariosz helytelen tanításától megszabadítottál. Fényesen tanítottad, Atanáz, hogy egy Isten egy erejét kell három személyben vallanunk. Ez hozta létre az egész szellemi és látható mindenséget, egyedül csak jóságból. Megvilágosítottad az isteni teremtés nehezen felfogható dolgait. Kérünk, esedezzél Krisztushoz, adja meg lelkünknek a nagy irgalmat!” (*Ménea* III: 269. o.)

Ereklyéi átvitelének ünnepén (május 2.) pedig így emlékezünk: „Üldözéseket állhatatosan eltúrtél, veszedelmeket elviseltél, isteni szózatú, szent életű Atanáz, Ariosz istentagadó eltévelyedését pedig száműzted, és nyájadat az ő istentelenségétől megőrizted, a Fiút és a Szentlelket igaz hittel az Atyával egylényegűnek vallottad, végtelenül boldogságos főpap.” (*Ménea* V: 10. o.)

Összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az itt idézett himnuszokban visszatérő elem az igaz hit védelme, az eretnek tanítás cáfolata és Ariosz nevének említése. Az istenhordozó atyák himnuszai-ban újra és újra feltűnik az egylényegű Szentháromságról szóló tanítás védelme, az isteni ihletettsé-
gű tan, amelyet megvédtek az eretnek tanításokkal szemben.

¹⁶ Életéhez lásd: <https://www.oca.org/saints/lives/2012/03/31/100956-saint-hypatius-the-wonderworker-bishop-of-gangra>.

ségüket – mutatja meg, ahogyan a helyszínül szolgáló templomban kört alkotva ülnek. A császár az atyák között foglal helyet az első sorban, a Synaxarionban is megörökített módon (és nem kiemelt helyen). Fölöttük több sorban foglalnak helyet az atyák. Előttük, az alsó részen, a sötét padlón az elítélt Ariosz térdelve vagy leborulva (körülötte a felirat: az eretnek Ariosz).

Mindkét ikon tanúskodik Alexandriai Szent Péter álmáról is. Megjelent neki Krisztus egy fehér, megszagatott ruhában, és azt mondta, hogy Ariosz szakította szét. Ez a kép az ikon felső részében jelenik meg, a császár felett (2. kép). A zsinat atyáinak sztichirái közül az egyik megemlékezik az álomról: „Ki tépte szét köntösödöt, Üdvözítő? Ariosz – mondottad –, ki részekre szaggatta a Háromságnak egyértékű eredetét, ő tagadta azt, hogy egyike vagy a Háromságnak; ő tanítja Nesztórioszt, hogy ne ejtse Istenszülő nevét. Ám a niceai zsinat Isten Fiának hirdetett Téged, Urunk, az Atyával és a Lélekkel együtt uralkodónak.” (BERKI 1969, 323. o.). Ez jelenik meg a szent atyák vásárnapijának alkonyati szolgálatában is: „Krisztus letépett és ugató kutyáktól szétszagatott köntösét, bölcsen összevarrtátok, tiszteletreméltó atyák, nem bírtátok nézni az ő ruhátlanságát, amint Sém és Jáfet sem nézték atyjuk egykori gyalázatát, megszegyenítettétek az apagyilkos, »örült-ségről« elnevezett Arioszt és az ő társait.” (Ménea I: 423. o.)

Ennek a típusnak az egyik variánsa szerint a trónon az Evangélium (az evangéliumokat tartalmazó könyv) helyezkedik el. Ez a típus a krétai iskolához tartozik, a festő vélhetően Damaszkiosz, aki a 16. század kiemelkedő ikonfestője.¹⁸ Az ikonon a második isteni személy megjelenése a hangsúlyos, őt szimbolizálja a trónra helyezett nyitott Evangélium, melynek fölirata: „Én vagyok a világ Világossága.” Krisztus jelenik meg Péter látomásában mint gyermek, aki vele beszélget az ikon felső részén, Emmanuelként, elítélésekor Krisztus Pilátus előtt és a pápa által tartott evangéliumon megfeszítve. A trón bal oldalán a római Szilveszter pápa ül (főpapi ruhában, tiarával a fején), a jobb oldalon Nagy Konstantin császár, aki egyik kezében tekercset, a másikban jogart tart, fején a császári korona. Tőlük jobbra és balra három-három főpap foglal helyet. Balról az első Szent Szipridon. A trón mellett két ifjú gyertyákat tart, mellettük a részt vevő atyák (3. kép).¹⁹

A zsinaton történt csodák közül kettő közismert. Az első ikon Szent Szipridon csodáját mutatja

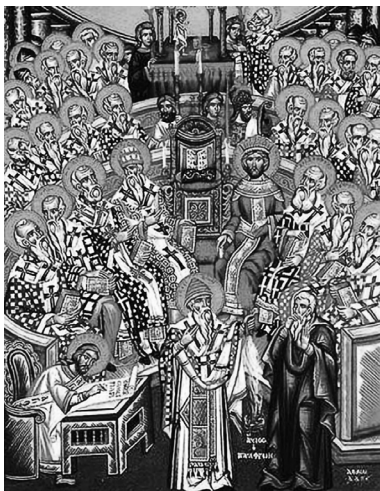
2. kép. Az első Niceai zsinat. Ikon, Mégalo Metéon kolostor, Görögország. Az ikon alján az elítélt Ariosz

3. kép. Az első Niceai zsinat. Ikon, Michael Damaskinos, 1591, Sínai Szent Katalin Múzeum, Heraklion, Kréta

¹⁸ Ehhez lásd Christopher WALTER tanulmányát: 1991–1992. A tanulmányért Kiss Etelének tartozom köszönettel.

¹⁹ Az ikon fenti elemzéséhez lásd: PEPONAKIS 2013.

4. kép. Az első Niceai zsinat. Ikon, 20. század

gét megsemmisítette, a Szentháromság tanát világosan és hittel hirdette a bölcs főpap, azért a bölcsék és értelmesek dicsőítették őt és ő a zsinatot megerősítette.” (Ménea II: 443. o.)

A második ikon Szent Miklós püspök tettét örökíti meg, amikor a püspök pofon ütötte Ariost a blaszfémia miatt (5. kép). A hagyomány szerint tette miatt felfüggesztették hivatalából és elbocsátot-

5. kép. Mürai Szt. Miklós arcon üti Ariost a niceai zsinaton. Ikon, Sümela kolostor, Törökország

jét és tanítóját, ki az eretnekeket megszegyénítette, Ariost és annak követőit megtörte, kinek imádásaira ezek fennhézását megsemmisítette Krisztus, a Nagyirgalmú.” (Ménea II: 363. o.) Az egyik

meg. A szent imádságára (az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében) a kezében tartott téglá három alkotóeleme (homok, víz és tűz) elvált egymástól – először tűz csapott ki belőle, majd a víz folyt a padlóra, és csak a homok maradt a kezében. Ezzel a csodával bizonyította a Szentháromság három személyének és egyetlen isteni természetének tanítását (4. kép). A *Ménea* nem említi szó szerint a csodát, de több himnuszban visszatér az, hogy bölcsességével és egyszerűségével legyőzte Ariost és tévtanítását. Ezek egyike így dicsőíti: „Főpapok szent ékessége, szentéletű, bölcs Szpiridón atya, te az erényekkel kiténtél, azért az Egyház elöljárója lettél, az eretnekek vezetőit onnan kizártad, s Ariosz káromlását a zsinaton elítélted. Csodákat műveltél szóval és tettel. Esedezél a Megváltóhoz, hogy üdvöztse a mi lelkünket!” (Ménea II: 437. o.) Hasonlóképpen írja le megvilágosultként az egyik sztichira: „A Szentlélek fénysugarában megvilágosult, Ariosz ködös esztelenség-

gét megsemmisítette, a Szentháromság tanát világosan és hittel hirdette a bölcs főpap, azért a bölcsék és értelmesek dicsőítették őt és ő a zsinatot megerősítette.” (Ménea II: 443. o.)

A második ikon Szent Miklós püspök tettét örökíti meg, amikor a püspök pofon ütötte Ariost a blaszfémia miatt (5. kép). A hagyomány szerint tette miatt felfüggesztették hivatalából és elbocsátot-

ták a zsinatról, de több atyának is megjelent Krisztus, és közbenjárására visszakapta püspöki tisztségét. A Skitikon egy másik hagyományt is őriz, amely arról beszél, hogy tette miatt a császár le akarta vágatni a kezét, de a főpapok kérésére a zsinat utánra halasztották a büntetést. Éjszaka Krisztus és az Isten-
szülő meglátogatták a szentet, és főpapi ruhával és egy evangéliummal ajándékozták meg. Másnap, amikor meglátogatták, és látták a csodát, bocsánatát kérték, és visszahelyezték a püspöki rangjába.²⁰ Az alkonyati szolgálaton hangzik fel ez a himnusz: „Illő módon magasztalunk téged, soha ki nem al-
vó lámpa, az Egyház egén feltündöklött s a mindenséget be-
ragyogó csillag, Miklós, ki a világot megvilágosítod, a gonosz
szenvedélyek homályát eloszlatozod, az istentagadás fagyát fel-
olvasztod, és mélységes nyugalmat szerzel.” (Ménea II: 361. o.)

A zsinat emlékét őrzi ez a himnusz is: „Minő énekek dallamával magasztaljuk a főpásztort, a gonoszság ellenfelét és az áhítat bajnokát, az Egyház kormányzóját, hatalmas védelmező-
jét és tanítóját, ki az eretnekeket megszegyénítette, Ariost és annak követőit megtörte, kinek imádásaira ezek fennhézását megsemmisítette Krisztus, a Nagyirgalmú.” (Ménea II: 363. o.) Az egyik

²⁰ Ehhez lásd: *To ευλογημένο χαστούκι του Αγίου Νικολάου στον Άρειο, εις την Α' Σύνοδο της Νίκαιας 325 μ.Χ.* <https://www.askitikon.eu/agiologio/ofelima-psycheis/3968/to-evlogimeno-chastouki-tou-agiou-nikolaou-ston-ario-is-tin-a-synodo-tis-nikeas-325-m-ch-021/>.

előverses sztychira így emlékezik: „Üdvözlégy, ki isteni buzgósággal voltál telve, és álombéli fényes megjelenésed által az igazságtalanul halálra ítélték felől a gonoszt elhárítottad, Mürai Miklós, gazdagon felbuzgó müró-forrás, mely a lélek szomját oltja, a szenvedélyek szagát pedig elűzi, a téves tanítás konkolyát széjjelvágó kard, Ariosz tanításának polyváját kitisztító szórólapát, esedezzél Krisztushoz, hogy küldje le dús kegyelmét a mi lelkünk számára!” (Ménea II: 366. o.)

The Creed and the Council of Nicea

The Liturgical Memory and Heritage of the First Ecumenical Council in the Orthodox Tradition

► **In the Orthodox tradition, not only the theological foundation of the Church, the Trinitological and Christological Dogmas, the first Creed and canons – that define the order, the organization and the life of the church – are connected to the memory of the first ecumenical council, but several feasts also. The rich tradition of the feast of the memory of the Holy Fathers from the first Council includes the liturgical program, the hymnography, the Synaxarion, the iconography of the feasts and the hagiography of the saints who participated in the council. This paper presents aspects of the Orthodox liturgical tradition central to the practice and liturgical life of the church to this day.**

Keywords: Orthodox church / first council of Nicea / holy fathers / hymnography / iconography / Synaxarion / hagiography / Menea

Bibliográfia

Forrásművek

ALBERIGO, Giuseppe 2006. Concilium Nicaenum I – 325. In: *The Oecumenical Councils from Nicaea I to Nicaea II (325–787)*. Brepols, Turnhout. (Corpus Christianorum Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta 1.) 3–15. o.

Aranyszájú Szent János isteni liturgiája. Papi szerkönyv. Szerk. Orosz István. Budapest, 2022.

Sz. n. 2018. Το ευλογημένο χαστούκι του Αγίου Νικολάου στον Άρειο, εις την Α' Σύνοδο της Νίκαιας 325 μ.Χ. (The blessed slap of St. Nicholas in Arius, at the 1st Council of Nicaea 325 AD.) *Askitikon*, 2018. december 4. <https://www.askitikon.eu/agiologio/ofelima-psychis/3968/to-evlogimeno-chastouki-tou-agiou-nikolaou-ston-ario-is-tin-a-synodo-tis-nikeas-325-m-ch-021/>

BAÁN István (szerk.) 2023. *Misztagógia. A bizánci liturgia kommentárjai*. Szent Atanáz Görögkatolikus Hit tudományi Főiskola, Nyíregyháza.

BERKI Feriz (ford., szerk.) 1946. *Kánonok könyve*. 1. köt. *Apostoli kánonok és az egyetemes zsinatok kánonjai*. Budapesti Görögkeleti Tudományos Intézet, Budapest.

BERKI Feriz (szerk.) 1969. *Hymnologion. Magyar orthodox énekeskönyv*. 1–2. köt. Magyar Orthodox Adminisztratúra, Budapest.

- DELEHAYE, Hippolyte 1954. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e codice Sirmondiano nunc Berolinensi. Adiectis Synaxariis Selectis*. Offset Frankie, Bruxelles.
- GELZER, Heinrich – HILGENFELD, Heinrich – CUNTZ, Otto (szerk.) 1898. *Patrum Nicaenorum Nomina Latine Graece Coptice Syriace Arabice Armeniace*. B. G. Teubneri, Stuttgart–Leipzig. Repr. 1995. <https://doi.org/10.1515/9783110968491>
- Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας. 14. köt. Πεντικοστάριου. Synaxarist, Athens, 2001.
- Ménea. 1–6. köt. Ford. Rohály Ferenc. Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1998–2010.
- TANNER, Norman P. SJ (szerk.) 1990. *Decrees of the Ecumenical Councils*. 1. köt. *Nicaea I to Lateran V*. Sheed & Ward, London.

Szakirodalom

- BEHR, John 2004. *The Nicene Faith: Formation of Christian Theology*. St Vladimir's Seminary Press, New York.
- BERKI Feriz 1975. *Az orthodox kereszténység*. Magyar Orthodox Adminisztratúra, Budapest.
- FERGUSON, Everett 2005. *Church History*. 1. köt. *From Christ to Pre-Reformation*. Zondervan, Grand Rapids. Web: <https://fbclassroom.com/wp-content/uploads/2021/10/EverettFerguson-Church-History-Vol.-1.pdf>.
- GALADZA, Daniel 2022. The Liturgical Reception and Commemoration of the First Council of Nicea. *Eastern Theological Journal*, 8. évf. 2. sz. 181–217. o.
- GAVRILYUK, Paul L. 2021. The Legacy of the Council of Nicaea in the Orthodox Tradition. The Principle of Unchangeability and the Hermeneutic of Continuity. In: Young Richard Kim (szerk.): *The Cambridge Companion to the Council of Nicaea*. Cambridge University Press, Cambridge. 327–346. o. <https://doi.org/10.1017/9781108613200.015>
- GETCHA, Job 2012. *The Typicon Decoded. An Explanation of the Byzantine Liturgical Practice*. Ford. Paul Meyendorff. St. Vladimir's Seminary Press, New York.
- HOPOKO, Thomas: The Symbol of Faith. In: *The Orthodox Faith*. 1. köt. *Doctrine and Scripture*. St Vladimirs Seminary Press, New York, 2016. Web: *The Orthodox Church in America*. <https://www.oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/doctrine-scripture/the-symbol-of-faith/nicene-creed>.
- KELLY, John Norman Davidson 1960. *Early Christian Creeds*. Longmans, New York.
- KIM, Young Richard (szerk.) 2021. *The Cambridge Companion to the Council of Nicaea*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781108613200>
- LYMAN, Rebecca 2024. The Theology of the Council of Nicaea. In: *St Andrews Encyclopaedia of Theology*. Szerk. Brendan N. Wolfe et al. St Mary's College – University of St Andrews, St Andrews. Web: <https://www.saet.ac.uk/Christianity/TheTheologyoftheCouncilofNicaea.pdf>.
- MOGA, Ioan 2024. Feiernde Erinnerung als Wachsamkeitsübung: Das Konzil von Nizäa (325) in der Orthodoxen Kirche. *Communio. Internationale Katholische Zeitschrift*, 53. évf. 4. sz. 413–422. o.
- PEPONAKIS, Siluan 2013. Ερμηνεία της εικόνας της Α' Οικουμενικής Συνόδου. *Treasure of Knowledge and Pneumatic Treasure*. 2013. június 16. <https://fdathanasiou.wordpress.com/2013/06/16/ερμηνεία-της-εικόνας-της-α-οικουμενικ/>.
- SCHÖNBORN, Christoph 1997. *Krisztus ikonja*. Holnap, Budapest.
- SCHULZ, Hans-Joachim 2005. A bizánci liturgia. Hitbeli tanúbizonyság és szimbolikus forma. Ford. Kiss Etele. In: Robert F. Taft – Hans-Joachim Schulz: *A bizánci liturgia*. Bizantinológiai Intézet Alapítvány, Budapest. 131–460. o.
- USZPENSZKIJ, Leonyid A. 2003. *Az ikon teológiája*. Kairosz – Paulus Hungarus, Budapest.
- WALTER, Christopher 1991–1992. Icons of the First Council of Nicaea. *Deltion tes Christianikes Archaialogikes Hetaireias* (Bulletin of the Christian Archaeological Society), 4. sor. 16. köt. 209–218. o. <https://doi.org/10.12681/dchae.1068>

Ötvened vasárnap (Esto mihi)

► Lk 18,31–43

Mit kívánsz, mit tegyek veled?

A vasárnap jellege

Témánk: vakságból isteni bölcsességre. Az igék fölszabadítanak minket, hogy vakságból eljussunk Isten műveinek meglátására. A heti ige: „Jézus így szól tanítványaihoz: Íme, felmegyünk Jeruzsálembe, és beteljesedik mindaz, amit a próféták az Emberfiáról megírtak.” Összegyűjti tanítványait, és harmadszor is elmondja: most felmegyünk az ünnepre; ismétli, amit már világosan elmondott nekik. Nem valami diadalmenetről szól, hanem szenvedésről, hogy majd pogányok kezébe adják, kigúnyolják, meggyalázzák, leköpi, megostorozzák és megölik. Erre az útra indul igénk alapján Jézus böjt kapujában. Úgy hangzik ez a mondat, mint például egy nagy operában vagy orgonaműben; a fő motívum újra és újra előkerül, halkabban, hangosabban vagy egy gyönyörű pedálszólóban. Hiába a hangsúlyozás, a tanítványok nem értik.

A szoltáríróval együtt, Isten megvilágosító irgalmára szorulva indulunk Jézussal szenvedésének útjára, amelyet értünk is vállalt. Nem a sodródás, a megszegyenülés útja ez, hanem lépcsőfokok, melyek világosnak tűnnek, de az övéi számára csak a feltámadás felől lesznek majd érthetők. Az úton azonban egy vak koldussal is találkozunk, aki nem hagyja magát lerázni, nem hangzik el a neve, csak a kiáltás: „Jézus, Dávid Fia, könyörülj raj-

tam!” Hiába a rászólás, a csitítás, tovább kiáltozik, példát mutatva a mai tanítványoknak, mintha azt mondaná: nincs más opció számomra, itt a nagy lehetőség. Jézus nem megy el mellette, megszólítja: „Mit kívánsz, mit tegyek veled?” Ez a kérdés lehet a vasárnap összefoglaló címe a mindenkori tanítványnak: mit kívánsz? „Uram, hogy újra lás-sak!” Hangzik a válasz: „Láss!” A csoda ezen a vasárnapon is megtörténhet. Látok? Értem?

Amit a textusról tudni kell

Az evangéliumok (Mt 20,17–19; Mk 10,10–32) meg-egyeznek abban, hogy Jézus háromszor is kijelentette tanítványainak szenvedését, halálát és feltámadását, de nem értették, ami történt. Jézus nem sodródik az eseményekkel, hanem Isten akaratának engedelmeskedve megy fel Jeruzsálembe, és ott a kereszten jelenti ki, hogy küldetése elvégeztetett. Lukács nem a főpapokat és az írástudókat említi, hanem azt, hogy pogányok kezébe adatik.

Jézus beszéde a Szentlélek nélkül érthetetlen marad. „Repetitio est mater studiorum” (az ismétlés a tudás anyja), de hiába az ismétlés a szinoptikusoknál, csak utólag, a feltámadás és a Szentlélek ajándékeként lesz majd érthető. Jézus magához gyűjti tanítványait, mint kotlós a csibét, de akkor még nem nyilvánvaló, mi fog tör-

ténni: az „*íme, felmegyünk Jeruzsálembe*” csak annyit jelent számukra, hogy a többi zarándokkal együtt énekelnek, imádkoznak, mint az előző években. Itt azonban másról van szó, a szenvedés, a megvetés, a megaláztatás, a kereszthalál, a feltámadás nem volt benne a tanítványok elképzeléseiben. A *via dolorosát* nem tudták még elképzelni sem. A régmúlt prófétái is előkerülnek, amelyekben utalás történik az eljövendő Emberfiáról mint a megígért Messiás eljövételéről. Sokan éltek ennek a várakozásnak a feszültségében, de a jelek mégsem győzték meg őket.

A kimondott szavak, kijelentések sötétségben maradtak, mint az útszélen kiáltó koldus testi szeme, de ő lelki szemével „látta”, érezte, hallott róla, ezért nem akarta a gyógyulás lehetőségét elszalasztani. Hiába akarták elhallgattatni, csitították, rászóltak, ő annál inkább kiáltozott: „*Jézus, Dávid Fia, könyörülj rajtam.*” Amit Lukács leír, abból kiderül, minden fontosat tudott, hallott már Jézus működéséről, gyógyító erejéről, ő az utóbbiakarta, kiáltozva imádkozott érte. Nem várt a feltámadás utánig, meg tudta fogalmazni kérését, imádságát, amikor Jézus megkérdezi: „Mit akarsz, mit tegyek veled?” Az útszéli vak koldusnak feltett kérdés minket is érint, ha él bennünk a hiány bármilyen tekintetben.

Hisszük-e, hogy Jézus, a Mindenható Fia, az Emberfia minket is magához hív, összegyűjt, kézen fog? Ha vele megyünk, gyógyul testünk, lelkünk, és dicsérhetjük szerető Istenünket, ahogy az oltári előtti lekciónban (1Kor 13) hallottuk.

A perikópa megértése

„Valamennyi középkori ikerend textusunkat jelöli ki erre a vasárnapra. Kiválasztásában döntő szerepet játszott az a körülmény, hogy Jézus újáról van benne szó, arról az útról, amely a Golgota felé vezet.” Idézet Magassy Sándortól, aki szerint a két történet jelképesen összekapcsolódik. Csak a hit látja meg a *via dolorosán* haladó Jézusban a

Messiást, a Dávid Fiát. Az egyházi év útmutatása (esto mihi) a 31. zsoltárból: „Légy erős kősziklám, erős váram” (JÁNOSY 1944, 63. o.) – fontos megérteni, hogy Jézus Isten rendelése folytán van útban, mind a két történet így érthető. A tanítványok nem a testi vakságuk miatt nem értették mindazt, amit Jézus bejelent. Lelki vakságban szenvedtek. Ez a vakság ott gyógyul, és ott támad világosság, ott nyílik a szív, ott van megértése az igének, ahol a kegyelmes Isten ezt a gyógyítást elvégzi. Amint a karmester int, elindítja az énekkart, a zenekart. Így indít a böjti útra Jézus, hogy mennyei Atyjára emeljük tekintetünket. Ő az, aki végigvezet az előttünk álló úton, ha engedjük, hogy legalább utólag, mint a tanítványok, fáziskéséssel, de megérthessük: lehetséges vele járnunk és dicsérni őt.

Igehirdetési vázlat

1. Néha tanácstalanságban szenvedünk. Ünnepek előtt, például adventben karácsony előtt, böjtben húsvét előtt, és jó, ha megnyugtató választ kapunk, ha megértjük a helyzetet. Megszűnik a kommunikációs zavar. A földön dúló több mint száz véres háború azt mutatja, nem értjük egymást, országok, népek, hatalmasok és nincstelének. Az is rossz, amikor valakinek halláskárosodása van, mindent hangosan meg kell ismételni, egyszer, kétszer, háromszor. A tanítványok is ilyen helyzetben voltak, mint mi is sokszor. Énekeljük meghatódottan a böjti éneket: „*En lelkem, útra készülj, / Kísérd el Uradat! / A szent város felé tart, / Kövesd, és el ne hagyd! / Szent áhítattal kísérd, / Úgy nézd nagy kínjait! / Hordozni a keresztet / Téged is megtanít.*” (EÉ 209,1)

A tanítványok úgy gondolták, hogy a koldus kiáltozása nem illik a „szent áhítathoz.” A koldust letiltották, csendesítették, pedig pontosan kiáltotta a megoldó, gyógyító kulcsot: „*Jézus, Dávid Fia, könyörülj rajtam!*” Három évig hallgatták a Mestert, de mégsem értették. Ha Péter nem értette, a tanítványok nem értették, akkor a mai tanítvány hogyan értené, milyen útra is hív minket Urunk?

A vak koldus hitből fakadó könyörgése meghallgatásra talált, a gyógyulás megtörtént. A vele történtek kapcsán szívére helyezi a mindenkori gyógyulásra szorultaknak, hogy bátran vigyék Jézus elé kéréseiket. Ha Jézus tanítványaiként, egyszerűen az úgymond „bennfentesek” köréhez tartozónak gondoljuk magunkat, észrevevesszük-e az út szélén lévőket?

Vak volt a koldus, és vakok a tanítványok, de a hit kiáltásából istendicsőítés lett. Mindnyájan „vaknak születünk”, de a „látáshoz” Jézus szava és a Szentlélek ajándéka szükséges. Kicsit olyan ez, mint soknyelvű tanácskozáson a szinkrontolmács, aki a megértést, a jó irányokat felfedi. Jézussal úgy járunk jól mindenféle utakon, betegségek, háborúságok, katasztrófák, szenvedések útján, ha a Szentlélek vezetését, tanácsait megértjük. Túróczy Zoltán: „Jézust nem lehet mindig észrevenni, megérteni. Nem erőszakolja magát senkire, elmegy mellettünk, de alkalmat nyújt arra, hogy a sötétségből világosságra jussunk. Jézus utoljára megy arra, nekünk úgy kell az alkalmakat megragadni, mintha utolsó alkalom lenne.” (TÚRÓCZY 1939, 106. o.)

2. Az evangéliumok háromszor is elmondják Jézus határozott kijelentését, próféciáját szenvedéséről, haláláról, feltámadásáról, de övéi nem értik. LUTHER (1997 [1534. február 15.]) mégsem a tanítványokat hibáztatja, hanem Isten hatalmára, titkaira mutat: mielőtt megtörténne a csoda, hallhatatlan a szenvedés, a halál és feltámadás, és érthetetlen, de amikor megtörténik, Jézus szava hittel érthetővé válik, megláthatjuk benne Isten kegyelmét. „Íme” – ez nekünk szól – felmegyünk Jézussal az ünnepre. Feltámadása után már a tanítványok is tudják és értik, miért is helyezte nyomatékosan szívükre a megváltás útját. A Szentlélek ajándéka nélkül mi sem értünk meg semmit a jézusi útból! Szívünk dobban-e a Názáreti Jézus nevére? J. S. Bach *János-passió*jából csodálatosan zeng bennem a kórus vissza-visszatérő mondata: „Jesum von Nazareth”, sokszor ismétlik fülbemászóan. Húsvét felől így már vallhat-

juk, ő a kulcs a gyógyuláshoz, megváltáshoz, új élethez! Most itt az idő a követésre, dicsőítésre!

3. Amikor kiszálltunk Jerikóban a buszból, az idegenvezetőnk, Simon Segali elmondta, hogy az emberiség egyik legrégebbi kultúrájának nyomait találták meg ott a régészek. Eszünkbe jutott a „látó” jerikói vak és a sietős, „lelkileg vak” zarándokok tömege. Jó lenne megérezni, meglátni, megfogadni a tanácsot, meghallgatni Jézus kérdését. Böjt kapujában sokféle érzés jár át, de Jézus észrevesz engem is. Azt kérdi: mit akarsz, mit tegyek veled? Most felmegyünk, gyere te is! A csoda, hogy vele járhatunk, megtörténhet. Gyógyulhat a lelkünk, a testünk is. Mindig csodáltam a jerikói rózsát, ami egy száraz kórónak, barna fűcsomónak látszik, de ha az életet adó vízzel érintkezik, feleled. Szinte szempillantás alatt gyönyörűvé válik. Ilyen a vak koldus. Reménytelen, útszéli állapotából föléled, csatlakozik a zarándokokhoz, követi Jézust és dicsóíti Istent megújult lélekkel. Mi is találkozhatunk Jézussal, az örök élet forrásával.

Illusztrációk

VERS

Áprily Lajos: *Bartimeus*

Szép volt, anyám, mikor a két szelíd kéz
megérintette fénytől szűz szemem,
világgá lett a bús világtalanság,
s öröm borzongott át a lelkemen.

Koldus-kövem felett, a tér derengett,
arcom felé egy arc világított,
s káprázva néztem hívó, mély szemébe
Annak, ki jött, megállt, meggyógyított.

Szép volt, anyám, szememmel símogatni
virág selymét, gyümölcsök bársonyát,
vagy messze-húzó út ívét követni
a dús vetésű Jordán-tájon át,

Ma is csodám a csillagsűrűs éjjel,
a nyári éj, mely csóvákat hajít,
a virradat, mely kútvízhez kicsalja
a város nőit és galambjait.

Jerikó minden színe birtokom lett.
Egész világ. De meddig lesz enyém?
Ha börtönömbé holnap visszahullnék,
tán elhullatnám s elfelejteném.

A pálma zöldjét, esti domb liláját,
barna leányrajt, bíbor rózsátót.
De lelkem mélyén hordozom halálíg,
hogy láttam Őt, anyám, hogy láttam Őt!

Böjt 1. vasárnapja (Invocavit)

► 1Móz 3,1–13

Egyedül nem megy – és mással sem, csak Jézussal

A vasárnap jellege

Invocavit vasárnapján (a böjti időszak első vasárnapján) az egyházi esztendő legkorábban kialakult ünnepei sorát kezdjük meg. Az egyház számára mindig is húsvét, Krisztus feltámadásának ünnepe a leghangsúlyosabb. Jelentőségét mutatja, hogy nemcsak a napján, hanem minden vasárnapon ezt hirdeti az egyház. Húsvét ünnepének kiemelkedő voltát az is jelzi, hogy nemcsak a napjának, hanem az oda vezető útnak is nagyon korán kialakult a liturgiája. A negyven napos nagyböjt hamvazószerdától nagyszombatig arra hívja az egyház tagjait, hogy valódi mélységében értsék meg, mi vezetett Jézus kereszthalálához. Éppen ezért teljesen logikus, hogy ebben az időszakban kiemelt jelentősége van a törvény hirdetésének, a bűnbánatnak, az aszkézisnek (testi böjt), hogy az Isten törvénye által megítélt emberben tudatosuljon helyzete – bűnös és elveszett volta. Min-

Felhasznált irodalom

- JÁNOSSY Lajos 1944. Az egyházi év útmutatása. *Lelkipásztor*, 20. évf. 2. sz. 61–65. o.
- TÚRÓCZY Zoltán 1939. Sötétségből a világosságra. Ötvened vasárnapra. Délelőtt. Lukács 18,31–43. *Lelkipásztor*, 15. évf. 3. sz. 106–108. o.
- LUTHER Márton 1997. Prédikáció 1534. február 15-én. Idézi: Magassy Sándor 1997. *Óegyházi perikópák*. 1. köt. Szerzői kiadás. 167. o.
- PRÖHLE Károly 1965. *Lukács evangéliuma*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
- VICTOR János 1972. *Lukács evangéliuma*. Református Sajtóosztály, Budapest.

■ SMIDÉLIUSZNÉ DROBINA ERZSÉBET

dennek velejárója, hogy az ember magába száll, meglátja bűneit, kudarcait, elesettségét, erőtlenségét és tehetetlenségét Isten törvénye előtt.¹ Ez sötét és nyomorúságos megtapasztalás a számára.

Ugyanakkor különös üzenete van ebben az időszakban is a vasárnapoknak, hiszen azok nem tartoznak bele a böjti napokba (azok nélkül tart negyven napig). Azok továbbra is Jézus feltámadásának és győzelmének örömét hirdetik. Fontos, hogy ezt tudatosítsuk magunkban és a gyülekezetben is, külön figyelve a vasárnap megnevezésére (JÁNOSSY 2008, 24. o.).

A vasárnap evangéliuma Jézus megkísértéséről és győzelméről szól (Mt 4,1–11), az epistola (Zsid

¹ *Konfirmációi káté*, 28. kérdés: „Mit mutat meg Isten törvénye? – Isten törvénye megmutatja Isten akaratát, hogy mit kíván tőlem. Azután megmutatja engedetlenségemet, hogy mennyire nem fogadok szót neki. Végül megmutatja tehetetlenségemet, hogy Isten akaratát a magam erejéből nem tudom megtenni. Ezért elveszett és megítélt ember vagyok.”

4,14–16) pedig Jézus főpapságán keresztül mutatja be azt a különleges státuszt, amelynek segítségével nemcsak közvetít, hanem eredményesen (!) közben is jár az emberért. A mondanivaló tehát nem áll meg a kísértésnél, az elbukásnál, a bűnnél, hanem Krisztust mint győztest állítja elénk, aki nemcsak a maga számára nyerte meg a csatát, hanem mindazok számára, akik az övéi, akik hozzá tartoznak, akik áldozatának köszönhetően kegyelemben részesültek.

Hangsúlyosan jelenik meg mindhárom helyen Jézus kettős természete. Ez az, amin keresztül Isten úgy tud jelen lenni a világban, hogy a bűnt elítéli, de a bűnöst megmenti. A böjti időszak bűnbánatra hívó napjai, valamint a bűnt és a halált legyőző Krisztus győzelmét hirdető vasárnapok kettőssége szólal meg a következő időszakban. Ez feszül egymásnak bennünk is, hogy a hétköznapiok mélységéből Krisztus győzelme bennünket is felemeljen; a bukásokból, a kudarcokból, a bűnből és a halálból új (örök) életre vezessen.

Amit a textusról tudni kell

Az őstörténet (azon belül a bűneset története) azokra a kérdésekre keresi a választ, melyek kultúrától és vallástól függetlenül már a történelem előtti kortól kezdve foglalkoztatja az embert. Attól kezdve, hogy a *Homo sapiens* megpróbálja megérteni az őt körülvevő világot és benne önmagát, egyszerre keres magyarázatot a természettudomány és a technika titkai mellett azokra a kérdésekre is, hogy honnan származik, mi a küldetése, miért van annyi gonoszság, baj, nyomorúság, betegség és halál. Ha minden, amit Isten teremtett, jó, miért van a világban és az ember életében a rossz, a bűn?

A bűneset történetében a bibliai szöveg más vallásoktól eltérően nem az istenek irigységében, féltékenységében és haragjában fogalmazza meg a probléma gyökerét, hanem az ember Isten iránti engedetlenségében (KUSTÁR 2008, 54–55 o.). A Teremtő egyetlen paranccsal állít korlátot az embernek. Ez a parancs fejezi ki, hogy csak kép-

mása Istennek, és nem egyenlő vele. Ez a parancs tudatosítja a különbséget a Teremtő és a teremtmény között. Van, amit nem kaphat meg az ember. Nem irigységből, nem gonoszságból, hanem azért, mert nem tudja kezelni, mert nem isten. Ám éppen ezt nem akarja, illetve nem tudja elfogadni az ember. Maga akar irányítani, lázad az egyetlen szabály ellen – maga akarja kezébe venni az irányítást. Az eredmény viszont éppen az ellenkezője lesz annak, amire vágyik: minden kicsúszik a kezéből, a palackból kiengedett szellem önálló életre kel, és fölé kerekedik az embernek.

A perikópa megértése

Gimnáziumi hittanórán sokszor felteszik a kérdést az őstörténet eseményeivel kapcsolatban, hogy hogyan kell azokat érteni. Hiába magyarázom el többször is, hogy az ókori ember nem konkrétumokban, hanem szimbólumokban gondolkodott, és adta át nemzedékről nemzedékre a legfontosabb tanítást a világ keletkezéséről és az ember életének alapvető kérdéseiről, nem tudják (nem akarják?) megérteni. Az emberek többsége felnőtt korára is megmarad a gyermeki hit azon állapotában, ahol az antropomorf Teremtő az ember képmása, Ádám és Éva két ember, akikről származik az egész emberiség, a(z alma)fa a tudás fája, amelynek gyümölcse tette lehetővé a tudományos fejlődést az ember számára. Fontos tisztában lenni azzal, hogy szavainkra filmszerűen játszódik le a történet az ígehallgatók előtt, és nagyon könnyen beleszáradhatnak a „sztoriba”.

Ami azonban sokkal hangsúlyosabb ma a számunkra, az az, hogy emberi (teremtményi) természetünk része (velejárója) a bűn. Lehet keresni a magyarázatát annak, hogyan került az emberbe, lehet vádolni a Teremtőt, hogy ezzel a „hibával” hozta létre az embert, lehet kis- (vagy nagy) előadást tartani az eredendő bűn mibenlétéről, de ez nem változtat magán a tényen: az ember dönt és cselekszik Isten rendje és törvénye ellen. Ennek a döntésnek és cse-

lekvésnek a következménye nem határozható meg egyszerű hibaként, mert végérvényesen sérült a kapcsolat. (Társas kapcsolatainkból is tudjuk, hogy ha valaki visszaél a bizalommal, onnantól már nem tud az lenni, aki előtte volt. – Hiába a megbocsátás.)

Fontos megemlíteni azt is, hogy bármennyire is szeretnénk magunkat emberként hatalmi pozícióban tudni, végső soron nem mi irányítjuk az eseményeket. Nem tudunk kitalálni jó megoldást. Az embernek annyi a lehetősége, hogy választ az előtt álló utakból – ez azonban nem kevés. A választással ugyanis megkapja a szabadságot, valamint a felelősséget is. Választhat, de annak minden következményét viselnie kell.

Fontos továbbá, hogy bűn és büntetés nem választható el egymástól. Bár textusunkban nem szerepel az előzmény és a következmény, de minden esetben, amikor az ember (vagy a választott nép) valamilyen útmutatást (törvényt, szövetséget, parancsot) kap, elhangzik az is, hogy mivel jár annak megszegése. Ez nem csak a zsidó-keresztény kultúrkörre igaz, hanem egyetemes kinyilatkoztatásként ott van minden nép jogrendjében: „...a jó és a rossz tudásának fájáról nem ehetsz, mert azon a napon, amelyen eszel róla, halállal lakolsz.” (1Móz 2,17) „De ha nem hallgatsz az Úrnak, a te Istenednek szavára, ha nem tartod meg, és nem teljesíted minden parancsolatát és rendelkezését, amelyet ma megparancsolok neked, akkor rád szállnak mindezek az átkok, és kísérni fognak téged.” (5Móz 28,15)

Kicsit furcsa, hogy a kijelölt textus szigorúan csak a bűneset „tényét”, az emberi akciót írja le, hiszen ezzel láthatjuk ugyan a folyamatot, de eléggé a levegőben marad. Ugyan elvezet arra, hogy felmérjük, diagnosztizáljuk helyzetünket – ami a böjti időszak legfontosabb célja –, de nem jut el a történet sem a következményig (büntetés – halál), sem Istennek a megváltásban megvalósuló megoldásáig. Ebben az értelemben semmiképpen nem hagyható el – még a legrovidebb liturgia során sem –, hogy megszólaljon a vasárnap evangéliuma, mert csak azon keresztül hangozhat valódi örömhír az ember számára.

Igehirdetési vázlat

Az igehirdetés során fokozott hangsúlyt kell kapnia a törvény és az evangélium kettősségének. Böjt idejébe lépve központi szerepet kap az önvizsgálat, bűnös állapotunk felismerése, ugyanakkor (vasárnap lévén) a meghalt és feltámadt Krisztus győzelmét is hirdetniünk kell, amely öröm a hitből élő ember számára a böjti időben is.

Az elbukott ember

A kijelölt ige alapján nem kerülhető el annak kifejtése, hogy mi a bűn. Természetesen nem az, hogy esznek a gyümölcsből, hanem egyrészt a bizalmatlanság, másrészt a lázadás. Az ember nem tudja és nem is akarja elfogadni Istentől elrendelt helyét a világban. Érti különleges voltát, hogy isteni képmásra teremtett, de nem elégti ki ez a státusz. A hatalmi ambícióit nem elégti ki az, amit Istentől kapott, hanem ki akarja terjeszteni arra is, amit a Teremtő magának tartott meg: a jó és a rossz megkülönböztetésének (meghatározásának?) képességére, illetve arra, hogy egyenlő legyen Istennel – vagy még inkább nála is hatalmasabb. Mindezt az is bizonyítja, hogy a bűneset után nem bánja és nem vallja meg tettét, hanem igazolni akarja magát. Az enyhítő körülmények előhozatala a bűn legalizálása: amit tettem, tulajdonképpen megérthető, elfogadható. A mai jogrendszerben is nyomon követhető, hogy időről időre ki kell igazítani, módosítani kell a jogszabályokat, mert az indokok és magyarázatok újabb és újabb kiskapukat nyitnak ki. Mindez egészen odáig vezet, hogy a végén az ember valóban elhiszi magáról, hogy nem is bűnös. A börtönökben lévő elítéltek többsége sem tartja magát bűnösnek. A tettek, indítékok, szándékok bűnként való elismerése kiszolgáltatottá teszi az embert nemcsak Isten, hanem minden embertársa előtt.

(Érdemes lenne körkérdést intézni a vasárnapi istentisztelet hallgatósága felé, hogy van-e bűne, illetve mi a bűne.) Evangélikus gyülekezeteinkben már csak nyomokban található meg a személyes gyónás gyakorlata. – Miért nem érzik szükségét?

A megváltásra szoruló ember

Van-e lehetőség az Istennel való kapcsolat rendezésére? Egyrészt igen, másrészt nem.

Isten számára fontos az ember. Nyilvánvalóan tudja, hogy mi történt, mégis keresi. Lehetőséget ad arra, hogy megbánja és megvallja, hogy ellene fordult, az ember azonban nem akar ezzel élni. Az események megállíthatatlan sora válik büntetéssé az ember számára: nem tud már megállni, nem tud nem vétkezni. Ez vezet ahhoz a szomorú tényhez, hogy véglegesen elszakadtunk Istentől. Jézus azt mondja a farizeusoknak: *„Ha vakok volnátok, nem volna bűnötök, mivel azonban most azt mondjátok: látunk [azaz van ismeretünk és tudásunk értelmezni Isten törvényét, ami alapján nagyon jó magyarázataink és indokaink vannak tetteinkre], megmarad a bűnötök.”* (Jn 9,41) Bármennyire is nehéz elfogadni, vannak irreverzibilis (visszafordíthatatlan) folyamatok. Számunkra, emberek számára az Istennel való kapcsolat megromlása is az.

Jézus a bűn és a Sátán legyőzője

Az alapigénk megáll ott, hogy kimondja a száraz tényeket az ember állapotáról: ebben az (Istentől elidegenedett) állapotban vagyunk, és itt meg is kellene állnunk, ha az emberi lehetőségeink alapján vizsgálná Isten előtti helyzetünket. A vasárnapok azonban böjt idején is a győztes Krisztust hirdetik, aki meghallja a kétségbeesésében és reménytelenségében hozzá kiáltó embert (invocavit). Isten szeretete abban mutatkozik meg, hogy az emberré lett Jézusban elvégzi helyettünk a „piszkos munkát”: betölti a törvényt, ellenáll a kísértésben, Isten Fiaként pedig igazi főpapként közbenjár értünk. Mi nem tudjuk betölteni a törvényt – ő megteszi helyettünk. Mi nem tudunk visszatérni Istenhez – ő visszamegy helyettünk. Mi nem tudjuk képviselni saját érdekeinket – ő közbenjár értünk. Mi nem tudjuk rendezni a számlát – ő rendezi helyettünk. Mi nem tudunk Isten fiává lenni – ő tesz azzá bennünket. Azzal, hogy kísértésekben legyőzi a sátánt, mindazt legyőzi, ami bennünk folyamatosan Isten ellen küzd, így ad lehetőséget az Életre.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 4,1–11 (kötelező!); Zsid 4,14–16

Énekek

EÉ 275, 75

Imádság

Urunk! Hiába áztatjuk magunkat, be kell látnunk, hogy nélküled nem tudunk szabadulni bűneinktől, legfőképpen pedig elbizakodott és Teremtőnk ellen lázadó természetunktől. Csak Te segíthetsz rajtunk! Hallgass meg, amikor legmélyebb nyomorúságainkból hozzád kiálltunk, és jöjj segítségünkre! Halálod és feltámadásod által vezess vissza minket is mennyei Atyánkkal való közösségbe, hogy valódi, örök életünk legyen. Ámen.

Illusztrációk

GONDOLATOK

„Úgy hiszem, Istent nagyon elszomorítja, ami velünk történik, ám évek óta azt mondjuk neki: menj ki az iskoláinkból, a kormányunkból, és távozz az életünkéből. És ő, amilyen gentleman, csendben visszahúzódott. Miképpen várhatjuk el Istentől, hogy áldását és védelmét adja, ha egyben arra szólítjuk fel, hogy hagyjon bennünket békén?”

Anne Graham Lotz (1948–)
amerikai evangélikál igehirdető

„Azért, kedves testvérem, ismerd meg Krisztust, mégpedig a megfeszített Krisztust. Magasztald őt, és kétségbeesvén magad felett, így kiáltás hozzá: »Úr Jézus, te vagy az én igazságom, én meg a te bűnöd vagyok. Magadra vetted az enyémet és nekem ajándékoztad a tiédet. Olyanná lettél, amilyen nem voltál, s olyanná tettél, amilyen nem voltam.«”

Luther levele egy szerzeteshez (VIRÁG 1991, 85. o.)

Felhasznált irodalom

GRAHAM LOTZ, Anne: A kitiltott isten válasza. *Baptista.hu*. http://ex.baptista.hu/monor/iratok/a_kitiltott_isten_valasza.pdf.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.

KUSTÁR Zoltán 2008. Mózes első könyve. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.

VIRÁG Jenő 1991. *Dr. Luther Márton önmagáról*. 4. kiad. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.

■ SELMECZI LAJOS PÉTER

Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere)

► Ézs 5,1–7

Isteni számvetés – mérlegen az ember

A vasárnapról

Húsvét előkészítő időszakának fő része a negyvennapos böjti idő. Noha legnagyobb ünnepünk felé haladunk ekkor, és a húsvét diadalának fénye ragyoghatna fel előttünk, böjtnek mégsem ez a jellemzője. Hiszen egyúttal nagypéntek felé is haladunk, s ennek árnyéka érezhető. A böjti időszak vasárnapjai azonban nem a passiót hozzák elének, hanem Krisztus győzelmes harcát a sötétség birodalmával és az ördöggel szemben.

Ebben az időszakban a második vasárnap: Reminiscere. Zsolt 25,6 a névadó bevezető zsoltárvers. A böjti vasárnapok sorába simulva ez a vasárnap is a fent nevezett harcról szól: az oltár elől elhangzó evangéliumi igék szerint is. Ennek a küzdelemnek a győzelme az önmagát feláldozó Úr. Az epistola pedig a megszenteltetésünkért való böjti harcra int: szüntelen ellene mondas az ördögnek, a világnak és a test kísértéseinek.

Ehhez kapcsolódóan tanít a liturgikus szín is (a lila), mely a bűnbánat idejére hívja fel a figyelmet. Az egyházban a bűnvallás (gyónás), megtérés és gyógyulás ideje a böjt. Ehhez párosulhat az ige és a káté ajánlása szerinti testi böjt, a keresztény aszkézis. Nem öncélúan, hanem a lelki koncentráció, elcsendesedés, meditáció együttjárójaként vagy éppen következményeként (JÁNOSSY 1944, 18. o.).

Amit a textusról tudni érdemes

Ézsaiás próféta a Kr. e. 8. században tevékenykedett Júdában. Ebben az időben Asszíria kiterjesztette határait, majd megindította támadásait Szíria-Palesztina ellen. Izrael történelmében nagyon küzdelmes évek voltak ezek mind politikailag, mind lelkileg. Izrael északi királysága romlásnak indult, végül áldozatul esett az Asszír Birodalomnak Kr. e. 722-ben. Úgy tűnt, hogy Júda királysága is összeomlik, de egyelőre ellenállt a támadásnak (MARTIN 1999, 18. o.).

Ézsaiás „prófétai szolgálatát tehát beárnyékolta Asszíria ellenállhatatlan ereje és világuralmi terve” (JENSEN–IRWIN 2002, 365. o.). Ebben a politikai küzdelemben és lelki hanyatlásban lépett színre, hogy felszólítsa népét, hogy bízzanak abban az Úrban, aki az egyetlen olyan védelem, akire szükségük van (MARTIN 1999, 18. o.), csak a benne való hit által maradhat fenn Izrael népe. „Ézsaiás szüntelenül az Izraelre váró dicsőséges jövő és a jelenlegi állapotának szörnyű valósága közötti feszültségben él, amelyet csak az Úr képes feloldani.” (WEBB 2022, 54. o.)

Ézsaiás nem volt népszerű próféta a hazájában. Nem szívesen hallgatták dörgedelmes igehirdetéseit. Ennek ellenére „a próféta visszatér a hálátlan feladathoz, hogy feltárja honfitársai bűnét, és figyelmeztesse őket az eljövendő ítéletre. Nincs könnyű

dolga; nehéz úgy átadni ezt a kellemetlen üzenetet, hogy meg is hallgassák.” „Leleményesnek és találékonynak kellett lennie a prófétának, ha azt akarta, hogy üzenete célba jusson.” (Uo.) Előveszi lantját, és szerelmi énekbe kezd (CZANIK 1999, 106. o.).

A perikópa az egész Ószövetség egyik legszebb költői alkotása. Műfajilag szerelmi ének, szüreti ének, de panaszének is egyben (MOLNÁR 2012, 71. o.). A szerelmi ének valójában példabeszéd, egy ügyesen kigondolt példázat a viszonzatlan szeretetről. Allegória: a próféta kedvese az Úr, a szőlője pedig Izrael népe. E kettő szemben áll egymással: Isten nagylelkűen gondoskodik népéről, amit ők bűneikkel viszonznak. Ebből az ellentétből fakad az ének nagyon kemény tartalma: az ítélet.

Ézsaiás a textusban kétszer nevezi kedvesének és szerelmesének az Urat. Az ószövetségi kegyességnek fontos része az Isten iránti szeretet. Ézsaiás szenvedélyesen szerette az Urat, és éppen emiatt teljességgel átérzi az Úr felháborodását és fájdalmát, amelyet népe szándékos vétkezése miatt érez (WEBB 2022, 55. o.).

A (türelmes) várakozás olyannyira fontos momentum e dalban, hogy a vár (qáváh) ige háromszor fordul elő a szövegben – a magyar fordítás szerint pedig négyszer.

A második allegória az énekben a nemes szőlő és a vadszőlő képe (MOLNÁR 2012, 72. o.). A 7. versben tömören megfogalmazott társadalmi igazságosságra való igény adja meg jelentésüket. Ézsaiás a szavak hangzását is használja az ellentétek nyomatékosítására: a törvényességet (mispát) felváltotta az önkényesség (mispoh), az igazságot (cedáqáh) pedig a gazság (se'áqáh).

A perikópa megértéséhez

Az Ószövetség egészének tömör foglalataként is tekinthetnénk a textusra. Isten és választott népének kapcsolata hűen kiábrázolódik benne. Isten keresi a népét, aki mindig hűtlenné válik hozzá. Mit kellene még tennie, hogy végre megtalál-

ja és megmaradjon mellette a nép? Mit nem tett meg érte? Kiválasztotta az ősatyát, földet és jövőt adott neki. Aztán az Egyiptomból való szabadulás után ismét választott népének adta az ígéret földjét (4Móz 13,23-ban éppen a szőlőfürt mutatja a föld erejét), akik az itt maradó szomszédos népek hatására állandóan hűtlenkednek, és Istentől elfordulnak. Isten „tehetetlensége” fogalmazódik meg a „mit kellett volna még tennem” kérdésben. Egyes írásmagyarázók szerint bár az Úr annyi mindent megtett népével, de egyet sohasem: nem alkalmazott erőszakot, nem kényszerítette a hitre.

Az ilyen módon szeretetét tékozló Isten képe jelenik meg az Újszövetségben is. Akár az önmagát a kereszten feláldozó Úr személyében, akár a jézusi tanításban a tékozló fiú címet viselő, de sokkal inkább a tékozló és megbocsátó, a hűtlent visszaváró és visszafogadó Istenről szóló példázatban.

Igehirdetési vázlat

Csak a kert más

Ézsaiás szolgálatának közege a politikai és térfoglalási küzdelem, valamint a szinte tapintható lelki hanyatlás. Eltelt azóta megközelítőleg kétezernyolcszáz év, és mintha hasonlólt élnék meg újra. Az ember hatalmi éhsége (háborúra való szomjazása) és lelki étvágytalansága szinte semmit nem változott. A változásra azonban mindkét téren nagy szükség volna ma is – akárcsak Ézsaiás korában volt. Az ézsaiási ének tehát semmit nem veszített aktualitásából. Ézsaiás a dicsőséges jövő és a jelenlegi állapot között feszülő ellentét nehézségét élte meg. A mi életünkben is ez a kettősség van jelen. Leírhatjuk ezt a két eljövétel közötti lét valóságaként, vagy megfogalmazhatjuk úgy is, hogy „simul iustus et peccator”.

A mi dalunk

A próféta és a lelkész személyének az a párhuzama nem hagyható figyelmen kívül, hogy mindkettőnek leleményességre van szüksége, hogy célba juttathassa a rábízott üzenetet. (Ézsaiás a textus

situációjában éppen vándorénekesként állt elő, s mintha szerelmi éneket énekelne, kezdte meg a kemény ítélet meghirdetését, csak hogy figyelmet kapjon hallgatóságától.) Hogyan szólaltassuk meg az evangéliumot, hogy meg is hallgassák? Pál apostol szavai iránymutatók: „...mindenkinek mindenné lettem, hogy mindenképpen megmentsek né-melyeket” (1Kor 9,19–23). Felvetődhet annak kérdése is, hogy csak a lelkész feladata-e az örömhír továbbadása. Magányos küzdelem ez? Hol vannak a szolgatársak? A próféta az Úr iránti szenvedélyes szeretetével szólal meg – vajon a mai igehirdetőkben is megvan ugyanez? Vagy érzelem nélkülivé vált a mi vallásosságunk is, mint a környezetünké? (A textusban később kerül elő az önvizsgálatra szólítás, de talán ezen a ponton is megfontolandó.)

Mid van, amit nem kaptál?

Az első szavunk mindig a hálaadásé kellene, hogy legyen: mi mindent adott nekünk és tett meg értünk az Úr. Hálaadás a teremtő Gondviselőnek az életért és annak minden területéért, perspektívájáért. A megszabadulásért a Megváltónak. A hitért, reménységért a megszentelő és közösségbe vezető Léleknek. Meglátjuk, érezzük körülöttünk és bennünk az élet Urának kisebb és nagyobb csodáit? Hálát is adunk értük?

Jótett helyébe jót várj!

Másodjára önvizsgálatra szólít az Úr igéje. Húsvét ünnepe felé haladva megkerülhetetlen a kérdés: a legnagyobb csoda, a megváltásunk/megváltottságunk hogyan hat az életünkre, mire készítet bennünket? A Mindenható életünk minden apró részletére és részletében hatott. Minden „elvégeztetett” (Jn 19,30). Hol marad a várt eredmény?!

Népmesei motívum: „jótett helyébe jót várj”. Vajon Istennel való kapcsolatunkban nem ugyanennek kellene érvényesülnie? „Várta, hogy jó szőlőt teremjen.” (Ézs 5,2) Aztán megint várta (5,4), és még újra és újra (5,7). Meddig várjon még? Mit kellett volna még tennie, amit meg nem tett (5,4)?

Ezeknél a gondolatoknál kapcsolódik össze a böjti vasárnap jellege a textussal. Egyrészt a bűnvallás-

megtérés gondolatkörével, másrészt az értünk harcoló, mindenképp győzedelmeskedő Krisztussal, aki már mindent elvégzett értünk. A magunk böjti harcát vívva meg kellene találnunk az Úr útját, a hitből fakadó és neki tetsző életfolytatást, a jó szőlő/gyümölcs termését. Meddig várjon még?!

Hogyan tovább... .

...nem csak az igehirdetésben. Ezen a ponton több igei kapcsolódást találtam, amelyek hivatkozásként vagy direkt módon akár be is építhetők az igehirdetésbe:

2Sám 12,1–12: Ézsaiás és Nátán fellépése és megszólalása hasonlóan zajlik. Úgy kezdenek bele mondandójukba, mintha a hallgatóságot nem is érintené, amiről szólnak. Hiszen a szálkát a másik szemében mindig hamarabb felfedezzük, mint a magunkéban a gerendát. Nátánnál és Ézsaiásnál is csak az ítélet után van a nagy ráébredés/ráébredés, kiről és kinek is szól valójában az üzenet. Ma sem a szomszédnak, a haragosomnak (hogy azt ne mondjam, ellenségemnek), a mellettem ülőnek... stb. Mikor tekintek már végre tükörbe? Lelki tükörbe? Nem piszkál a „szálkám”? Fáj? Fertőződik már a környéke? Vajon kilöködik magától? Nem kellene inkább nekem tenni ellene? Miért halogatnám? Nálam mikor talál be végre a felismerés (az aha-élmény), hogy „bizony, rólam szól”?! Mikor talál szíven a próféta szó: „Te vagy az az ember!” (2Sám 12,7)

Jn 15,1–5: a jézusi „én vagyok”-mondások egyike: az igazi szőlőtöről. Az evangélista közvetítésével Jézustól útmutatást kapunk életünk egészének az őbenne való meggyökereztetésére, illetve a szőlő képénél maradvá: beléoltatására. Őhöz kapcsolódva (hittel és reménységgel), belőle táplálkozva (testét és véré), teremhetünk végre olyan termést, amelyet a Szőlősgazda vár. Nem éppen erre vár a gazda?!

Lk 13,6–9: a terméketlen fügefa példázata párhuzamot mutat textusunkkal a gyümölcsstermés elmaradásának momentumában. Az ember itt is azonnal ítéletet hirdet a fa sorsát illetően. Pusztulás várna rá, ám a vincellér időt kér neki. Itt olyan

várározással és újabb nehéz, küzdelmes munkával teli kegyelmi időről esik szó, amely textusunkban ugyan nem jelenik meg, de tapasztaljuk, hogy jó az Úr, azért nincs még végünk. No, de meddig feszítjük a húrt, és meddig várároztatjuk az Urat? Nem lenne már végre ideje változni/változtatni?!

„Keresztfa titka tündököl”

A próféta elmondta már azt, hogy Isten a bűnt és az ünneplést ki nem állhatja, a nép mégsem hajlandó kimozdulni a megszokott sémából (Ézs 1,11–17). Az akkori Izraelben az volt a séma, hogy ők Isten választott népe, ebből fakadóan az az igazán fontos, hogy megtartsák az istentiszteletet, bemutassák az áldozatokat, elmondják az imádságokat, szépítsék és fenntartsák a templomot, és mindezekért Isten majd megáldja őket (CZANIK 1999, 108. o.).

Isten a kibontakozás útját is megadta: ez a megtérés. Ahelyett, hogy továbbra is minden menne a megszokott kerékvágásban, mert ismerős a séma, gyökeres változás kell. Kultusz és formalitás helyett élő hit kell.

Az Úr végül megadta önmagának a választ kérdésére: „a diadalmas szent kereszt”. Mindent megtett. Még ezt is. Nincs már, mit még ezen felül is várhatnánk. Most már igazán nálunk pattog a labda. Mi mit teszünk? Isten szól és ma is hív – ez a kegyelem hangja.

Javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 15,21–28 (kötelező); 1Thesz 4,1–8 (fakultatív)

Ének

EÉ 189; 191

Imádság

EÉ 196 imádságként is elmondható

Illusztrációk

TÖRTÉNET

Egyszer egy ember keresztül-kasul utazta a világot, csak hogy személyesen meggyőződhesen a Mester hírének valóságáról. Amikor találkozott annak tanítványával, megkérdezte tőle:

– Milyen csodát tett a Mestered?

– Nos, vannak csodák és csodák – válaszolta a tanítvány. – Nálatok azt tekintik csodának, ha Isten teljesíti valakinek az akaratát. Nálunk az a csoda, ha valaki teljesíti Isten akaratát.

Anthony de Mello (1931–1987) indiai származású amerikai jezsuita szerzetes, pszichoterapeuta

Báruk rabbi unokája, a kis Jehiél egyszer egy másik fiúval bújócskázott. Jól elrejtőzött, majd várta, hogy a társa megtalálja. Amikor már jó idő eltelt, előjött a rejtékhelyéről, de a másik fiút sehol sem találta. Jehiél rájött, hogy egyáltalán nem is kereste. Sírva fakadt, zokogva szaladt be nagypapa szobájába, és elpanaszolta játszópajtása csalárdóságát. Báruk rabbi szeme könnybe lábadt, és így szólt:

– Isten is ezt mondja: Én elrejtőzöm, és senki sem akar megkeresni.

Martin Buber (1878–1965)
izraeli–osztrák vallásfilozófus

Felhasznált és ajánlott irodalom

CZANIK Péter 1999. *Velünk van Isten. Ézsaiás könyvének magyarázata*. 1–12. fejezet. Szerzői kiadás, Budapest.

HERDEÁN Gyöngyi 2018. *Reminiscere (Böjt 2. vasárnapja)*. A legnehezebb út: eljutni magunktól magunkig. Ézsaiás 5,1–7. *Igazság és Élet*, 1. sz. 80–87. o.

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Szerzői kiadás, Sopron.

JENSEN, Joseph – IRWIN, William H. 2002. *Izajás könyve* 1–39. In: R. E. Brown – Joseph A. Fitzmyer – Roland E. Murphy (szerk.) 2002. *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest. 365–394. o.

KARASSZON Dezső 1998. Ézsaiás könyvének magyarázata. In: Bartha Tibor (szerk.) 1998. *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest. 635–690. o.

MARTIN, John A. 1999. Ézsaiás könyve. In: John F. Walwood – Roy B. Zuck 1999. *A Biblia ismerete kommentársorozat*. 4. köt. *Ézsaiás–Ezékiel*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.

MÁRTON János 2021. Reminiscere. Isten kegyelméből élünk. Ézsaiás 5,1–7. *Igazság és Élet*, 1. sz. 94–100. o.

MOLNÁR János 2012. Reminiscere. Ének a szőlőskertéről. Ézsaiás 5,1–7. *Igazság és Élet*, 1. sz. 71–78. o.

WEBB, Barry 2022. *Ézsaiás könyve. Sasszárnyakon*. Harmat, Budapest. (A Biblia ma sorozat.)

WILDBERGER, Hans 1984. *Königsherrschaft Gottes. Jesaja 1–19*. Neukirchener Verlag, Neukirchen–Vluyn.

■ SZABÓNÉ NYITRAI MÁRTA

Böjt 3. vasárnapja (Oculi)

► 1Kir 19,1–8

Új nap – új kegyelem

A vasárnap jellege

Böjt 3. vasárnapja, Oculi vasárnap a 25. zsolttár 15. verséről kapta nevét: „Szemem állandóan az Úrra néz, mert ő szabadítja ki lábamat a csapdából.”

A böjti negyvennapos előkészületi idő a Szentírás negyvenes számmal összefüggő eseményeihez tartozik. „Ezek mind az átmenet, az előkészület, a bűnbánat, a megvilágosodás időszakai. Így a 40-es szám jelképes értelmű, nem időhosszat jelent, hanem belső tartalmat, »időteret.«” (HAFENSCHER 2010, 325. o.)

A vasárnap mottója: „Az Isten Báránya” liturgikailag még nem nagypéntek üzenetét hordozza, hanem Krisztus keresztségének erejét helyezi középpontba, amire abban az esetben is támaszkodhatunk, amikor keresztyén hitünk miatt ér igaztalan támadás a világ, a szűkebb vagy tágabb környezetünk részéről (VÉGHÉLYI 2001, 112. o.).

A lekiók az egyház és a hívő ember harcát tükrözik a bűn, a gonosz és a sötétség erői ellen. Az evangéliumi szakasz Jézus győzelmét mutatja be az ördög felett (Lk 11,14–28), és arra mutat rá, hogy Krisztus hatalma erősebb minden más erőnél. Az epistolai igeversék (Ef 5,1–9) pedig kiemelik, hogy az Úr világosságában járva a hívő ember is a vilá-

gosság fia lehet, és reménységgel nézhet szembe a sötétséggel és a gonosszal (JÁNOSSY 2008, 26. o.).

A kijelölt textus 1Kir 19,1–8 szakasz Illés próféta történetén keresztül kapcsolódik a vasárnaphoz: a testi-lelki mélyponton, üldöztetés és kiábrándultság közepette lévő próféta Isten gondoskodása által új erőre kap. Oculi vasárnapjának célja az Istenbe vetett hit és a lelki megújulás megerősítése, amely során a hívő ember Isten gondoskodásában és szabadításában talál új erőt.

Amit a textusról tudni kell

A textus eseményei közvetlenül a Karmel-hegyi istenítélet után következnek, ahol Illés megöleti a Baal-papokat, bebizonyítva, hogy az Úr az egyetlen igaz Isten. Ezt követően Jezabel, Aháb király felesége, a Baal prófétáinak védelmezője bosszút esküszik, és halálosan megfenyegeti Illést.

A tettek prófétájaként fellépő Illés, aki korábban Isten erejét és hatalmát képviselve bátran kiállt Aháb király előtt (17,1; 18,17–19), és hős tettek sorozatát hajtotta végre, most a félelem csapdájába kerülve, kétségbeesetten menti az életét.

Az események kortörténeti háttere szerint Illés fellépésének idején Izrael népe vallási megsz-

tottságot élt meg, a Jahve- és Baal-kultusz szembenállása súlyos belső válságot okozott.

Illés konfliktusa és mélypontja így nemcsak egyéni, hanem a hívő ember lelki, vallási, hitbeli válságának, kétségeinek és küzdelmeinek tükré is. A négy gyakran elfordult az Úrtól, és a környező népek bálványimádó szokásait követte, miközben Illés szenvedélyesen küzdött azért, hogy Izrael újra felismerje és elfogadja az egy igaz Istenhez való hűség fontosságát.

Illés menekülésének és megfáradásának érzelmi fordulata amennyire meglepő, éppen annyira emberi vonatkozású is, mert ahogyan Jakab 5,17-ben is olvassuk: „*Illés hozzánk hasonlóan esendő ember volt.*” Magasságok és mélységek közepette szembe-sül saját határaival, az isteni szolgálat nehézségeivel, döntéseinek és tetteinek a következményeivel.

Az életét teljesen Istennek szentelő próféta fizikai menekülése egyben lelki küzdelmeinek és kétségeinek útja és Isten keresésének folyamata is. A pusztában, ahol mélységes lelki kimerültségében, magányosan, szolgája nélkül ül le egy rekettyebokor alatt, kétségbeesetten kéri Istent, hogy vessen véget életének (akárcsak Jónás vagy Jób), mert hiábavalónak és értelmetlennek lát mindent (BARTHA 1976, 657–658. o.).

A textus nemcsak Illés összeomlására koncentrálna, hanem az angyal megjelenésével Isten gondoskodását helyezi középpontba. Isten angyala kétszer is megjelenik, ételt és italt ad Illésnek, hogy fizikailag és lelkileg is megerősítse az előtte álló útra. Ezáltal lesz képes arra, hogy negyven nap és negyven éjjel vándoroljon a Hóreb hegyére, az Istennel való találkozás szimbolikus helyére.

A perikópa megértése

A Királyok első és második könyvének teológiai jelentőségét a deuteronomista történetírás szemlélete határozza meg, amely az eseményeket teológiai hitvallásként és bűnvallásként értelmezi. Ezek a könyvek nem pusztán történeti feljegyzések, hanem üdvtörténeti narratívák, amelyek Isten népevel való kapcsolatát tárják elénk (uo. 618. o.).

A perikópa korszakának vallási válságát az el-

ső parancsolat (2Móz 20,3) és a mózesi szövetség megszegése jelentette, amelyek az egyistenhit kizárólagosságát hirdették. Az, hogy Izrael királya idegen isteneket helyezett előtérbe, nemcsak személyes, hanem nemzeti bűn is volt. A hároméves szárazság (1Kir 17,1) Isten ítéleteként értelmezhető, amely rámutatott Baal termékenységistenként való hatástalanságára, valamint az Úr mindenképp feletti szuverenitására (KARASSZON 2021, 80–81. o.).

Baal prófétáinak lemészárlásával a megtorlás törvénye, a „szemet szemért, fogat fogért” elv érvényesült. Jezabel reakciója ezt az erőszakos logikát tükrözte. Westermann szörnyű ténynek nevezi azt, hogy „a próféta itt nemcsak Isten hírnöke, hanem Isten ítéletének saját kezű végrehajtója is”. Ez pedig egyedül itt történik meg a prófécia történetében (WESTERMANN 1997, 150. o.).

Illés hitt abban, hogy Isten akaratát cselekszi, később azonban kétségek között találta magát, vajon valóban helyesen cselekedett-e. A bűntudat és az összeomlás érzése kerítette hatalmába, tudta: parancsot szegett a mézárálással. Isten azonban nem hagyta őt kétségek között, a Hóreb hegyére vezeti, éppen oda, ahol a Tízparancsolatot adta Mózesnek és népének (2Móz 24,18).

A negyvennapos vándorlás a bibliai hagyomány szerint az isteni kinyilatkoztatás előtt álló időszakot jelképezi. Illés találkozása Istennel ezen a helyen új irányt hozott számára, amelyben megmutatkozott Isten igazságos akarata (GYÖKÖSSY 2000, 110–118. o.).

Illés története a hívő ember lelki megújulásának ívét mutatja be: a kimerültség és kétség állapotától a remény és szolgálatkészség helyreállításáig. Ez párhuzamba állítható Oculi vasárnap üzenetével, amely a sötétséggel való küzdelemben, a külső és belső harcok közepette Isten Bárányára emeli tekintetünket, aki a szeretet törvényét hozza el számunkra.

Igehirdetési vázlat

Kétség és mélység

A prédikáció kezdőpontja lehet Illés lelkiállapotának bemutatása, ahol a próféta a kétség és kime-

rülség mélypontján van. Illés hősként állt a Karmel hegyen, mégis menekülni kényszerült. Hogyan értjük meg ezt a paradoxont? Bemutatva a korabeli társadalmi és vallási konfliktusokat, a próféta példáján keresztül beszélhetünk a hit harcaiban való megállásról, a tettrekészségről és bátorságról, amely nélkül nincs győzelem. Ugyanakkor annak megvilágítása is hangsúlyos, hogy a győzelem után kudarcok is jönnek, és a hit emberei sem mentesek a kétségektől, félelmektől és mélységek megélésétől. A kétségbeesés mély küzdelmei azonban nem végpontok, hanem állomások az ember életének útján.

Angyali érintés

Az igehirdetés íve tovább haladhat afelé, amikor Isten jelenléte és segítsége kézzelfoghatóvá válik az angyal érkezésével. Az angyal érintése, a menyeyei gondoskodás, a testi és lelki felüdülés szimbóluma. Az egyszerű, mégis nagy jelentőségű cselekedet – a kenyérral és vízzel táplálás – azt mutatja, hogy Isten nem csupán a lélek dolgaira figyel, hanem az ember egész valójára, beleértve a legföldibb szükségleteket is. Ezen a ponton Illés történetéből kiindulva párhuzamot lehet vonni a mai emberrel, aki szintén hajlamos elfelejteni, hogy Isten gondoskodása minden élethelyzetben jelen van. Beszélhetünk arról, hogy „angyalok” ma is érkezhetnek: egy baráti szó, egy váratlan segítség, egy bátorító érintés vagy egy új lehetőség formájában. Ezekben az apró jelekben ismerhetjük fel Isten valóságos jelenlétét.

A kétségből a remény felé vezető út Isten gondoskodásának felismerésén és az erre adott bizalomteljes válaszunkon keresztül válik teljessé. Ahogy Illés új erőt merített az angyal érintéséből, úgy mi is erőt nyerhetünk a mindennapok kihívásaiban, ha felismerjük, hogy Isten gondoskodása nem szűnik meg, és mindig új lehetőséget kínál a továbblépéshez.

Új nap – új kegyelem

Az igehirdetés csúcspontjaként beszélhetünk a textus központi üzenetéről, a megújulás és az új-rakezdés lehetőségéről.

A Hóreb-hegyhez való eljutás, a negyvennapos vándorlás Illés számára nem csupán fizikai út, hanem a belső átalakulás, a lelki megtisztulás és a kegyelem megtapasztalásának folyamata, amelynek végén találkozik Istennel, és új irányt, új erőt kap a szolgálat folytatásához. A Hóreb-hegy mint a találkozás szent helye a szemek és szívek célpontjává válik.

Hangsúlyozzuk, hogy a böjti időszak negyven napja is erre a célra mutat: a mélységből a reményen át a magasság felé, Hóreb hegye felé vezet utunk, „egyedül a kegyelem” által. Luther Márton *Sola gratia* tanításával összhangban megerősíthetjük, hogy Isten kegyelme nem függ a múltunktól, a győzelminktől vagy vereségeinktől, és nem függ az érzéseinktől, gondolatainktól vagy teljesítményüinktől sem, hanem Isten ajándéka számunkra, amely a Bárányra tekintve, hit által lehet a miénk. A hite miatt üldözött ember éppen hite által nyer kegyelmet.

A Hórebre tartva, a Bárányra, Krisztusra tekintve tapasztalhatjuk meg, hogy Isten kegyelme által minden nap új lehetőség arra, hogy új irányt és új célt kapjunk. Az új nap kegyelme arra tanít, hogy Isten jelenlétében és szeretetében éljünk, és ebből merítsünk erőt az élet küzdelmeihez, kihívásaihoz. Ez a kegyelem nem csupán személyes megújulás, hanem küldetés is, amely továbbvezet a szolgálat és az elhívás betöltése felé.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 11,28–30; 2Kor 12,9–10

Énekek

EÉ 188; 194; 269

Imádság

Drága Urunk, taníts bennünket a te kegyelmedben bízni, hogy életünk minden napját új lehetőségként lássuk. Adj erőt, hogy a reményre tekintsünk, és segíts meglátni, hogy még a nehézségekben is te vezetsz minket a Hóreb hegyére, ahol találkozhatunk veled. Formáld és újíts meg minket, mutass új

utakat, amelyeken a te dicsőségedet szolgálhatjuk. Köszönjük, hogy kegyelmed nem múlik el, hanem minden nap új esélyt ad az újrakezdésre. Ámen.

Illusztrációk

GONDOLATOK

„Isten kegyelme nem ismeri a pontot, még a veszszőt sem. Amikor legkevesbé várod, azt mondja: ÉS...”

GYÖKÖSSY Endre (1913–1997) református lelkész, pszichológus, egyházi író (2000, 64 o.)

„A kegyelem: Isten alkalmazott szeretete. Két szó jellemzi: *mégis és újra!* Isten meg nem érdemelten alkalmazza ránk szeretetét. Nem érdemljük meg, Ő *mégis és újra* alkalmazza, azaz újrakezdi velünk. Ez a kegyelem lényege!”

GYÖKÖSSY Endre (2000, 70. o.)

Felhasznált irodalom

BARTHA Tibor (szerk.) 1976. *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata.* 2 kötet. Református Zsinati Iroda, Budapest.

GYÖKÖSSY Endre 2000. *Döntő órák, nagy pillanatok.* Szent Gellért Kiadó, Budapest.

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása.* 2. jav. kiad. Fraternitas Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

KARASSZON István 2021. *Az Ószövetség teológiai üzenete.* Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest.

VÉGHÉLYI Antal 2001. Böjt 3. vasárnapja (Oculi). 1Pt 1,17–21. *Lelkipásztor*, 76. évf. 3. sz. 112. o.

WESTERMANN, Claus – GLOEGE, Gerhard 1997. *A Biblia titka. Bevezetés a Bibliába.* Kálvin Kiadó, Budapest.

■ VÁRÓCZINÉ ELEKES ARANKA

Böjt 4. vasárnapja (Laetare)

► Ézs 54,7–10

Örök hűséget fogadó Isten

Az ünnep öröme

Böjti vándorlásunk felén túl talán elcsigázottan, éhesen érkezünk egy újabb hegycsúcsra, és ott rezignáltan verünk táborn. A tavaszi fáradtság, a vitaminhiány legyengíti immunrendszerünket. Lehet, hogy lelkünket a hétköznapi fénytelen monotonitása vagy benső küzdelmei tépázzák meg a nagyböjti időszak 26. napját betöltve?

„Az égboltról hiányzik egy sugár,
– felőlünk hiányzik valami.
A Földből hiányzik egy talpalatnyi föld,
– talpunk alól hiányzik valami.” (Váci Mihály)

Mert a fojtogató üresség közepette értetlenül kérdezi az ember: minek lehet ma igazán örülni? Tor-kig vagyok mindennel, ami mű, ami álszent, ami pusztít, ami gátol, ami pót, ami mulandó, mert fokozza a bennem tátongó hiányt és a belső elégedetlenséget.

„Mily szép, ha feltűnik a hegyeken az örömhírt hozó lába! Békességet hirdet, örömhírt hoz, szabadulást hirdet. Azt mondja Sionnak: Istened ural-kodik!” (Ézs 52,7)

Ez a mi ünnepünk öröme. Megjelenik az örömhírhozó lába, és a Szabadító győzelmét előre meghirdeti. „Örüljetek Jeruzsálemmel! Jöjjetek, akik szeretitek, és szívből ujjongjatok! Akik gyá-

szoltok, leljetek vigaszra benne!” (Ézs 66,10) Reménységünk nem hiábavaló. A lelkünkben tátongó Isten alakú úrt betölti húsvét hajnalán az értünk életét adó Feltámadott.

A textus felé fordulva

A prófétai üzenet történeti háttére a babiloni fogság nemzeti tragédiája. Jeruzsálem romokban. A nép színe-java fogságban, távol az otthontól a nagy babiloni birodalomban. A nemzeti tragédia, Jeruzsálem pusztulása, a babiloni elnyomás láttán Isten népének gyötrő kérdése: Vajon elveszítette erejét Istenünk? Babilon istenei uralkodnak? Kicsúszott Isten kezéből az irányítás? Az ókori politeista világban általános volt a népek között az a szemléletmód, hogy amikor a népek háborúznak, isteneik háborúznak. Győzelem vagy vereség azon múlik, hogy kinek az istene az erősebb, hatékonyabb. Isten szövetséges népének alaphitvallása volt az, hogy nincs más Isten az Úron kívül: „*Halld meg, Izráél: Az Úr a mi Istenünk, egyedül az Úr!*” (5Móz 6,4) A zsidókat mégis megkísértette a pogány környezet gondolkodásmódja.

Meg kellett erősödniük abban, hogy nem veszítette erejét az Úr! Továbbra is ő az egyetlen igaz Isten. Ő az Úr Babilónia felett is! Ézsaiás könyvében a babiloni fogság prófétai értelmezése szólal meg. Mintha azt mondaná: van egy jó és egy rossz hírem. A jó hír: Isten nem vesztette el a kontrollt. A rossz hír: a pusztítást Isten engedte meg. Isten szolgáltatott ki minket, elhagyta Jeruzsálemet bűneink miatt. De továbbra is a mi Istenünk uralkodik. Hatalmában van helyreállítani minket. Visszatérhetünk hozzá, és várhatjuk őt és szabadítását. Letelik majd az ítélet ideje! Népét összegyűjti, hazavezeti, és áldott uralma alatt élhetnek a helyreállított országban. Ez az ígélet teljesedik be a hetvenéves babiloni fogság leteltével, amikor Círus, a Perzsa Birodalom uralkodója hazaengedi a fogságban lévőket azzal, hogy a király szövetségeseiként legyenek hűek Istenhez.

Az élet és a szeretet kibontakozása attól függ, hogy az ember mit válaszol az örömhírre. A textusunkat megelőző versek úgy mutatják be Izraelt, mint Jahve menyasszonyát. Keleten a férj volt a ház feje. A nő teljes mértékben férjéhez igazodott. Szinte tulajdoni viszony volt ez. Ez a hasonlat nyilvánvalóan az Isten és népe közötti bensőséges, kizárólagos kapcsolatra utal. A szövetségi viszony a férj és feleség között feltétlen hűséget követel. Az asszony, vagyis a nép alárendeli magát férjének, azaz az Istennek szentségben és igazságban. Az engedetlenség és a házasságtörés miatt egy időre meg kell tapasztalniuk Isten haragját. Bár Izrael engedetlen volt, és emiatt Isten elfordította tőle az arcát, de soha nem vált el tőle! Isten száműzött népének szegye ne tart örökké, mert Isten szól hozzá. Jelenlétének tudatával erősíti őket. Ők pedig visszatérnek hozzá. Biztosítja őket arról, hogy hűsége irántuk rendületlen. Ígéretet tesz arra is, hogy többé nem haragszik rájuk, és nem dorgálja meg népét. Ez a prófécia már a történelem utolsó időszakára mutat előre, amikor Krisztus együtt uralkodik majd népével a föld nemzetein (Jel 20–22). Ez közvetlenül a gonosz végső megsemmisítése, valamint az új ég és az új föld megteremtése előtt valósul meg.

Teológiai összefüggések és aktualizálás

Ahogy kicsiben Jeruzsálem romba dőlt, úgy nagyban összetört a teremtett világ és az ember élete. Megjelent az Isten uralmával szembeni ellenállás. Összetört az Isten által alkotott jó. Isten uralmával szemben ellenállást fejt ki az emberi autonómia, öntörvényűség. A szeretet kibontakozását blokkolja az önzés. Az életet pusztítja a hatal. Jeruzsálemet leigázta Babilon. Az emberiséget rabságban tartja az engedetlenség lelke, a szétdobáló (diabolosz), az ördög. Ennek tüneteit hordozza az összetört, deformálódott világ. Amikor úgy érezzük, hogy szinte minden ellenünk for-

dult, életünk a csőd felé halad, akkor megkísért a gondolat: Isten elhagyott minket.

A hívő keresztény ember élete is kerülhet körülményeinek nehézségei miatt válságba. Amikor úgy érzi, minden értelmetlen. Ilyenkor sötét gondolatainkban az is felvetődik bennünk, hogy bűneinkre nincs bocsánat. Nincs kiút életünk labirintusából. Ilyenkor azt élhetjük át, amiről a próféta beszél: Isten elfordította arcát tőlünk. Sikertelenség, anyagi vagy párkapcsolati válság, pénzügyi zavarok idején hajlamosak vagyunk Isten irántunk tanúsított szeretetét is kétségbe vonni. Ez a leggyötrőbb érzés.

Azt gondoljuk, hogy Isten törődése annyit tesz, hogy semmiben sem kell hiányt szenvednünk. Isten népe is így spekulálhatott a fogságban: „Nincs áldás rajtunk, ha évtizedek óta túrnunk kell a megalázó fogságot.” A legpróbásabb, ha imáinkra évekig nem kapunk választ. Megtapasztalható, hogy utólag értjük csak meg, hogy mi volt ezzel Isten célja. Amíg Isten egyet pillant, számunkra hosszú idő lehet. Világunk egyre inkább az erkölcsi fertő, visszaélések, agresszió irányába mozdul. A hatalom és a pénz arroganciája szembetűnő. A vérontás szívet tépő. Sokan kérdezzük: „Miért nézi el Isten a világ egyre szörnyűbb állapotát?”

Hogyan lehet ma Isten szeretete kapcsán meg erősíteni az embereket? Sajnos nem vesszük komolyan, hogy nem ő hagyott el minket, hanem mi engedtük el a kezét. A célt tévesztésnek, a bűnnek következményei vannak! Az ő hallgatása és haragja fel kellene rázzon bennünket! *„Amit én cselekszem, te azt most nem érted, de később majd megérted.”* (Jn 13,7) Büntetése nem megtorlás, hanem visszaterelés a helyes útra. Tettei felülmúlják értelmünket, de ő végül megcselekszi jó és tökéletes akaratát. Nagyon vigasztaló számunkra, ha ígéretébe kapaszkodunk: Isten örök hűséggel irgalmaz a benne bízónak. Ítélete, haragja ideig való, irgalma, hűsége azonban örökkévaló. Emberek elhagyhatnak, fájdalommal és veszteségekkel küzdve haladhatunk életutunkon, de az ő

szeretete irántunk múlhatatlan, és elsegít a célhoz Krisztus által.

A böjti vándor számára ez az örvendező reménység továbbsegítő erő. Nőé idejében megsokasodott a bűn. Az özönvíz elkerülhetetlen volt. De a világ újra a kísértőre hallgatott. Az ősevangéliumban jelenik meg az ígéret, amelyet Isten mond a bűneset után: eljön majd az asszony utóda, aki a kígyó, a szétdobáló fejére tapos, és helyreállítja Isten uralmát a földön (1Móz 3,15). A világ akár a feje tetejére is állhat, a hegyek megszűnhetnek, halmok meginoghatnak – Isten véghez viszi a tervét. A békesség szövetsége, azaz a megváltás által mindenki megbékül az Istennel, aki hisz a Fiúban. Ez az új szövetség örök időken át fennáll.

Igehirdetési vázlatkísérlet

Magadra hagytalak egy időre

Izrael engedetlensége, bálványimádása hűtlenség. Házasságtörésnek számít Isten és népe kapcsolatában. A szent Isten nem vállalhat közöséget a bűnnel.

Keresztény emberként hitünk és életünk zsinórmértéke a Tízparancsolat.

Elrejtettem arcomat előled

Isten nem tudja nézni népe, hitvese szemérmétlenségét, elfordítja tekintetét róluk. A bűn következménye a babiloni fogság reménytelen évtizedei.

Éltünkben a nehézségek is lehetnek az Isten akarata elleni lázadásaink velejárói.

Összegyűjtelek – könyörülök

A zsidó nép hetven esztendő után visszatért hazájába, és az újjáépítés után még ötszáz évig élhetett ott.

Isten alaptermészetéhez tartozik, hogy irgalma végtelen, és ezért mindig újat kezd az emberrel.

Felemelő megtapasztalásunk, hogy földi életünk során mennyiszor nyújtja szabadító jobbát felénk. Haragja ideig való, könyörülete örökkévaló.

Nem dorgállak meg többé
Könnyebb idők jönnek? A nép élete egy darabig nyugvópontra kerül. Életünkben is vannak csendes, nyugodt, Isten akaratába belesimuló időszakok. Méltatlanul, érdemtelenül átölel Isten. De ez az ígéret már eszkatologikus távlatokat nyit.

Hűségem örök, békességem szövetsége nem inog meg
A történelem végén új ég és új föld lesz, amelyben igazság lakik. Isten hűsége örökkévaló népe iránt.

Az egyes ember örök sorsa, üdvössége az új szövetségben pecsételődött meg Jézus Krisztus passiója és feltámadása által. Isten múlhatatlan szeretete múlhatatlan öröm.

További javaslatok

Lekciók

Jn 6,1–15: Jézus az élet kenyere; Gal 4,21–31: Ígéret gyermekei vagyunk!

Énekek

EÉ 327; 323; 357

Imádság

Hálás vagyok, Uram, a múltamért, a jelenemért és a jövőmért. Mindenem tőled van. Köszönöm ajándékaidat és azt is, amiket nem adtál meg nekem. Hiszem, hogy te tudod a legjobban, mikor mire van szükségem. Légy áldott, hogy belső csendemben hallhatom hangodat és érezhetem feltétel nélküli, örökkévaló szeretetedet. Köszönöm, hogy láthatom szép világodat, hogy együtt alkothatok útítársaimmal, hogy dalolhatok, simogathatok, adhatok. Köszönöm a rozsdabarna avart, a hótakarót, a kibomló rügyek tavaszát és a gyümölcsösligeteket. Köszönöm a kinyitott és bezárt kapukat. Intétedet és bocsánatodat. Légy áldott a hátszélért és az ellenszélért! Hálás vagyok az emelkedőkért, pihenőkért és kapaszkodókért. Köszönöm a könnyes órákat és a szárnyaló re-

ménységet. Köszönöm a mindennapi csodáid. Légy áldott hűséged megtartó erejéért. Ámen.

Illusztráció

TÖRTÉNET

Két keresztény napi munkája közben beszélget egymás között:

- Nem tudjuk, hogy mit hoz a jövő!
- Bizony, azt nem.

Hallgattak és nagyokat sóhajtoztak egy darabig, mire újra megszólalt az első:

- De azt tudjuk, hogy kit hoz a jövő!?
- Azt bizony tudjuk! – vágta rá boldog mosollyal a másik.

Egy közel-keleti fejedelem halálra ítélte egyik alattvalóját. Röviddel a kivégzése előtt, amelyen a fejedelem is jelen volt, megkérdezték a szerencsétlen embert, hogy van-e még valami kívánsága. Az egyetlen, amit még kívánt, az egy pohár víz volt, amit át is adtak neki. Annyira fel volt azonban indulva, hogy remegő kezeivel alig tudta a poharat megtartani. A fejedelem így biztatta: „Légy nyugodt, amíg ezt a pohár vizet ki nem ittrad, addig életed biztonságban van.” Az elítélt szaván fogta a fejedelmet, és a vizet a földre öntötte, úgy, hogy azt senki többé a pohárba összegyűjteni nem tudta. Életét így mentette meg. Szaván foghatjuk-e a mi hűséges Istenünket?

Felhasznált irodalom

SZAKÁCS Tamás: *Igefalat*. [https://igefalat.lutheran.hu/OSZ/3/Nagy proféták/Dorgálásmentes hűség - Laetare \(Böjt 4.\).doc](https://igefalat.lutheran.hu/OSZ/3/Nagy%20prof%C3%A9t%C3%A1k/Dorg%C3%A1l%20mentes%20h%C3%BCs%C3%A9g%20-%20Laetare%20(B%C3%B6jt%204.)%20.doc); Hűtlen ember hűséges Istene - Laetare (Böjt 4.).doc; Megszűnnek és meginognak, de nem szűnik és nem inog - Szentháromság ü. u. 12.doc.

Biblica theologia. <https://biblicatheologia.com/2015/07/14/ezsaiaas-54-resz/>.

A Biblia tanítása. <https://bibliatanitas.org/33-a-kivalt-nep-dicsosege-ezs-541-17>.

TARTALOM

Mécses a te igéd

HULEJ ENIKŐ: *Van út! (Zsolt 16,11)*

61

Tanulmányok

A Tanulmányok rovatot
szerkesztette:
Orosz Gábor Viktor

REUSS ANDRÁS: *A Niceai hitvallás ökumenikus jelentősége. A látható egyházi
egység egyik jele*

63

KARL-HEINZ MENKE: *A homoousios tó patri megosztja az embereket. A Niceai
hitvallás kritikai funkciójáról*

74

ÖTVÖS CSABA JÓZSEF: *A Niceai hitvallás és a zsinat. Az első egyetemes zsinat
örökségének néhány aspektusa az ortodox liturgikus hagyományban*

89

Az igehirdető műhelye

SMIDÉLIUSZNÉ DROBINA ERZSÉBET: *Ötvened vasárnap (Esto mihi)
(Lk 18,31–43)*

103

SELMECZI LAJOS PÉTER: *Böjt 1. vasárnapja (Invocavit) (1Móz 3,1–13)*

106

SZABÓNÉ NYITRAI MÁRTA: *Böjt 2. vasárnapja (Reminiscere) (Ézs 5,1–7)*

110

VÁRÓCZINÉ ELEKES ARANKA: *Böjt 3. vasárnapja (Oculi) (1Kir 19,1–8)*

114

BAKAY BEATRIX: *Böjt 4. vasárnapja (Laetare) (Ézs 54,7–10)*

117

